

निर्माणधीन कुरुम सब स्टेशन

वर्ष २४, अंक २, २०७० फागुन

विद्युत अर्धवार्षिक पत्रिका VIDYUT

विद्युत VIDYUT

अर्धवार्षिक पत्रिका

२०७० फागुन

वर्ष २४ अंक २

संरक्षक

अर्जुन कुमार कार्की
कार्यकारी निर्देशक

सल्लाहकार

वीरेन्द्र कुमार पाठक
उपकार्यकारी निर्देशक

गोविन्द राज खरेल
उपकार्यकारी निर्देशक

सम्पादन समिति

शेरसिंह भाट

सुरेन्द्र राजभण्डारी

तुलाराम गिरी

शिव कुमार अधिकारी

शिव प्रसाद आचार्य

गोकर्ण प्रसाद शर्मा
कार्यकारी सम्पादक

प्रकाशन/व्यवस्थापन

श्री ज्ञानेन्द्रराज निरौला
श्री राजनप्रसाद कोइराला
श्री मातृकाप्रसाद पोखरेल
श्री शोभा थापा
श्री चन्द्रलक्ष्मी बाराही
श्री रिमा ज्ञवाली
श्री बाँचकुमारी राई

प्रकाशक

नेपाल विद्युत प्राधिकरण
जनसम्पर्क तथा गुनासो व्यवस्थापन शाखा
दरबारमार्ग, काठमाडौं
फोन नं. : ४१५३०२१
आन्तरिक : २००२, २००३
फ्याक्स : ४१५३०२२
इमेल : publicnea@gmail.com

डिजाइन:

किशोर कुमार रेग्मी
फोन : ९८४१-४७५९५९

मुद्रक :

दीप किरण प्रिन्टिङ्ग एण्ड ट्रेडर्स
अनामनगर, काठमाडौं
फोन : ०१-४२९५४६०

इमेल : dkptraders12@yahoo.com

शुभकामना सन्देश !

नेपाल विद्युत प्राधिकरणको अर्धवार्षिक प्रकाशन “विद्युत” को वर्ष २४ अंक २ प्रकाशन हुन लागेकोमा मलाई हर्ष लागेको छ। नेपाल विद्युत प्राधिकरणका वर्तमान चुनौतिहरु, भावि योजना र संभावनाहरुलाई विद्युतसंग चासो राख्ने सम्पूर्ण व्यक्तित्व तथा पक्षहरु समक्ष प्रस्तुत गर्न यस अंक सफल हुनेछ भन्ने मैले विश्वास लिएको छु।

देशको आर्थिक तथा सामाजिक विकास एवं रुपान्तरणको लागि अत्यन्त महत्व राख्ने ऊर्जाको प्रमुख श्रोत जल विद्युतको उत्पादन, प्रसारण तथा वितरणकालागि स्थापित यस संस्थाले देशका ग्रामीण दुर दराज देखि शहरी क्षेत्रसम्म आफ्नो सेवा स्तरीय एवं भरपर्दो रुपमा विस्तार गर्न क्रियाशिल रहदै २६ लाख भन्दा बढी ग्राहकहरूसँग प्रत्यक्ष जोडिएर सेवा पुर्‍याउँदै आएको छ। हाम्रा अथक प्रयासहरुका बाबजुद पनि विगत डेढ दशक सम्मको द्वन्द्व तथा राजनैतिक संक्रमणकालका कारण अपेक्षा गरिए अनुसारका नयाँ आयोजनाहरु समयमा सम्पन्न हुन नसक्दा विद्युत माग भन्दा आपूर्तिको मात्रा कम हुन गई हामीहरुले लोडसेडिङको सामना गर्नु परिरहेको छ।

यस वर्षको हिउँद याममा लोडसेडिङलाई दैनिक १२ घण्टामा सिमित राख्नकालागि कुलेखानी जलाशयको पानीको सावधानिपूर्वक उपयोग भई रहेको छ। ३० मे.वा. क्षमतामा विद्युत उत्पादन गर्न सक्ने अवस्थामा डिजेल प्लाण्टहरु Standby राखिएका छन्। भारतबाट थप ४० मे.वा.विद्युत आयात गर्नका लागि कटैया (भारत) देखि कुशाहा (नेपाल) सम्मको १३२ के.भि.प्रसारण लाईनमा तार फेर्ने कार्य नेपाल तर्फको सम्पन्न भइसकेको छ।

हाल चमेलिया (३० मे.वा.), माथिल्लो त्रिशुली ३ ए (६० मे.वा.), कुलेखानी तेश्रो (१४ मे.वा.), राहुघाट (३२ मे.वा.) जस्ता आयोजनाहरु शीघ्र सम्पन्न गर्नका लागि प्रयत्नहरु भइ रहेका छन्। कम लागतमा निर्माण गर्न सकिने ३३५ मे.वा. क्षमताको आकर्षक माथिल्लो अरुण तथा ८७ मे.वा. क्षमताको तामाकोशी पाँचौँ पनि ने.वि.प्रा.ले निर्माण गर्ने भएको छ। ने.वि.प्रा. को सहायक कम्पनी चिलिमे जलविद्युत कम्पनी मार्फत कुल २७०.३ मे.वा.का ४ वटा आयोजनाहरु निर्माणाधिन अवस्थामा रहेका छन्। राष्ट्रिय महत्व प्राप्त माथिल्लो तामाकोशी आयोजनाको निर्माण कार्य पनि द्रुततर गतिमा अघि बढिरहेको छ।

राष्ट्रिय र अन्तरदेशीय प्रसारण लाईन निर्माण कार्यलाई पनि प्राथमिकताका साथ अघि बढाइएको छ। राष्ट्रिय स्तरको हेटौडा - भरतपुर २२० के.भि., भरतपुर - बर्दघाट २२० के.भि., खिम्ति- ढल्केवर २२० के.भि. प्रसारण लाईन आयोजनाहरुका निर्माणकार्य परिमार्जित कार्य तालिका अनुसार अघि बढिरहेका छन् भने ४०० के.भि.(ढल्केवर -मुजफ्फरपुर) को नेपाल भारत सिमापार प्रसारण लाईनको लागि बोलपत्र आह्वान भइसकेको छ।

संस्थाको आन्तरिक व्यवस्थापकीय क्षेत्रमा चुस्तता एवं दक्षता ल्याउने उद्देश्यका साथ नयाँ संगठनात्मक संरचना निर्माण गरी लागु गरिएको छ। ग्राहक सेवालाई थप प्रभावकारी बनाउन Any Branch Payment का साथै बैंक मार्फत विद्युत महशुल भुक्तानी लिने व्यवस्थाको थालनी भएको छ। ग्राहकहरुलाई पारदर्शी ढंगबाट सेवा प्रवाह गर्नका लागि क्षतिपूर्ति सहितको नागरिकबडापत्र तयार गरी लागु गर्नका लागि कार्य भइरहेको छ। ग्राहकका गुनासाहरु शीघ्र सम्बोधन गर्नका लागि टेलिफोन, फ्याक्स, इमेल, एस.एम.एस.सेवा, टोल फ्री नंबर आदिको व्यवस्था मिलाईएको छ।

विद्युत पत्रिकाले विगत देखिनै ऊर्जा क्षेत्रको विकासका लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट सम्पादन हुने कार्यहरूसँग सम्बन्धित विविध आयामहरुमा खोजमुलक, ज्ञानवर्द्धक, सूचनामूलक आदि सृजनात्मक सामग्रीहरु पाठकसामु पुर्‍याउँदै आएकोमा आगामी दिनहरुमा अझ उत्कृष्ट सामग्रीहरु प्रकाशित गर्न सफलता मिलोस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु। साथै यस पत्रिका प्रकाशनमा संलग्न सम्पादक समूह लगायत प्रकाशन व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष सहयोग पुर्‍याउनु हुने सम्पूर्ण सहयोगी कर्मचारी तथा सम्बद्धपक्ष सबैमा हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

अर्जुन कुमार कार्की
कार्यकारी निर्देशक, ने.वि.प्रा.

सम्पादकीय.....✍

नेपाल विद्युत प्राधिकरणको अर्धवार्षिक प्रकाशन “विद्युत” पत्रिकाको वर्ष २४ अंक २, २०७० फाल्गुण अंक यहाँहरू समक्ष प्रस्तुत गर्न पाउँदा हर्ष एवं गौरवको अनुभव गरेका छौं। सदा भैं यस अंकमा पनि हामीले नेपाल विद्युत प्राधिकरण र ऊर्जा क्षेत्रलाई केन्द्रमा राखेर यस सम्बन्धि समसामयिक लेख रचनाहरु तथा विविध जानकारीहरु आम पाठक एवं सरोकारवाला पक्षहरु समक्ष पेश गर्ने प्रयास गरेका छौं। यस पत्रिकालाई पठनीय, संग्रहणीय एवं उपयोगी बनाउनको लागि यहाँहरुको अमूल्य सहयोग, शुभेच्छा एवं सहभागिताको अपेक्षा गरेका छौं।

समग्र देश विकासको सन्दर्भमा ऊर्जा क्षेत्रको महत्व प्रत्यक्ष एवं परोक्षरूपमा बढ्दै गएकोले नेपाल सरकार ऊर्जा क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखि विकास गर्न प्रयत्नशिल रहेको देखिन्छ। यस क्रममा जलविद्युत क्षेत्रको विकासमा अग्रणि भूमिका खेल्ने संस्था नेपाल विद्युत प्राधिकरणको भूमिका पनि सशक्त हुनु आवश्यक देखिन्छ। मुलुकमा विद्यमान लोडसेडिङको अन्त्य गर्दै विद्युतको आन्तरिक माग पूर्ति गर्दै विद्युत निर्यात मार्फत अर्थतन्त्रलाई बलियो बनाउनका लागि समेत राज्यका सबै निकायहरु इमान्दार ढंगबाट प्रस्तुत हुनु अहिलेको आवश्यकता हो।

लामो द्वन्द्व र राजनैतिक अस्थिरताको बीच उत्पादन तथा प्रसारणका नयाँ आयोजनाहरु ल्याउन नसक्दा वर्तमानमा हामीले ऊर्जा संकटको विषम परिस्थिति सामना गरिरहेका छौं। पछिल्लो समयमा मुलुक राजनैतिक संक्रमणबाट मुक्त हुने क्रममा संविधान सभाको पुनःनिर्वाचन मार्फत लोकतान्त्रिक बाटोमा थप अग्रसर भएको छ। जनताको अभिमतबाट विकास भएको राजनैतिक परिस्थितिले जनभावना अनुसारको संविधान जारी गर्दै मुलुकको समग्र विकासका लागि अत्यावश्यक ऊर्जा क्षेत्रको विकासमा विशेष ध्यान दिने विश्वास हामीले लिएका छौं। सार्वजनिक क्षेत्र, निजी क्षेत्र र सार्वजनिक-निजी साझेदारी तीनवटै मोडलहरुबाट जलविद्युत आयोजनाहरुको विकास गरी विद्युतमा मुलुकलाई आत्मनिर्भर बनाउँदै दीर्घकालमा विद्युत निर्यात मार्फत मुलुकलाई आर्थिक समृद्धिको बाटो तर्फ उन्मुख गराउन राजनितिक वृत्त सफल हुनेछ भन्ने अपेक्षा र विश्वास आमजनतामा रहेको छ।

हाल ६० मे.वा.को त्रिशूली ३ ए, ३२ मे.वा.को राहुघाट, ३० मे.वा.को चमेलिया, १४ मे.वा.को कुलेखानी तेश्रो जस्ता जलविद्युत आयोजनाहरु ने.वि.प्रा.को लगानीमा तथा ४४६ मे.वा.को माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना सार्वजनिक निजी साझेदारीमा छुट्टै कम्पनि स्थापना गरी निर्माण भईरहेका छन्। ने.वि.प्रा.को अधिकलगानी रहेको चिलिमे जलविद्युत कम्पनी मार्फत ४ वटा कुल २७०.३ मे.वा. का आयोजनाहरु निर्माणको क्रममा छन्। यसको अतिरिक्त निजी क्षेत्रले ने.वि.प्रा.संग विद्युत खरिद संझौता गरी निर्माणको क्रममा रहेका आयोजनाहरु पनि उल्लेख्य रहेका छन्। यी आयोजनाहरु संगै आवश्यक प्रसारण लाईन समेतको निर्माण गरी मुलुकलाई ऊर्जा संकटबाट मुक्त गर्न सम्बद्ध सबैको सकारात्मक भूमिकाको अपेक्षा गरेका छौं।

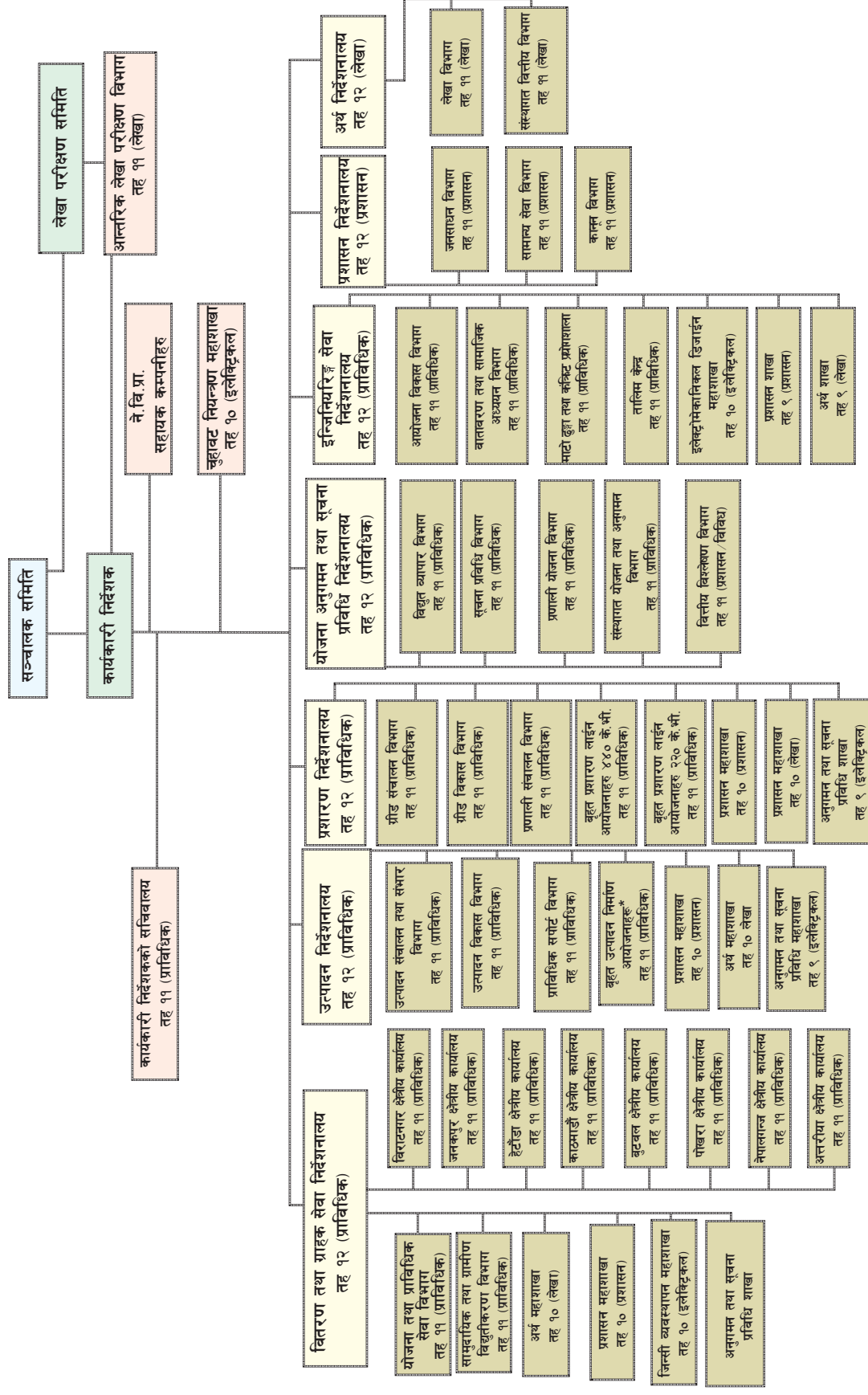
दीर्घकालिन रूपमा ऊर्जाको माग पूरा गर्न तथा पिकलोड व्यवस्थापन गर्नका लागि राज्यले जलाशययुक्त आयोजनाहरुको निर्माणमा जोड दिँदै नयाँ आयोजना छनौट तथा निर्माण गर्दा कम्तिमा पनि ३० प्रतिशत जलाशययुक्त आयोजनाहरुको विकासलाई प्राथमिकता दिने कार्यनीति १३ औं त्रिवर्षीय योजनाको आधारपत्रमा स्पष्ट गरिएको छ। यसले विद्युतको माग र आपूर्ति बीच सन्तुलन कायम गर्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ। हाल नेपाल सरकारबाट ६०० मे.वा.को बुढीगण्डकी तथा ४०० मे.वा.को नलसिङ्गाड जस्ता जलाशययुक्त आयोजनाहरु निर्माणको लागि विकास समितिहरु गठन भई कार्य अगाडि बढाईएका छन्। नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट १४० मे.वा.क्षमताको माथिल्लो सेति जलाशययुक्त आयोजना निर्माणको लागि छुट्टै तनहुँ हाइड्रो पावर कम्पनि गठन गरी कार्यहरु भइ रहेका छन्। कम लागत एवं समयमा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएको ८७ मे.वा.को तामाकोशी पाँचौ आयोजनाको निर्माण ने.वि.प्रा.ले नै गर्ने निर्णय भएको छ। पछिल्लो समयमा ऊर्जाको आवश्यकता एवं यसबाट आर्थिक सामाजिक क्षेत्रमा पर्ने असरको संवेदनशिलता बारेमा सबै क्षेत्रमा अनुभूति हुन थालेको र आयोजना निर्माणका कार्यहरुले गति लिन थालेको कारण निकट भविष्यमा नै हामी वर्तमानको ऊर्जा संकटबाट मुक्त हुने छौं भन्ने विश्वास गर्न सकिन्छ।

विद्युत प्राधिकरणलाई समय सापेक्ष सक्षम र प्रभावकारी निकायको रूपमा विकास गर्नु पनि त्यतिकै आवश्यक भएको महशुस गरी यसको आन्तरिक संरचनामा केही फेर बदल गरिएको छ । यस संस्थाले ग्राहकहरूलाई पुर्‍याउने सेवालाई अबै प्रभावकारी बनाउनका लागि विद्युत महशुल भूक्तानी गर्दा बैंक मार्फत पनि गर्न सकिने र एक वितरण केन्द्रको विल पायक पर्ने अर्को वितरण केन्द्रबाट भूक्तानी गर्न सकिने व्यवस्थाको थालनी उपत्यकाभित्रका केही वितरण केन्द्रहरूमा शुरु गरिसकेको छ । साथै ग्राहकप्रति अब बढी जवाफदेही हुनका लागि क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र तयार गरी लागु गर्नकालागि समिति गठन भई प्रतिवेदन पेश भैसकेको छ । ग्राहकहरूको गुनासो व्यवस्थापनको लागि टोल फ्रि नम्बर, इमेल फ्याक्स, प्रत्यक्ष टेलिफोन, एस.एम.एस. आदि माध्यमबाट गुनासो राख्ने र सो को शिघ्र सम्बोधन गर्ने व्यवस्था मिलाईएको छ । यस्ता ग्राहकमुखी कृयाकलापहरूलाई क्रमशः विस्तार गरिदै लगिने कार्यमा विद्युत प्राधिकरणको प्रयास केन्द्रित रहेको छ ।

विद्युत क्षेत्रको विकासमा अहं भूमिका खेल्दै आएको यस संस्थाका आफ्नै किसिमका विशिष्ट अवसर र सम्भावना तथा समस्या र चुनौतीहरू रहेका छन् । विद्युत क्षेत्रको विकासको लागि विद्युत प्राधिकरणले के कस्ता योजना, कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू संचालनमा ल्याईरहेको छ र त्यस्ता योजना, कार्यक्रम र क्रियाकलापहरूको संचालनका क्रममा कार्यरत र सेवानिवृत्त व्यक्ति एवं निकायहरूले देखे भोगेका अनुभव र गर्नु पर्ने सुधारका पक्षहरूमाथि प्रकाश पार्ने खालका लेख रचनाहरू मार्फत विद्युत क्षेत्र संग सरोकार राख्ने सम्पूर्ण व्यक्ति एवं निकायहरूलाई आबद्ध गर्ने चीर परिचित उद्देश्य सहित “विद्युत” अर्धवार्षिक पत्रिका निरन्तर तर अब परिष्कृत र स्तरीय रूपमा विगत २४ वर्ष देखि प्रकाशनमा आईरहेको छ ।

अन्तमा, यस विद्युत अर्धवार्षिक पत्रिका मार्फत ने.वि.प्रा.का गतिविधिहरू एवं ऊर्जा क्षेत्रका समसामयिक विषय बस्तुहरूलाई विद्युतसँग चासो र रुची राख्ने आम पाठक वर्गहरूमा जस्ताको तस्तै पस्कनको लागि स्तरीय लेख रचनाहरू उपलब्ध गराई सहयोग पुर्‍याउनुहुने महानुभावहरू, आफ्नो अत्यन्त व्यस्तताको बाबजुद पनि पत्रिका सम्पादन एवं प्रकाशनको लागि समय उपलब्ध गराउने सम्पादन मण्डलका पदाधिकारीहरू लगायत सहयोगी, सहकर्मी र शुभेच्छुक महानुभावहरू सबै धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरणको संगठनात्मक संरचना

विषय-सूची

क्र.सं.	लेखको शीर्षक	लेखकको नाम	पेज नं.
१	लोडसेडिङ सिर्जित प्राविधिक समस्या र ग्राहकहरुले अपनाउनु पर्ने सजगता	श्री शेरसिंह भाट	१
२	वितरण तथा ग्राहक सेवाको विद्युत चुहावटको अवस्था तथा सो को न्यूनीकरणका प्रभावकारी उपायहरु	श्री ब्रजभूषण चौधरी	३
३	सूचनाको हक सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था, अभ्यास र उपादेयता	श्री शिवकुमार अधिकारी	७
४	क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र र नेपालमा यसको प्रयोग	श्री शिव प्रसाद आचार्य	१३
५	समावेशिकरण र ने.वि.प्रा.को सेवामामहिला सहभागिता	श्री ईन्दिरा देवी दहाल	१८
६	कर्मचारी उत्प्रेरणा र ने.वि.प्रा.मायसको अवस्था	श्री लिलाकुमारी अर्याल	२१
७	सार्वजनिक सेवाप्रवाहको सन्दर्भ	श्री भोला शर्मा	२५
८	प्रतीतपत्रको सघन सत्यकृया	श्री नरेश मैनाली	३०
९	Reflection on the HalesiMahadevTrail	SB Pun	४०
१०	Avoiding delays in the Construction of Hydropower Projects	Gyanendra P. Kayastha	४५
११	SMS Bill Payment System	Sanjaya Upadhyaya	४८
१२	Discussion on Current and Voltage Harmonics in Power Transformers	Subhash K. Mishra	५१
१३	Nepal Electricity Authority (NEA) Transmission Network and Its Losses	Juju Ratna Shakya	५४
१४	The Theory and Practical Aspect of Construction Planning, Scheduling and monitoring and its Role in a Projcet Construction	Narayan Pd. Malla	५७
१५	Upper Trishuli 3A Hydroelectric Project and environmental Monitoring : An Overview	Bhakti Pd. Timsina	६२
१६	Emerging Inovative Strateries and Institutional Arrangements to Ensure Sustainability of Micro-Hydropower Development: Axase from Baglung District of Nepal	Prakash Gaudel	६५

आवरण पृष्ठ (अगाडि) : निर्माणाधीन माथिल्लो त्रिशुली 3A जल विद्युत आयोजनाको हेड वर्क्स

नोट: यस पत्रिकामा प्रकाशित लेख रचनाहरुमा अभिव्यक्त कुराहरु लेखकका निजी विचार हुन् । यसमा सम्पादन समिति जिम्मेवार हुने छैन ।

लोडसेडिङ्ग सिर्जित प्राविधिक समस्या र ग्राहकहरूले अपनाउनु पर्ने सजगता

शेरसिंह भाट*

के हो लोडसेडिङ्ग ?

(क) विद्युत ग्राहकको अधिकतम चाहना :-

विद्युतको कनेक्सन पाएको ग्राहकको अधिकतम चाहना भनेको “आफ्नो घरको विद्युत वायरिङ्गमा रहेको जुनसुकै स्विच जुनसुकै बेला अन गर्दा त्यस स्विच मार्फत बल्लु पर्ने बत्ति वा चल्लु पर्ने उपकरण संचालनमा आओस” भन्ने नै हो। त्यस बाहेक प्राप्त हुने विद्युतको गुणस्तर राम्रो होस, विद्युत प्रणाली सुरक्षित होस, विद्युत प्रणालीको कमजोरीले दुर्घटना र क्षति नहोस र विद्युतको महशुल नबढोस भन्ने तपसिलका चाहना हुन। यदि सेवा प्रदायक संस्थाले विद्युत ग्राहकहरूको उक्त अधिकतम चाहना पूरा गर्न सकेमा ग्राहकहरूको खासै गुनासो रहदैन।

(ख) ग्राहकको चाहना पूरा गर्ने प्राविधिक व्यवस्था :-

नेपालभरिका झण्डै २६ लाख ग्राहकले विद्युतको उपयोग गर्न आफ्नो आवश्यकता र चाहना अनुसार स्विच अन गर्छन्। यसरी कुनै क्षण विशेष भनौं १० बजेर २५ मिनेटमा ती २६ लाख ग्राहकहरू मध्य क- कसले कति स्विचअन गर्लान्, के के उपकरण चलाउलान र कति समयका लागि चलाउलान भन्ने कुरा पूर्व जानकारी कसैलाई हुदैन। त्यो क्षण विशेषमा सबै ग्राहकहरूबाट प्रणालीमा आउने कूल विद्युत मागलाई आपूर्ति गर्न त्यस बखत प्रणालीमा जोडिएका पावर हाउसहरूमा चालु रहेका उत्पादन इकाईहरूको कूल क्षमता र तदनुरूप तिनका लागि पर्याप्त पानी उपलब्ध भएमा ग्राहकहरूको चाहना पूरा हुन सक्छ तर उपलब्ध पानी र चालू उत्पादन इकाईहरूको क्षमता माग भन्दा कम भएमा देशभरिका सम्पूर्ण उत्पादन इकाई एकैचोटि बन्द भई नेपाल भरिको विद्युत बन्द हुने खतरा रहन्छ। तसर्थ यदि त्यस्तो अवस्था आएमा केही ग्राहकहरूको लाइन काटेर भए पनि विद्युत प्रणाली जोगाउने काम गरिन्छ र यसरी लाईन काट्ने प्रकृत्यालाई चलन चल्तिको भाषामा “लोडसेडिङ्ग” भनिन्छ।

(ग) लोडसेडिङ्ग बाध्यात्मक अनिवार्यता :-

हाम्रो देशभर विद्युत प्रणालीमा आवद्ध सबै पावर हाउसको कूल जडित क्षमता ७६५ मे.वा. को तुलनामा विद्युत माग लगभग १२०० मे.वा. भएको हुँदा माग जहिले पनि बढि हुने भएकोले कुनै पनि

दिन कुनै पनि समय माग बराबर विद्युत आपूर्ति हुने सम्भावना नभएकोले पूर्व सूचना दिएर नै लोडसेडिङ्ग कार्यान्वयन गर्ने गरिएको छ। तथापि हिउँद र सुख्खायाममा पानीको अभावले जडित क्षमताको तुलनामा निकै कम लगभग ३५० मे.वा. मात्र विद्युत उत्पादन हुन सक्ने हुँदा आपूर्ति निकै घट्न गई लोडसेडिङ्ग बढि हुने गरेको छ। लोडसेडिङ्ग कार्यान्वयन नगरिएमा पुरै विद्युत प्रणाली बन्द भई वितरण गर्न सकिने विद्युत पनि वितरण गर्न नसकिने हुँदा लोडसेडिङ्ग बाध्यात्मक अनिवार्यता भएको छ।

लोडसेडिङ्गका कारण ने.वि.प्रा.ले व्यहोर्नु परेका प्राविधिक समस्या :-

बाध्यात्मक अनिवार्यताका रुपमा गरिएको लोडसेडिङ्गका कारण उत्पन्न आर्थिक विकासमा प्रतिकूल प्रभाव, सामाजिक असुरक्षा र व्यक्तिगत असुविधाका हामी सबै भुक्तभोगी छौं। तर लोडसेडिङ्गका कारण सेवा प्रदायक संस्था नेपाल विद्युत प्राधिकरणले पनि विविध प्राविधिक कठिनाई व्यहोर्नु परेको छ।

(क) सबस्टेशनका उपकरण फेर्नु पर्ने :-

लोडसेडिङ्ग कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित सबस्टेशनमा जडित सर्किट ब्रेकर अन र अफ गर्नु पर्छ। सर्किट ब्रेकरको मेकानिकल र इलेक्ट्रिकल डिजाइन अनुसार यसको Technical Useful Life अन अफको निश्चित संख्या सम्ममात्र सिमित हुन्छ। लोडसेडिङ्ग कार्यान्वयन गर्न दिनमा कैयौं पटक अन अफ गर्दा देश भरिका सर्किट ब्रेकरहरूको Technical Useful Life चाडै समाप्त हुने र सर्किट ब्रेकर फेर्नु पर्ने अवस्था आउछ।

(ख) तार र ट्रान्सफरमर चोरी हुने :-

लोडसेडिङ्ग कार्यान्वयन गर्न सबस्टेशनबाट नै लाईन काटिएको अवस्थामा असामाजिक तत्वहरूद्वारा वितरण लाइनका तार र ट्रान्सफर चोरी हुँदा एकातर्फ आर्थिक नोक्सानी हुन्छ भने अर्को तर्फ सोही कारणले विद्युत सप्लाई बन्द भई ग्राहकलाई असुविधा हुने र ती सामानको आकस्मिक व्यवस्थापन समेत गर्नु पर्ने हुन्छ।

(ग) लोड बढि भई वितरण उपकरण जल्ने :-

लोडसेडिङ्ग पछि विद्युत सप्लाई हुँदा सबै ग्राहकले सबै बत्ति र उपकरण एकै पटक चलाउदाँ स्थानीय

* प्रमुख, उत्पादन निर्देशनालय, ने.वि.प्रा.

वितरण ट्रान्सफरमरमा ओभर लोड हुन गई एम.सि.सि.वि., फ्यूज र कहिले काही ट्रान्सफरमर नै जल्ने गरेको पाइन्छ। लोडसेडिङ नभई नियमित रूपमा विद्युत आपूर्ति हुदाँ यो समस्या आउँदैन।

(घ) **विद्युत दुरुपयोग (चोरी) मा बृद्धि :-**

लोड सेडिङको मौका छोपी कतिपयले विद्युत चोरीको मनसायले हुकिङ वा अन्य प्रकारको कनेक्सन गर्ने सम्भावना रहन्छ। लोड सेडिङका समयमा यस्तो कनेक्सन लगाउन र फिक्न सजिलो हुने हुँदा दुरुपयोग बढ्न सक्छ।

लोडसेडिङमा ग्राहकहरूले अपनाउनु पर्ने सजगता

(क) **लोडसेडिङबाट लाइन काटिनासाथ गर्नुपर्ने काम :-**

लोडसेडिङ हुनासाथ बालिराखेका बत्ती तथा चलिआखेका उपकरण बन्द हुन्छन् तर स्विच अफ हुँदैन। लोडसेडिङ पछि बत्ती आउँदा ती सबै बत्ती र उपकरण स्वतः संचालन हुन्छन्। यसरी बत्ती आउँदा आफू घरमा नभएको वा ध्यान नपुगेको अवस्थामा पानी तान्ने पम्प चलि रहँदा पानी खेर जाने र हिटर धेरै बेरसम्म चालू रहँदा पकाउन राखेको कुरा डढेर आगलागी समेत हुने सम्भावना रहन्छ। यस्तै ताप्ले हिटर नजिकै राखेर सुतेको अवस्थामा राति निदाएको अवस्थामा बत्ती आउँदा सिरक इत्यादीले आगो समातेर दुर्घटना भएका उदाहरण पनि छन्। तसर्थ लोडसेडिङ भए पछि त्यस अघि अन भएका सबै स्विच अफ गर्न ग्राहकले विर्सनु हुँदैन। उपयुक्त ठाउँमा डिम लाइट राखेर बत्ती पुनःआएको सकेत पाउन सकिन्छ।

(ख) **लोडसेडिङ मार्फत लाइन काटिएको अवस्थामा गर्नु पर्ने कार्य :-**

ने.वि.प्रा.ले प्रकाशित गर्ने गरेको लोडसेडिङ सूचनामा नै परिस्थिति अनुकूल भएमा लोडसेडिङ अगावै पनि विद्युत आपूर्ति गर्न सकिने उल्लेख भएको हुन्छ र कतिपय अवस्थामा त्यस्तो गरिन्छ पनि। तर कतिपय

गार्हस्थ्य र औद्योगिक ग्राहकले लोड सेडिङको पुरै अवधि भर विद्युत आपूर्ति नहुने ठानी उक्त अवधिमा पर्याप्त सुरक्षा उपाय नअपनाई आफ्नो विद्युत प्रणाली वा त्यसमा जोडिएका उपकरणको मर्मत संभार शुरु गर्छन। त्यस्तो अवस्थामा अकस्मात लोड सेडिङको अवधि समाप्त हुनु अगावै विद्युत आपूर्ति भएमा दुर्घटना भई जिउधनको नोक्सानी हुन सक्छ। तसर्थ लोडसेडिङ अवधिमा यदि त्यस्तो मर्मत संभार गर्नु छ भने मेन स्विच अफ गरी कतैबाट विद्युत सप्लाई हुन नसक्ने एकिकन गरी र मर्मत सम्भार गरिने कामलाई अस्थायी ग्राउन्डिङ गरी मात्र यस्तो मर्मत सम्भार गर्नु पर्छ।

(ग) **लोडसेडिङ पछि विजुली आउँदा गर्नु पर्ने कार्य :-**

कतिपय ग्राहकले लोड सेडिङमा स्विच अफ नै नगर्ने र स्विच अफ गरेको भए पनि बत्ती आएपछि एकैचोटि सबै अन गर्ने गर्दछन। यसरी सबै ग्राहकले सबै स्विच एकैचोटि अन गर्दा सप्लाईका लागि जडान गरिएको ट्रान्सफरमर ओभरलोड भई एम.सी.सी.बी. ट्रिप भई वा फ्यूज जल्न गई टोल भरिक्कै सप्लाई बन्द हुने गर्दछ। यस्तो अवस्थामा ६ घण्टाको लोडसेडिङ पछि बत्ती आउँदा पनि ५ मिनेटमै फेरी लोडसेडिङ गर्यो भन्दै ग्राहकले ने.वि.प्रा.लाई सराफ्छन्। तर वास्तविकता यस्तो हुँदैन। तसर्थ ग्राहकहरूले विद्युतको सुरक्षित संचालनका लागि जिम्मेवार ग्राहक र नागरिकको कर्तव्य निर्वाह गर्दै लोडसेडिङ पछि बत्ती आउँदा सिमित मात्रामा बत्ती बाल्ने तथा विद्युतबाट चल्ने उपकरण एक एक गरी मात्र संचालन गर्ने गर्नु पर्छ। जस्तै लोडसेडिङ पछि बत्ती आउना साथ अत्यावश्यक बत्ती बाल्ने र वाटर पम्प चलाउने, वाटर पम्प बन्द गरेपछि राइस कूकर चलाउने, राइस कूकर बन्द गरेपछि आईरन चलाउने र त्यसपछि मात्र रेफ्रिजेरेटर चलाउने गर्दा एकैचोटि धेरै लोड आउँदैन र आफूलाई पनि असुविधा हुँदैन।

निर्माणाधीन चमेलिया जल विद्युत आयोजनाको विद्युत गृह

वितरण तथा ग्राहक सेवाको विद्युत चुहावटको अवस्था तथा सोको न्यूनिकरणका प्रभावकारी उपायहरू

ब्रजभूषण चौधरी*

१. पृष्ठभूमि

नेपालको कूल ऊर्जा आवश्यकताको आपूर्ति ६८% दाउराबाट, ८% जनावरको गोबरबाट, ८% आयातित जैविक इन्धनबाट (Fossil fuel), ८% कृषी उत्पादित वस्तुबाट तथा १% विद्युतबाट मात्र आपूर्ति हुने गरेको छ। यस प्रकार ऊर्जा आवश्यकताको ६८%भाग वनजंगलको काठको विनास गरि आपूर्ति गरिन्छ। फलस्वरूप जंगल विनास हुने, वर्षायाममा बाढी-पहिरो आई भू-क्षयीकरण हुनुको साथै मानववस्ती डुवानमा पर्ने गरेको छ। ऊर्जाको ज्यादा भन्दा ज्यादा आवश्यकता जलविद्युतबाट नै आपूर्ति गर्दा जलश्रोतको प्रभावकारी विकास तथा वातावरणको सन्तुलन कायम हुन जान्छ। नेपाललाई विश्वको ब्राजिल पछिको दोश्रो अपार जलसम्पदा भएको देशको रूपमा चित्रण गरिएको पाइन्छ। कोशी, गण्डकी र कर्णाली नदीको River Basin हरूमा साना ठूला नदीहरु, केहि दक्षिणी नदीहरु तथा मेची-महाकाली जस्तो सिमाना नदीहरु गरि कूल ६ हजार नदी नालाहरु छन्। जल विद्युत विज्ञहरुको विचारमा यी नदीहरुको कूल जल विद्युत उत्पादन क्षमता ८३,००० मेगावाट भए पनि आर्थिक तथा प्राविधिक दृष्टिकोणले लगभग ४२,००० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्न सम्भव देखिन्छ। नेपालमा सर्व प्रथम सन् १९९१ मा ५०० कि.वा.को फर्पिङ पावर प्लान्ट स्थापना गरि विद्युत उत्पादनको इतिहास शुरु भएको थियो। स्थापना काल देखि हाल सम्मको विद्युत उत्पादनको स्थिती निम्न बमोजिम छ।

ग्रीडमा जडित	: ४७७.९५४ मे.वा.
साना जलविद्युत (ग्रीड बाहिर)	: ४.५३६ मे.वा.
कूल	: ४८२.४९० मे.वा.
स्वतन्त्र ऊर्जा उत्पादकबाट उत्पादित	: २३०.५१० मे.वा.
कूल जल विद्युत उत्पादन	: ७१३.००० मे.वा.
थर्मल प्लान्ट (ने.वि.प्रा.)	: ५३.४१० मे.वा.
सौर्य (ने.वि.प्रा.)	: ०.१०० मे.वा.
कूल विद्युत उत्पादन	: ७६६.५१० मे.वा.

यसप्रकार फर्पिङ जल विद्युत केन्द्रको स्थापना काल देखि हाल सम्म १०३ वर्षको अन्तरालमा कूल जल विद्युत उत्पादन क्षमताको १.१७% मात्र उत्पादन गर्न सकिएको छ।

बाह्रौं त्रिवर्षीय योजना (२०६७-२०७०) मा देशको कूल ६५% जनसंख्यालाई विद्युत सेवा उपलब्ध गराउने, कूल ५५% जनतालाई राष्ट्रिय विद्युत प्रणालीबाट विद्युत सेवा दिने, विद्युत उपभोक्ता संख्या ७,३५,००० घरधुरी थप गरिने, प्रति व्यक्ति औषत विद्युत खपत १०० यूनिट पुर्याउने तथा विद्युत चुहावट २१% मा झार्ने लक्ष्य निर्धारण गरिएको थियो। हाल प्रति व्यक्ति औषत विद्युत खपत १०८ यूनिट पुगेको, कूल जनसंख्याको ६७% ले विद्युत सेवा पाएको अनुमान गरिएको छ भने विद्युत चुहावट २५.०३% सम्म झार्न सफल भइएको छ। ने.वि.प्रा.को आ.व. २०६६/०६७ देखि एकीकृत विद्युत चुहावट क्रमिक रूपले घट्दो क्रममा देखिन्छ।

सि.नं.	आ.व.	विद्युत चुहावट (%)
१.	२००९/२०१० (२०६६/२०६७)	२८.९१%
२.	२०१०/२०११ (२०६७/२०६८)	२८.५५%
३.	२०११/२०१२ (२०६८/२०६९)	२६.३७%
४.	२०१२/२०१३ (२०६९/२०७०)	२५.०३%
५.	२०१३/२०१४ (२०७०/२०७१)	२३.५३%*

* प्रस्तावित विद्युत चुहावट १.५ प्रतिशतले घटाउने।

नेपालमा विद्युत उत्पादन क्षेत्रमा उत्पादनकर्ताहरुको प्रवेश भए पनि तिनीहरुको उत्पादित पावर खरिद गरि प्रसारण तथा वितरण लाईन मार्फत आम नेपालीको घरमा विद्युत पुर्याउने जिम्मेवारी सरकारले देशको एक मात्र संस्था ने.वि.प्रा. लाई सुम्पेको छ। ने.वि.प्रा.ले लगभग २६ लाख ग्राहकहरुमा विद्युत सेवा पुर्याइएको कारणले देशको ६७% जति जनसंख्या विद्युत सेवाबाट लाभान्वित भएका छन्। आम नेपालीको विद्युतमा विश्वसनीयता तथा निर्भरता बढेको कारणले वार्षिक ग्राहक संख्यामा १४.३४%, विद्युत डिमाण्डमा ९% र खपत युनिटमा ७.७% ले वृद्धि भएको देखिन्छ। विगत आ.व.मा १०९४.६२ मे.वा. पिक डिमाण्ड भएको र यस आ.व.मा करिब १२७१.७० मे.वा. पिक डिमाण्ड पुग्न सक्ने अनुमान गरिएको छ। तर उत्पादनमा खासै वृद्धि नभएको र विद्युतको माँग आपूर्तिको स्थितीको तुलना गर्ने हो भने सुखायाममा नदीहरुको बहाव घट्न गई देशले दैनिक १२ घण्टा सम्मको लोडसेडिङ को भार खेप्नु पर्ने अनुमान गरिएको छ।

* प्रबन्धक, ने.वि.प्रा.

२. आपूर्ति व्यवस्था :

२.१ ने.वि.प्रा.को आफ्नो जल विद्युत केन्द्रबाट :
लगभग २२८.२७ मे.वा. (ROR वाट मात्र)

२.२ स्वतन्त्र उर्जा उत्पादकबाट : लगभग ११६ मे.वा.

२.३

(i) भारतबाट १३२ के.भी. मा (आयात) कटैया कुशाहा
: ७०-८० मे.वा.

(ii) भारतबाट १३२ के.भी. मा (आयात) रामनगर
: २०-२५ मे.वा.

(iii) भारतबाट १३२ के.भी. मा (आयात) टनकपुर
: ३० मे.वा.

(iv) ३३ के.भी. मा रक्सौल-विरगञ्जबाट : १० मे.वा.

३३ के.भी. नानपारा-नेपालगञ्जबाट : ११.५ मे.वा.

३३ के.भी. भिदुमोर-जलेश्वरबाट : ६.५-८ मे.वा.

३३ के.भी. कटैया-राजविराजबाट : ५ मे.वा.

३३ के.भी. कटैया-इनरुवाबाट : ५ मे.वा.

सिराहाबाट : ५ मे.वा.

जम्मा : ५२३.७७ मे.वा.

पुनश्च: कुलेखानी पहिलो, दोश्रो तथा तापीय विद्युत उत्पादन केन्द्र बाहेक ।

मिति २०७०/१०/०४ मा विद्युतको उच्चतम मांग १०९५ मे.वा. रहेको र सोही मितिमा उपरोक्त अनुसार आपूर्ति ५२३.७७ मे.वा. सिमिति रहेकोले ५७१.२३ मे.वा. पावर न्यून भएको कारणले दैनिक १२ घण्टा सम्म लोडसेडिङ हुने अनुमान गरिएको छ ।

यस प्रकार लोडसेडिङ हुने संभावनाका विभिन्न कारणहरु मध्ये मुख्य कारण आपूर्तिमा कमि नै भए पनि विद्युत चुहावटलाई अन्य कारणहरु मध्ये एउटा मान्नु पर्ने हुन्छ । विद्युतीय प्रणालीमा विद्युत चुहावट प्राविधिक र अप्राविधिक गरि दुई किसिमले हुन्छ । प्रसारण तथा वितरण लाईनमा जडित कण्डक्टर, विद्युतीय उपकरणहरु, ट्रान्सफरमरहरु (Step up and step down) तथा Service Connection को कारणले प्राविधिक चुहावट हुन्छ । प्रसारण तथा वितरण लाईनमा अधिकतम र न्यूनतम विद्युत चुहावट निम्न अनुसार हुन सक्ने आंकलन गरिएको छ :

S.N.	System Element	Power Loss (%)	
		Min ^m	Max ^m
1.	Step-up to EHV transmission system	0.5	1.0
2.	Transformation to intermediate voltage level, transmission system & step down to sub transmission voltage level	1.5	3.0
3.	Sub-transmission system and step-down to distribution voltage level	2.0	4.5
4.	Distribution lines and service connections	3.0	7.0
	Total	7.0	15.5

३. वितरण प्रणालीमा प्राविधिक चुहावट उच्च हुनुको कारणहरु:

३.१ विद्युतीय प्रणालीको प्राविधिक चुहावट त्यसमा लोडको मांग (Load demand) र खपत यूनिट प्रयोगको मात्रा, लोड प्रयोग गर्ने घनत्व (Load density) तथा प्रसारण/वितरण लाईनको क्षमता र बनावटमा निर्भर गर्दछ । प्राविधिक चुहावट निर्मूल गर्न सकिदैन तर न्यून गर्न सकिन्छ । यस प्रकार प्राविधिक चुहावट उच्च हुनुका निम्न कारणहरु छन् ।

- प्रसारण/वितरण लाईन ओभरलोड भै समयमा Line conductor को क्षमता अभिवृद्धि नगर्नु ।
- ओभरलोड भएका ट्रान्सफरमरहरुको क्षमता वृद्धि नगर्नु ।
- ट्रान्सफरमरहरु लोड सेन्टरमा जडान नहुनु ।
- प्रसारण/वितरण लाईन लम्बाई ज्यादा लामो हुनु ।
- ३३/११ के.भी. स./स. निर्माण नगरिकन लामो ११ के.भी./एल.टी. लाईनबाट अधिक मात्रामा ग्रामीण विद्युतीकरण कार्य गर्नु ।
- ११ के.भी./एल.टी. फिडरहरुमा असन्तुलित लोड हुनु ।
- औद्योगिक ग्राहकहरुले Capacitor Bank जडान नगर्दा Reactive Power समेत System बाट Draw गर्ने भएकोले Power Factor कम तथा करेन्ट बढ्न गई प्राविधिक चुहावट बढ्न जान्छ ।
- ग्रामीण क्षेत्रमा कृषी कार्य तथा शहरी क्षेत्रमा औद्योगिक र एयर कन्डीशनको लागि निम्न स्तरको पुरानो मोटरहरु प्रयोग गर्नु ।
- ग्रामीण क्षेत्रमा जडीत वितरण ट्रान्सफरमरहरु दिउँसो नो-लोडमा चार्ज रहँदा No-Load Loss बढी समय सम्म हुनु ।
- Line conductor साइजको जम्पर प्रयोग नगरिनु ।
- एल.टी. लाईनमा लामो २ तार तान्नु ।
- प्रसारण तथा वितरण प्रणालीमा विभिन्न धेरै Voltage स्तरमा ट्रान्सफरमरहरु प्रयोग हुनु (Too many stages of energy transformation) ।
- पुरानो तथा कम Accuracy Class को मिटर तथा मिटरिङ युनिट जडान हुनु ।
- एच.टि./एल.टि. लाईनमा छोएका रुखका हाँडाहरु नकाट्नु ।

३.२ अप्राविधिक चुहावटका कारणहरु : दुई किसिमका उपभोक्ताहरु जस्तै विधिवत ग्राहक तथा विधिवत ग्राहक नभएका अन्य उपभोक्ताहरु विद्युत चोरी गर्ने गर्छन् । विधिवत ग्राहक नभएका उपभोक्ताहरुले नाङ्गो तारमा सोझै हुक लगाई विद्युत दुरुपयोग गर्छन् । विधिवत ग्राहकहरुले पनि जानीजानी मिटर वाईपास गरि, Service wire बाट tap गरि, मिटरको डिस्क जाम गरि वा मिटरमा अन्य कुनै बाहिरी वस्तु घुसाई (External element) मिटरमा अंक नउठने किसिमले विद्युत दुरुपयोग गर्छन् । केही निम्न बमोजिमको अवैध तरिकाबाट पनि विद्युत दुरुपयोग गरिएको पाइन्छ ।

अवैध किसिमले स्वीकृत क्षमता भन्दा बढीको लोड प्रयोग गर्नु जस्तै औद्योगिक ग्राहकले २५ के.भी.ए.को लोड (घरेलु ट्यारिफ) स्वीकृत गराई ३० के.भी.ए. पावर प्रयोग गरेमा “साना” को ट्यारिफ लागु हुन्छ। जसको विद्युत महशुल दर घरेलु ट्यारिफ भन्दा बढी हुन्छ। साथै अप्राविधिक चुहावटका कारणहरु निम्न बमोजिम रहेका छन् :

- मिटरको बक्सा माथि शक्तिशाली चुम्बक राखी वा मिटरमा बाह्य वस्तु घुसाई मिटरको डिस्कको सामान्य परिचालनमा अवरोध खडा गर्नु।
 - स्टक युनिट राखी/राख्न लगाई जानी जानी मिटर जलाउनु।
 - मिटरको टर्मिनल वायरिङ्ग उल्टो पार्नु (एउटा मिटरको पोलारिटी उल्टोपारी त्यसको फेज र अर्थबाट न्यूट्रल लाईन लिई विद्युत दुरुपयोग गर्नु)।
 - मिटर बाईपास गर्नु।
 - सि.टी. रेसियो परिवर्तन गर्दा गुणनकारकमा छुट हुनु।
 - मिटररिडिङ्ग तथा सो को अभिलेख राख्नमा त्रुटि हुनु।
 - Meter testing, commissioning inspection and calibration ठिक ढंगले ठिक समयमा गर्न नसक्नु।
 - समयमा बन्द मिटर नफेरी बन्द मिटरको रिडिङ्ग गरि रहनु।
 - मिटरिङ्ग युनिट जडान गर्नु भन्दा पहिले Test नगर्नु।
 - ने.वि.प्रा. विद्युत वितरण विनियमावली २०६९ अनुसार ६-६ तथा ३-३ महिनामा सि.टि. अपरेटेड मिटरहरु (टि.ओ.डि. समेत) को निरिक्षण नगर्नु।
- ने.वि.प्रा. को प्राविधिक र अप्राविधिक गरि आ.व. २०६९/०७० मा कुल २५.०३% विद्युत चुहावट थियो। विद्युत चुहावट नियन्त्रण कोलागि तर्जुमा गरिएको पञ्चवर्षीय कार्यक्रम अनुसार आ.व. २०७२/०७३ सम्म विद्युत चुहावट २०% मा झार्ने लक्ष्य लिइएको छ। उक्त लक्ष्य प्राप्तिकोलागि चालु आ.व. २०७०/०७१ मा वि.ग्रा.से.ले विद्युत चुहावट १.५% ले कम गर्न क्षेत्रीय कार्यालयहरुलाई निम्न बमोजिमको लक्ष्य निर्धारण गरिएको लक्ष्य तल तालिकामा देखाइएको छ।

सबै क्षेत्रीय कार्यालयहरुको विद्युत चुहावट (%) र चुहावट यूनिटको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा सबै भन्दा बढी चुहावट (%) र चुहावट यूनिट जनकपुर क्षेत्र.का. मा देखिन्छ। वि.ग्रा.से. ले विद्युत चुहावट घटाउन निर्धारण गरि दिएको लक्ष्य हासिल गर्न अब ६ महिना समय मात्र बाँकी छ। विगतमा विद्युत चुहावट घटाउन संचालन गरिने कार्य योजनाहरुको पटक पटक छलफल एवम् अन्तरक्रिया भई तदारुकता साथ कार्य अगाडी बढाउन तथा सो को उपलब्धीहरु बारे समय समयमा समीक्षा गर्ने व्यवस्था पनि गरिएको छ। क्षेत्रीय कार्यालयहरुले विद्युत चुहावट घटाउन संचालन गर्ने कार्य योजनाहरुको उपलब्धीको आधारमा मूल्यांकन समेत गरिने भएकोले विद्युत चुहावट घटाउन व्यवस्थापन पक्ष स्पष्ट रुपमा प्रतिबद्ध देखिन्छ।

४. विद्युत चुहावट घटाउन अपनाउनु पर्ने उपायहरु:

४.१ प्राविधिक चुहावट तर्फ:

४.१.१ अल्पकालीन योजना (एक वर्ष भित्र गर्न सकिने कार्यहरु):

- (i) सब भन्दा बढी प्राविधिक चुहावट हुने क्षेत्रको पहिचान गरि उपलब्ध श्रोत-साधनबाट लाईन सुधार गर्ने। जस्तै : इन्सुलेटर फेर्ने, ट्रान्सफरमर तथा conductor upgrade गर्ने आदि।
- (ii) ट्रान्सफरमरको लोड व्यालेन्स गर्ने तथा लामो २ तार भएको ठाउँमा Phase थप गर्ने। एल.टी. लाईन लम्बाई घटाउन वितरण ट्रान्सफरमर लोड सेन्टरमा राख्ने। फिडरहरुको लोड सिफ्ट गरी व्यालेन्स गर्ने।
- (iii) ग्रामीण क्षेत्रमा एउटै ठूलो क्षमताको ट्रान्सफरमर राख्नुको सट्टा सा-सानो क्षमता भएको No-load loss कम हुने खालको (Amorphous core

क्र. सं.	क्षेत्रीय कार्यालयहरुको नाम	प्राप्त यूनिट	विक्री यूनिट	चुहावट यूनिट	आ.व. २०६९/०७० को चुहावट (%)	आ.व. २०७०/०७१ मा चुहावट घटाउन	लक्ष्य प्राप्ति पछिको चुहावट (%)
१	विराटनगर	५७,४५,६५,०१८	४६,६६,८९,९२१	१०,७८,७५,०९७	१८.७८	१	१७.७८
२	जनकपुर	४१,७३,९४,६५३	२५,२२,९७,५६५	१६,५०,९७,०८७	३९.५५	६	३३.५५
३	हेटौडा	७६,५७,७२,८६०	६३,११,३५,३२३	१३,४६,३७,५३७	१७.५८	१	१६.५८
४	काठमाण्डौ	१,०४६७,०८,२१६	९०,०७,६१,५६५	१४,५९,४६,६५१	१३.९४	०.५	१३.४४
५	बुटवल	५४,४५,५०,३४९	४३,६१,७३,४०५	१०,८३,७६,९४४	१९.१६	१	१८.१६
६	पोखरा	२१,५८,९८,८८५	१८,५७,३४,२७७	३,०१,६४,६०८	१४.१९	०.५	१३.६९
७	नेपालगंज	२४,११,८३,६३९	१९,७९,३२,८०६	४३२,५०,८३३	१७.९३	१	१६.९३
८	अत्तरीया	१३,७०,६३,८३४	११,५७,१३,३४२	२,१३,५०,४९२	१५.५७	१	१४.५७

- transformer) ट्रान्सफरमर जडान गर्ने ।
- (iv) विद्युत वितरण विनियमावलीमा उल्लेख भए अनुसार ५ के.भी.ए. र सो भन्दा बढी क्षमताको लोड जडान गर्नु पर्ने भएमा अनिवार्य रूपमा Shunt Capacitor जडान गर्ने गराउने ।

४.१.२ मध्यकालीन उपायहरू (एक देखि पाँच वर्ष भित्र गर्न सकिने कार्यहरू)

- ओभरलोड भएका वितरण सबस्टेशनहरूको क्षमता बढाउन वा लोड शिफ्ट गर्न पावर ट्रान्सफरमर थप गर्ने, क्षमता बढाउने र Outgoing Feeder हरू निर्माण गर्न योजना बनाई कार्यन्वयन गर्ने ।
- स./स. निर्माण गर्दा फिडर ओभरलोड हुन नदिन वैकल्पिक उपायको रूपमा Spare Feeder निर्माण गरि राख्ने ।
- उद्योगहरूलाई एउटै फिडरबाट सप्लाई दिन औद्योगिक फिडरको निर्माण गर्ने प्रावधान राख्ने ।

४.१.३ दीर्घकालीन उपाय (दश वर्ष भित्र गर्न सकिने कार्यहरू)

- अगामी १० वर्षमा लोड वृद्धि हुने हिसाबले वितरण प्रणालीको अध्ययन गरी सोही अनुसार Conductor, transformer अपग्रेड गर्न तथा स./स. निर्माणकोलागि गुरुयोजना बनाउने ।
- ग्रामीण विद्युतीकरण कार्यकोलागि पनि कम्तिमा १० वर्षमा हुने लोड वृद्धिको यकिन गरि Distribution planningको माध्यमबाट गुरुयोजना तयार गर्ने ।

४.२ अप्राविधिक चुहावट तर्फ :

हरेक वितरण केन्द्रले Feederwise Loss निकाली नमूनाको रूपमा भए पनि सबै भन्दा बढी Loss भएको Feeder को क्षेत्रमा निम्न अनुसारको कार्यक्रमहरू यथाशीघ्र संचालन गर्नु पर्ने :

- (i) जनचेतना अभिवृद्धि मूलक कार्यक्रम: हाट-बजारमा विद्युत चोरी नगर्ने बारे पर्चा बाँड्ने, माईकिङ गर्ने, स्थानीय FM/Radio बाट प्रचार-प्रसार गर्ने ।
- (ii) स्थानिय प्रशासन, विभिन्न दलका जनप्रतिनिधीहरू, मानवअधिकारवादीहरू, पत्रकारहरूलाई सामेल गराई स्थानियवासीको रोहवरमा अन्तरक्रिया कार्यक्रमको आयोजना गर्ने ।
- (iii) नयाँ वक्ती जडानकोलागि घर-दैलो जस्ता कार्यक्रमको आयोजना गर्ने ।
- (iv) दलित गरिब नागरिकहरूलाई निःशुल्क मिटर, केबुल, मिटरबक्स उपलब्ध गराई जडान गर्न नेपाल सरकार संग Basket Fund को लागि अनुरोध गर्ने ।
- (v) स्थानीय प्रहरी-प्रशासन र पत्रकारको सहयोगमा Hooking हटाई विद्युत दुरुपयोग गर्नेहरूलाई विद्युत चोरी नियन्त्रण ऐन २०५८ अनुसार कार्यवाही गर्ने ।

- (vi) मिटर रिडरहरूबाट बन्द/विघ्रेको मिटरको अनियमितता रिपोर्ट लिई सो फोर्न पहिलो प्राथमिकतामा राख्ने ।
- (vii) विद्युत वितरण विनियमावली २०६८ अनुसार अनिवार्य रूपमा CT Operated मिटरहरू (TOD र Electro-mechanical) निरीक्षण गर्न टोली गठन गरि यथाशीघ्र कार्य संचालन गर्नु पर्ने ।
- (viii) 3-phase whole current मिटर जडान भएका ग्राहकहरूको कार्य योजना बनाई खपत युनिटको विश्लेषण गरि निरीक्षण गर्नु पर्ने ।
- (ix) क्रमशःtamper-proof meter box तथा tamper proof numbered seal (Hologram Sticker) को प्रयोग गर्दै जाने ।
- (x) ग्रामीण विद्युतीकरण कार्यक्रम अन्तर्गत LT line विस्तारकोलागि ABC cable प्रयोग गर्ने ।

५. **सारांश :** विद्युत चुहावट नियन्त्रण कार्य ज्यादै जटिल कार्य हो । यो नियमित रूपमा संचालन गरि राख्नु पर्ने प्रकृया हो । प्राविधिक चुहावट घटाउन यथेष्ट बजेटको आवश्यकता पर्दछ भने अप्राविधिक चुहावट घटाउन स्थानीय प्रहरी-प्रशासन, विभिन्न राजनितीक दलका प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाजका अगुवाहरू, पत्रकारहरू र उद्योग वाणिज्य संघका प्रतिनिधिहरूको सम्मिलित हुने गरी सहयोग समिति गठन गर्नु पर्दछ र सो समितिको बैठक समय समयमा बोलाई क्रियाशील बनाई राख्नु पर्दछ । अप्राविधिक चुहावट नियन्त्रण गर्न आम जनताको नैतिक दायित्वको बोध र जनचेतना स्तरको पनि महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । हालको तरल राजनैतिक र सामाजिक अवस्थाका कारण समाजमा क्रियाशील राजनैतिक तथा सामाजिक व्यक्ति एवं संस्थाहरूको सहयोग बिना ने.वि.प्रा.को एक्लो प्रयासमा अप्राविधिक चुहावट नियन्त्रण कार्य सफल हुन सक्दैन । यसको साथै वितरण तथा ग्राहक सेवा निर्देशनालय अन्तर्गत कार्यरत कर्मचारीहरूले यस्तो विषयको जटिलताको दायित्व बोध गरी सिमित श्रोतसाधनको अभावका बाबजुद उच्च मनोबलका साथ कार्य नगर्ने हो भने अप्राविधिक चुहावट नियन्त्रण कार्य गर्न कठिन देखिन्छ । साथै केन्द्रीय कार्यालय तथा क्षेत्रीय कार्यालयले आवश्यक बजेट व्यवस्थापन, माल सामानहरूको उपलब्धी (जस्तै मिटर र ABC Cable) तथा वि.के.हरूले संचालन गरेको विद्युत चुहावट नियन्त्रण कार्यक्रमहरूको उपलब्धी बारे नियमित रूपमा अनुगमन र समीक्षा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

श्रोत:

१. सरोवर अंक ५, २०७०
२. wordpaperbyyyps.doc
३. नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट विभिन्न आर्थिक वर्षमा प्रकाशित भएको "A Year in Review"
४. परम्परागत ऊर्जा क्षेत्रका समस्या तथा चुनौतिहरू (बुलेटिन)

सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था, अभ्यास र उपादेयता

शिवकुमार अधिकारी*

१. पृष्ठभूमि:

सूचना भन्नाले सामान्यतः सम्बद्ध पक्षलाई जानकारी होस् भन्ने उद्देश्यले लिखित, मौखिक वा संकेतको रूपमा अभिव्यक्त गरिने तथ्य, विवरण, काम कारवाई, विज्ञप्ति आदिलाई जनाउँछ । त्यस्तै सूचनाको हक भन्नाले जनताले सूचना माग्नु र पाउनुसँग सम्बन्धित मौलिक हकलाई जनाउँछ । राज्यका विभिन्न निकायले सम्पादन गर्ने, गराउने कार्यहरूका बारे आम नागरिकले सूचना प्राप्त गर्नु उनीहरूको नैसर्गिक अधिकारको रूपमा स्थापित भै सकेको छ । लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थाको विभिन्न आधारस्तम्भहरू मध्ये सूचनाको हक पनि एक भएकोले त्यस्तो शासन व्यवस्था अबलम्बन गर्ने राज्यले आफ्नो मूल कानूनमा सूचनाको हक अधिकारसमेतलाई मौलिक हक अन्तर्गत रहने गरी प्रत्याभूत गरेको पाइन्छ । लोकतन्त्र तथा लोकतान्त्रिक अभ्यास आफैमा पनि खुला, सहभागितामूलक, पारदर्शी र जवाफदेही शासन प्रणाली भएकोले राज्यका सम्पूर्ण निकायले सम्पादन गर्ने सबै प्रकारका कार्यहरू स्वाभाविक रूपमा सोही अनुरूप सम्पादन होउनु भन्ने अपेक्षा राख्दछ । राज्य संचालनका परम्परागत अभ्यास र कार्यसंस्कृतिले त्यसलाई चुनौति नदिएको होइन । तथापि सूचना प्रविधिको व्यापक विकास, विस्तार, पहुँच र उपयोग एवं सुशासनप्रतिको लोकतान्त्रिक संस्कारको प्रतिबद्धताको कारणले सूचना लुकाएर होइन देखाएर नै नागरिकको विश्वास जित्न एवं जवाफदेहितामा अभिवृद्धि गर्न सकिने मान्यताले क्रमशः पकड जमाउँदै गएको कारण ती चुनौतिहरू खिड्दै गएको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

२. अवधारणा:

संयुक्त राष्ट्रसंघको मानव अधिकार घोषणापत्र, १९४८ को धारा १९ अनुसार प्रत्येक व्यक्तिलाई विचार तथा अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता हुनेछ । यो अधिकार अन्तर्गत प्रत्येक व्यक्तिलाई बिना हस्तक्षेप विचार अभिव्यक्त गर्ने, आफूले चाहेको सूचना माग्ने, प्राप्त गर्ने तथा त्यस्तो सूचना एवं विचार कुनै पनि माध्यमद्वारा बिना बन्देज सम्प्रेषण गर्ने स्वतन्त्रता हुनेछ, भनी नैसर्गिक अधिकारकोरूपमा स्थापित गरिदिएपछि यसले अन्तर्राष्ट्रिय अधिकारको रूपमा मान्यता प्राप्त गरेको छ । मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी प्रतिबद्धतामा आएको वृद्धि र विश्वव्यापीकरणको द्रुततर प्रभावले आज संसारका अधिकांश राष्ट्रले सूचनाको हकलाई संविधानमै मौलिक हकअन्तर्गत रहने गरी प्रत्याभूत गरेको पाइन्छ । मानव

अधिकारसंग सम्बन्धित विभिन्न सम्मेलन, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संगठनहरूले निरन्तर दिएको दबाब एवं नागरिकहरूमा उर्लदोरूपमा आएको चेतनाको परिणामस्वरूप सूचनाको हकसम्बन्धी अवधारणा आज मौलिक हकको रूपमा स्थापित हुन सकेको पाइन्छ । विधिबत् रूपमा सूचनाको हकलाई स्वीडेन, अमेरिका, नेपाल र भारतले क्रमशः सन् १९३८, १९४६, १९९१ र २००५ मा संस्थागत रूपमा व्यवस्थित गरेको देखिन्छ ।

२.१ सैद्धान्तिक पक्ष:

राज्यका विभिन्न निकायले सम्पादन गर्ने कार्यहरू अन्ततः नागरिकको हितप्रति परिलक्षित हुने भएकोले त्यस्ता कामकारवाई बारे सरोकारवाला तथा आम नागरिकले सूचना पाउने हक स्वतः प्राप्त गर्दछन् । राज्यका निकायहरूले जनताप्रति जवाफदेही भई कार्य संचालन गरे नगरेको परीक्षण गर्ने विभिन्न आधारहरूमध्ये सूचनालाई प्रमुख रूपमा लिन सकिन्छ । सूचनाको पहुँच र उपलब्धताको माध्यमबाट सरकारको प्रभावकारिता निर्भर हुन्छ भने नागरिकको सार्थक सहभागिता रहन्छ । सार्वजनिक निकायहरू सूचनाको उत्पादक, संरक्षक र प्रयोगकर्ता सबै भएता पनि तिनले त्यस्ता सूचनाहरूलाई समय समयमा जनताको जानकारीको लागि सरल र सहज ढंगबाट उपलब्ध गराउने दायित्वबाट बिमुख हुन मिल्दैन । सूचनाको हकसम्बन्धी यी अवधारणाहरूको विकास हुनुको पछाडि निम्न सिद्धान्त (जसलाई आर्टिकल १९ सिद्धान्त पनि भनिन्छ) हरूको उल्लेख्य भूमिका रहेको छ :

१. मानव अधिकारको सिद्धान्त
२. मौलिक हकको सिद्धान्त
३. नागरिक पहुँचको सिद्धान्त
४. प्रकाशनको सिद्धान्त
५. पारदर्शिताको सिद्धान्त
६. अद्यावधिकताको सिद्धान्त
७. सशक्तिकरणको सिद्धान्त
८. वर्गीकरणको सिद्धान्त
९. अभिलेख व्यवस्थापनको सिद्धान्त
१०. शीघ्रता र समयको सिद्धान्त
११. उचित लागतको सिद्धान्त
१२. सुरक्षाको सिद्धान्त
१३. दण्डको सिद्धान्त
१४. क्षतिपूर्तिको सिद्धान्त
१४. कानूनी सिद्धान्त

* उप निर्देशक, ने.वि.प्रा.

१६. सूचना प्रवाहीकरणको सिद्धान्त
१७. कार्यविधिको सिद्धान्त
१८. अनतिक्रम्यताको सिद्धान्त
१९. सुधारको सिद्धान्त

उल्लेखित सिद्धान्तहरूको अतिरिक्त सूचनाको उपयुक्तता, पूर्णता र सुशासन लगायतका सिद्धान्तहरू पनि छन्। ती सबै सिद्धान्तहरूलाई सूचनाको हकअन्तर्गत समेटिएको छ, छैन भनी मानकको रूपमा ग्रहण गर्ने अभ्याससमेत गरिएको पाइन्छ।

३. सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था:

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १६ मा प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक महत्वको कुनै विषयको सूचना माग्ने र पाउने हक हुनेछ, तर कानून बमोजिम गोप्य राख्नुपर्ने सूचना प्रदान गर्न कर लगाएको मानिने छैन भन्ने उल्लेखित व्यवस्थाबाट नै नेपालमा सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको प्रादुर्भाव भएको पाइन्छ। नागरिकलाई कुनै सूचना नदिइएमा त्यस्तो सूचना उपलब्ध गराई पाउँ भनी सो सूचनाको हकको माध्यमबाट सर्वोच्च अदालतमा सार्वजनिक सरोकारको निवेदन (*Public Interest Litigation*) दायर गरी अदालतबाट प्राप्त उपचार बाहेक अन्य निश्चित कानून र प्रक्रिया कहिँ कतै निर्धारित नभएकाले आम नागरिकले सहजै सूचना प्राप्त हुने अवस्था थिएन।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ र २८ मा पनि सोही व्यवस्थालाई सामान्य परिमार्जन गरी क्रमशः सूचनाको हक र गोपनीयताको हकलाई अलग अलग रूपमा व्यवस्थित गरेको पाइएकोले ती व्यवस्थाहरूलाई यहाँ पुनरावृत्ति गरिएको छैन।

संविधानमा उल्लिखित अधिकारहरू नागरिकले सहज र सरल रूपमा प्राप्त गर्न र सार्वजनिक निकायका काम कारवाही प्रभावकारी, पारदर्शी र जवाफदेही बनाउने उद्देश्यले राज्यले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ र सोही ऐनको दफा ३८ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५ जारी गर्‍यो। उक्त ऐन तथा नियमावलीमा भएका प्रावधान सरल, सहज र प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यले राष्ट्रिय सूचना आयोगले सूचनाको हक कार्यान्वयन निर्देशिका तयार गरी सार्वजनिक रूपमा २०६६ सालमा प्रकाशित गरेको छ। सूचना माग्ने र उपलब्ध गराउने निकाय दुवैले सूचना प्रवाहको सीमा र सो सम्बन्धी प्रक्रियासँग अभ्यस्त हुन जरुरी छ। सूचना प्राप्त गर्ने देखि सूचना संरक्षण तथा प्रवाह गर्नेसम्मको आ-आफ्नो भूमिकामा उभिने जो कोहीकालागि उक्त ऐन, नियमावली र निर्देशिकामा उल्लेखित सबै व्यवस्थाहरू अमूल्य छन्। यद्यपि यसै लेखबाट केही परिभाषासहितको महत्वपूर्ण व्यवस्थाहरूबारे जानकारी हुन सकोस् भन्ने अभिप्रायले यसपछि सोही व्यवस्थाहरूलाई उद्धृत गरिएको छ।

३.१ परिभाषा:

“सूचना” भन्नाले सार्वजनिक निकायबाट सम्पादन हुने वा भएको सार्वजनिक महत्वको काम, तत्सम्बन्धी कारवाही वा निर्णयसँग सम्बन्धितकुनै लिखित, सामग्री वा जानकारी सम्बन्धित—सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ (यसपछि अन्त्यमा ऐनको दफामात्र उल्लेख गरिनेछ) को दफा २ (ख)।

“सार्वजनिक महत्व” भन्नाले सार्वजनिक सरोकारको यस्तो विषय सम्बन्धित जसले धेरैजनासँग सरोकार राख्दछ। आम नागरिकको अधिकार र कर्तव्य तथा आमजनताले पाउने सामान, सेवा र सुविधा तथा त्यसको मूल्य र गुणस्तरसँग सरोकार राख्ने सबै विषय सार्वजनिक महत्वका हुन्छन्—दफा २ (ग)।

“लिखित” भन्नाले लिपिबद्ध भएको जुनसुकै किसिमको लिखित सम्बन्धित पछि र सो शब्दले कुनै यन्त्रको माध्यमबाट संकलन वा अद्यावधिक गरिएको वा मुद्रित वा पुनः प्रस्तुत गर्न सकिने श्रव्य-दृश्य सामग्री समेतलाई जनाउँछ—दफा २ (घ)।

“सूचनाको हक” भन्नाले सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचना माग्ने र पाउने अधिकार सम्बन्धित पछि र सो शब्दले सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै लिखित, सामग्री वा सो निकायको काम कारवाहीको अध्ययन वा अवलोकन गर्ने, त्यस्तो लिखितको प्रमाणित प्रतिलिपि प्राप्त गर्ने, सार्वजनिक महत्वको निर्माण कार्य भइरहेको स्थलको भ्रमण र अवलोकन गर्ने, कुनै सामग्रीको प्रमाणित नमूना लिने वा कुनै पनि किसिमको यन्त्रमा राखिएको सूचना प्राप्त गर्ने अधिकारसमेतलाई जनाउँछ—दफा २ (ङ)।

“सूचना अधिकारी” भन्नाले ऐनको दफा ६ बमोजिम सार्वजनिक निकायले आफ्नो कार्यालयमा रहेको सूचना प्रवाह गर्ने प्रयोजनको लागि तोकिएको व्यक्ति सम्बन्धित पछि—दफा २ (च)।

३.२ सूचनाको वर्गीकरण:

सार्वजनिक निकायले आफूसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयमा दिनुपर्ने सूचनाका आधारमा सूचनालाई सक्रिय र निष्क्रिय सूचना (Active & Passive Information) गरी दुई प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ।

३.२.१ सक्रिय सूचना: (Active Information)

सार्वजनिक निकायले आफूसँग सम्बन्धित विभिन्न सूचनाहरू अद्यावधिक गरी अनिवार्य रूपमा प्रकाशन गर्नुपर्ने प्रकृतिको सूचनालाई सक्रिय सूचना भनिन्छ। सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ लागू हुनुभन्दा कम्तीमा बीस वर्ष अधिसम्म (संभव भएसम्म) का आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित सूचना सार्वजनिक निकायले अद्यावधिक गर्नु/गराउनुपर्छ भन्ने

व्यवस्था गरेको र सोही ऐनको दफा ५(३) र सूचनाको हक सम्बन्धी नियमावली, २०६५ को नियम ३ मा निम्न बमोजिमका सूचनाहरू ३/३ महिनामा अद्यावधिक गरी प्रकाशन गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई सक्रिय सूचनाको रूपमा लिन सकिन्छ ।

- (क) निकायको स्वरूप र प्रकृति,
- (ख) निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार,
- (ग) निकायमा रहने कर्मचारी संख्या र कार्य विवरण,
- (घ) निकायबाट प्रदान गरिने सेवा,
- (ङ) सेवा प्रदान गर्ने निकायको शाखा र जिम्मेवार अधिकारी,
- (च) सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने दस्तुर र अवधि,
- (छ) निर्णय गर्ने प्रक्रिया र अधिकारी,
- (ज) निर्णयउपर उजुरी सुन्ने अधिकारी,
- (झ) सम्पादन गरेको कामको विवरण,
- (ञ) सूचना अधिकारी र प्रमुखको नाम र पद,
- (ट) ऐन, नियम, विनियम वा निर्देशिकाको सूची,
- (ठ) आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोवारसम्बन्धी अद्यावधिक विवरण,
- (ड) अघिल्लो आर्थिक वर्षमा कुनै कार्यक्रम वा आयोजना संचालन गरेको भए सोको विवरण,
- (ढ) सावर्जनिक निकायको वेब साइट भए सो को विवरण,
- (ण) सावर्जनिक निकायका सूचनाहरू अन्यत्र प्रकाशन भएका वा हुने भए सोको विवरण,
- (त) तोकिए बमोजिम वा नेपाल सरकार र आयागेले आदेश दिएअनुसारको अन्य विवरण ।

३.२.२ निष्क्रिय सूचना: (Passive Information)

सार्वजनिक निकायले अनिवार्य रूपमा प्रकाशन गर्नुपर्ने तर सरोकारवाला व्यक्तिले मागेको बखत उपलब्ध गराउनुपर्ने प्रकृतिको सूचनालाई निष्क्रिय सूचना भनिन्छ । प्रचलित कानूनले रोक लगाएको अवस्थामा बाहेक नागरिकले आफूलाई सरोकार रहेको सूचना माग गर्दा लाग्ने शुल्क, प्रक्रिया र सूचना उपलब्ध गराउनुपर्ने पदाधिकारी तथा समयका विविध विषयहरू निष्क्रिय सूचना प्रवाह व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित छ ।

३.३ सार्वजनिक निकायका दायित्वहरू:

ऐनको दफा ४ (१), (२) र (३) बमोजिम सार्वजनिक निकायको दायित्वहरू निम्नानुसार रहेको छ ।

- (१) नागरिकको सूचनाको हकको सम्मान र संरक्षण गर्ने गराउने,
- (२) सूचना वर्गीकरण र अद्यावधिक गरी समय समयमा सार्वजनिक, प्रकाशन तथा प्रसारण गर्ने गराउने,
- (३) सूचनामा नागरिकको पहुँच सरल र सहज बनाउने,
- (४) आफ्नो कामकारवाही खुला र पारदर्शी रूपमा गर्ने,
- (५) आफ्ना कर्मचारीको लागि उपयुक्त तालिम र प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्ने ।
- (६) सूचना सार्वजनिक, प्रकाशन वा प्रसारण गर्दा विभिन्न राष्ट्रिय भाषा तथा आमसञ्चारका माध्यमबाट गर्न सक्ने ।

३.३.१ व्यक्तिगत सूचनाको संरक्षण :

व्यक्तिगत सूचनाको संरक्षणसम्बन्धमा ऐनको दफा २८ मा निम्न व्यवस्था उल्लेख छ ।

- (१) सार्वजनिक निकायले आफूसमक्ष रहेका व्यक्तिगत प्रकृतिका सूचनाहरू अनधिकृत प्रकाशन र प्रसारण नहुने गरी संरक्षण गरिराख्नुपर्नेछ ।
- (२) सावर्जनिक निकायमा रहेका व्यक्तिगत सूचनाहरू देहायको अवस्थामा बाहेक सम्बन्धित व्यक्तिको लिखित सहमति बिना प्रयोग गर्न हुँदैन ।
 - (क) कुनै व्यक्तिको जीवन वा स्वास्थ्य वा सुरक्षामा रहेको गम्भीर खतराको निवारण गर्ने सम्बन्धमा,
 - (ख) प्रचलित कानून बमोजिम प्रकट गर्नुपर्ने विषय भएमा,
 - (ग) भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा ।

३.४ सूचनाको हकसम्बन्धी व्यवस्था:

ऐनको दफा ३ बमोजिम नागरिकलाई देहायको हक हुनेछ :

- (१) प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई यस ऐनको अधीनमा रही सूचनाको हक हुनेछ ।
- (२) प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचनामा पहुँच हुनेछ ।

३.५ सूचना प्रवाह नगरिने विषयहरू:

ऐनको दफा ३(३) मा सार्वजनिक निकायमा रहेको देहायको विषयसम्बन्धी सूचना प्रवाह गरिने छैन भनी स्पष्ट उल्लेख गरिएकोले ती सूचनाहरू प्रवाह नगरी संरक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- (क) नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्था वा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा गम्भीर खलल पार्ने,
 - (ख) अपराधको अनुसन्धान, तहकिकात तथा अभियोजनमा प्रत्यक्ष असर पार्ने,
 - (ग) आर्थिक, व्यापारिक तथा मौद्रिक हित वा बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण वा बैङ्किङ वा व्यापारिक गोपनीयतामा गम्भीर आघात पार्ने,
 - (घ) विभिन्न जातजाति वा सम्प्रदायबीचको सुसम्बन्धमा प्रत्यक्ष रूपमा खलल पार्ने,
 - (ङ) व्यक्तिगत गोपनीयता र व्यक्तिको जीउ, ज्यान, सम्पत्ति, स्वास्थ्य वा सुरक्षामा खतरा पुऱ्याउने ।
- तर त्यसरी सूचना प्रवाह नगर्नु पर्ने उचित र पर्याप्त कारण भएकोमा बाहेक त्यस्तो सूचना प्रवाह गर्ने दायित्वबाट सार्वजनिक निकाय पन्छिन पाउने छैन । उल्लेखित विषयहरूको अध्ययनबाट खासगरी युद्ध वा द्वन्द्वको अवस्थामा सेना, हातहतियार र सुरक्षासम्बन्धी सूचना, अपराधको अनुसन्धान, औषधी, खाद्य र पेय वस्तुको सूत्र, उत्पादकको सहमतिबिना आर्थिक हित, विविधतायुक्त समाजमा खास गरी तनाव, द्वन्द्व, हिंसा, दंगा र व्यक्तिको व्यक्तिगत जानकारीसंग सम्बन्धित सूचनाहरू प्रवाह योग्य हुँदैनन् भनी उदाहरणकोरूपमा लिन सकिन्छ ।

३.६ सूचनाको हक कार्यान्वयन गर्न सार्वजनिक निकायहरूले गर्नुपर्ने संस्थागत व्यवस्था :

३.६.१ सूचना अधिकारी र सूचना शाखा:

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, नियमावली र निर्देशिकालाई अध्ययन गर्दा सार्वजनिक निकायले सम्पूर्ण सूचनाहरू एकै ठाउँबाट प्राप्त होस् भनी निकाय प्रमुखले आफू मातहतका एकजना कर्मचारीलाई सूचना अधिकारी तोक्नुपर्ने देखिन्छ । सूचना अधिकारीलाई आफ्नो निकायका महत्वपूर्ण बैठकका निर्णयहरू, नीति तथा कार्यक्रमहरूका साथै निकायमा भएका महत्वपूर्ण सूचनाको बारेमा सम्पूर्ण जानकारी हुनुपर्ने हुँदा ती सूचनाहरू सम्बन्धित सबैले नियमित रूपमा सूचना अधिकारीलाई उपलब्ध गराउनुपर्दछ । सूचना अधिकारी सुरुवा भई वा काम विशेषले अन्यत्र जानुपर्दा सूचना प्रवाहमा अवरोध नहुने गरी सार्वजनिक निकाय प्रमुखले वा निजले तोकेको व्यक्तिले सो कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचना दिने पहिलो जिम्मेवार पदाधिकारी सूचना अधिकारीनै भएकोले सूचना माग्ने व्यक्तिले सूचनाअधिकारीलाई सम्बोधन गरी सूचना-मागको निवेदन दिनुपर्दछ । सूचना अधिकारीको नाम र सम्पर्क ठेगाना, फोन नम्बर आमा नागरिकले थाहा पाउने गरी कार्यालयको सूचनापाटीमा र अन्य संचार माध्यम मार्फत् सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।

सूचना प्रवाह गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित एवं प्रभावकारी बनाउनका लागि सार्वजनिक निकायले सूचना शाखा र त्यसमा संलग्न रहने जनशक्तिलाई तालिम तथा आवश्यक सामान तथा उपकरणहरूको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.६.२ सूचना प्रवाह व्यवस्थापन :

सार्वजनिक निकायले सक्रिय सूचनाहरू नियमित रूपमा र निश्चय सूचनाहरू सरोकारवालाको आग्रहमा प्रवाह हुने गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । सूचनाको माग गर्न आउने सरोकारवालासँग मित्रवत् व्यवहार गरी सूचना माग्ने र पाइने ठाउँ, प्रक्रिया, शुल्क आदिका बारेमा यथार्थ जानकारी दिनुपर्दछ । कारणसहित कसैले सूचना पाउँ भनी निवेदन लिई आएमा दर्ता गरी त्यसको निस्सा दिनुपर्दछ र यथासक्य सूचनाको प्रकृति हेरी तत्कालै र व्यक्तिको जीउज्यानको सुरक्षासँग सम्बन्धित सूचना भए चौबीस घण्टाभित्र उपलब्ध गराउनु पर्दछ । तत्काल उपलब्ध गराउन नसकिने सूचनाको हकमा अबधि तोकी लिखित जानकारी दिनुपर्दछ भने सामान्यतः सूचना पन्ध्र दिनभित्र उपलब्ध गराइसक्नु पर्दछ ।

स्मरणरहोस् कुनै पनि सूचना नदिनका लागि उचित र पर्याप्त कारण चाहिन्छ । माग गरेको कतिपय सूचनाहरू प्रवाह गर्न मिल्ने र नमिल्ने दुवै प्रकृतिको भएमा सूचना अधिकारीले प्रवाह गर्न मिल्ने सूचना मात्र उपलब्ध गराउनुपर्ने हुन्छ ।

३.६.३ सूचना दिँदा लिनुपर्ने शुल्क :

सरोकारवालाले सूचना पाउँ भनी दिने निवेदनमा कुनै शुल्क वा दस्तुर लिन पाइदैन । तर नियमावलीको नियम ४ बमोजिम कुनै सूचना उपलब्ध गराएवापत अन्य प्रचलित कानूमा शुल्क तोकिएकोमा सोही बमोजिम र नतोकिएकोमा निम्न बमोजिम शुल्क लिन सकिने व्यवस्था उल्लेख भएको पाइन्छ ।

- (क) सामान्य आकारको (आठ दशमलब तीन इन्च चौडाइ र एघार दशमलब सात इन्च लम्बाइसम्म साइज भएको) कागजमा तयार गरिएको वा रहेको सूचनाको पाँच पृष्ठसम्मका लागि निशुल्क र पाँच पृष्ठभन्दा माथीको लागि प्रतिपृष्ठ पाँच रुपैयाँ,
- (ख) खण्ड (क) मा उल्लेख भएभन्दा ठूलो आकारको कागजमा तयार गरिएको वा रहेको सूचनाको लागि प्रतिपृष्ठ दश रुपैयाँ,
- (ग) डिस्कट, सीडी र अन्य यस्तै प्रकारका विद्युतीय माध्यमद्वारा प्रदान गरिने सूचनाको लागि प्रति डिस्कट, सीडी वापत पचास रुपैयाँ,
- (घ) सार्वजनिक महत्वको निर्माणस्थलको भ्रमण वा अवलोकन आधा घण्टाभन्दा बढी समय गर्ने भएमा प्रतिघण्टा प्रतिव्यक्ति पचास रुपैयाँ ।

कुनै सूचना तयार गर्दा माथी लेखिएभन्दा बढी खर्च लाग्ने भएमा सार्वजनिक निकायले वास्तविक लागतको आधारमा दस्तुर निर्धारण गर्न सक्नेछ र त्यसरी लिने दस्तुरवापतको रकम नगदै वा बैंकमा जम्मा गरेको भौचर पेश गर्न वा सो रकम बराबरको टिकट निवेदनमा टाँस गर्न लगाउन सक्नेछ ।

३.७ उजुरी तथा पुनरावेदनसम्बन्धी व्यवस्था :

सूचना नदिएमा, आंशिक वा गलत सूचना दिएको लगायतको अवस्थामा त्यसरी सूचना नपाएको वा आंशिक रूपमा सूचना पाएको मितिले सात दिनभित्र सम्बन्धित संस्थ प्रमुखसमक्ष उजुरी दिन सक्नेछ र त्यस्तो उजुरी मनासिब देखिएमा प्रमुखले निवेदकद्वारा माग भएबमोजिमको सूचना उपलब्ध गराउन सूचना अधिकारीलाई आदेश दिनेछ । सूचना अधिकारीले जानजानी वा लापरवाही गरी सूचना नदिएको देखिएमा संस्था प्रमुखले निजलाई प्रचलित कानूनबमोजिम विभागीय कारवाही गर्न सक्नेछ ।

सार्वजनिक निकाय प्रमुखले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले पैंतीस दिनभित्र आयोगसमक्ष पुनरावेदन दिन सक्नेछ । प्राप्त पुनरावेदन उपर आयोगले ६० दिनभित्र किनारा लगाउने गरी सम्बन्धित प्रमुख वा सूचना अधिकारीलाई आफूसमक्ष उपस्थित गराई बयान गराउन, कुनै लिखत पेश गर्न लगाउन, साक्षी प्रमाण आदि बुझी सूचना उपलब्ध गराउनु भनी आदेश गर्न वा पुनरावेदन खारेज गर्न सक्नेछ ।

३.८ सजाय तथा क्षतिपूर्तिसम्बन्धी व्यवस्था

- (१) मनासिव कारणविना सूचना नदिएको, आंशिक वा गलत सूचना दिएको वा सूचना नष्ट गरेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो निकायको प्रमुख वा सूचना अधिकारीलाई एक हजारदेखि पच्चीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी त्यस्तो अधिकारीलाई विभागीय सजायको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।
- (२) विनाकारण सूचना दिन ढिलाई गर्ने अधिकारीलाई प्रतिदिन दुई सय रुपैयाँको दरले जरिवाना हुने ।
- (३) आयोगबाट विभागीय कारवाहीको लागि लेखी आएमा सार्वजनिक निकायले तीन महिनाभित्र कार्यान्वयन गरी आयोगलाई जानकारी दिनुपर्ने ।
- (४) सूचनाको दुरुपयोग गरेमा आयोगले पाँच हजारदेखि पच्चीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्नसक्नेछ ।
- (५) आयोगको निर्णय वा आदेश पालना नगर्ने व्यक्तिलाई दश हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्ने ।

ऐनको दफा ३३ बमोजिम सार्वजनिक निकायको प्रमुख वा सूचना अधिकारीले सूचना नदिएको, दिन इन्कार गरेको, आंशिक रुपमा वा गलत सूचना दिएको वा सूचना नष्ट गरेको कारणले कुनै व्यक्तिलाई हानीनोक्सानी पर्न गएमा त्यस्तो व्यक्तिले सूचना नपाएको, आंशिकरुपमा वा गलत सूचना पाएको वा सूचना नष्ट गरेको मितिले तीन महिनाभित्र आयोग समक्ष क्षतिपूर्तिको लागि निवेदन दिन सक्नेछ, र आयोगले सो को जाँचबुझ गरी निवेदकलाई मनासिव माफिकको क्षतिपूर्ति सम्बन्धित निकायबाट भराई दिन सक्नेछ ।

४. अभ्यास :

विश्वका विकसित देशको तुलनामा सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनको अभ्यास गर्ने विषय हाम्रा लागि बिल्कुलै नौलो छ । यसै पनि हामी कानून निर्माणमा जति आतुर छौं त्यति नै सुस्त छौं, पालना र कार्यान्वयन गर्न । आम नागरिकको शैक्षिक अवस्था, चेतनाकोस्तर तथा सूचना दिनै नचाहने सोच र कार्यसंस्कृतिले सूचनाको हकसम्बन्धी व्यवस्थाको उपभोग गर्न र कार्यान्वयन गर्न गराउन चुनौति दिइरहनेछ । परम्परागत ढर्राको उपजको रुपमा आएका त्यस्ता चुनौतिहरूलाई ठेगान लगाउन हामीले हाम्रो सोच र मूल्य मान्यतामा आमूल परिवर्तन गरी सोही अनुसारको व्यवहार गर्नुको विकल्प छैन । सूचनाको प्रकृतिअनुसार कुनै सूचना देखाउनै पर्ने र कुनै लुकाउनै पर्ने भएकोले देखाउनपर्ने सूचनालाई सबैको सहज पहुँच हुने गरी प्रकाशन गर्न र गोप्य राख्नुपर्ने सूचनालाई संरक्षण तथा सम्बर्द्धन हुने गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । नागरिकले पनि उसंग सरोकार राख्ने र त्यसको सही उपयोग गर्ने शर्तमा मात्र सूचना माग गर्नुपर्दछ भने जिम्मेवार पदाधिकारीले पनि गोप्य राख्नु नपर्ने सूचना प्रवाह गर्न सदैव अग्रसर हुन जरुरी छ । सूचनाको हक कार्यान्वयनको विषय यसकारण पनि महत्वपूर्ण छ, की कानूनले रोक नलगाएको हरेक सार्वजनिक निकायसंग सम्बन्धित सूचना हामी सबैले

पाउनुपर्ने अधिकार राख्दछौं भने सम्बन्धित निकायले पनि सो अनुरूप सूचना प्रवाह गर्नुपर्ने दायित्वबाट विमूख हुन सक्दैन ।

सूचनाको हकसंगसम्बन्धित विद्यमान ऐन, नियम र कार्यविधिमा धेरै विषयहरू स्पष्ट नहुन सक्छन् जस्तो: सार्वजनिक निकाय आफैँले सूचनाको वर्गीकरण गर्न नसक्नु, कतिपय सूचना प्रकाशन योग्य हो होइन र सरोकारवालाले मागेको सूचना निजसंग सम्बन्धित छ छैन यकिन गर्न नसकिनु, सूचना प्राप्त गर्ने अधिकारीहरूबारे द्विविधा हुनु आदि । तथापि सबैले सकारात्मक सोच र इमान्दारिताकासाथ सूचनाको माग गर्ने र सो बमोजिम सूचना प्रवाह गर्ने अभ्यास गर्न सकेमा ती सबै विषयहरू कालान्तरमा आफैँ स्पष्ट हुँदै जाने निश्चित छ ।

४.१ प्रवक्ता र सूचना अधिकारी :

सार्वजनिक निकायमा प्रवक्ता र सूचना अधिकारीको भूमिकाको सन्दर्भमा पनि स्पष्ट हुन जरुरी देखिएकोले देहायमा यी दुवैको कार्यप्रकृति, उद्देश्य र भूमिकामाथी संक्षेपमा समीक्षा गरिएको छ ।

सार्वजनिक निकायले आफ्नो आवश्यकता र हितका लागि प्रेसमार्फत सूचना संप्रेषण गराउने उद्देश्यले केन्द्रीय तहका निकायमा प्रथम श्रेणी वा सो सरहको कर्मचारीलाई प्रवक्ताको जिम्मेवारी दिइन्छ । जसले प्रेस अर्थात् आमसंचारका पत्रकारहरूसँग आवश्यकताअनुसार आफ्नो निकायको र प्रेसले मागेको सूचना प्रवाहित गर्छ । प्रवक्ताको काम, कर्तव्यलाई र अधिकारसम्बन्धी निर्देशिका, २०६३ ले प्रवक्ताको काम र कर्तव्यलाई व्यवस्थित गरेको देखिन्छ ।

सार्वजनिक संस्थाले नियमित प्रकाशन गर्नुपर्ने सूचना र सरोकारवारवालाको माग अनुसारको सूचना प्रवाह गर्ने उद्देश्यले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ ले सूचना अधिकारीको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । नागरिकले सूचना अधिकारीमार्फत सूचना माग गर्ने भएकोले हरेक निकायको प्रमुखले आफू मातहतका एकजना कर्मचारीलाई सूचना अधिकारी तोक्नुपर्दछ र निजले आफ्नो निकायमा रहेका सूचना नियमित रुपमा आफैँ सार्वजनिक र अद्यावधिक गरी नेपाली नागरिकले मागेको सूचना दिनुपर्छ । सूचना अधिकारीको कानूनी दायित्व र अधिकार एवं कानून उल्लंघन गरेमा उसमाथि हुन सक्ने दण्डसजायको व्यवस्थासमेत सोही ऐनको दफा ३२ मा उल्लेख छ ।

४.२ ने.वि.प्रा.को भूमिका:

माथी उल्लेख भएजस्तो ऐनका विभिन्न दफामा सूचना प्रवाह गर्नुपर्ने, नगर्नुपर्ने र संरक्षण गर्नुपर्ने दायित्व अन्य सार्वजनिक निकाय जस्तै ने.वि.प्रा. को हकमासमेत लागू हुन्छ । कानूनले बन्देज नलगाएका प्राधिकरणसंगसम्बन्धित सूचनाहरू नागरिकको सूचनाको हक प्रतिबिम्बित हुने गरी सरल र सहजरुपमा

अद्यावधिक गराइ प्रकाशन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने हुन्छ। अन्य सार्वजनिक संस्थानको तुलनामा ने.वि.प्रा. पनि ठूलो सार्वजनिक निकाय भएको र यसको अल्पकालिन तथा दीर्घकालिन नीति, योजना, कार्यक्रम र नियमितरूपमा सम्पादन गर्नुपर्ने कामकारवाईहरु नागरिकसंग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने भएकोले सो सम्बन्धी सही सूचना उपयुक्त समयमा सम्प्रेषण गर्न गराउन प्रधान कार्यालयमा एक जना प्रवक्ताका अतिरिक्त प्रत्येक निर्देशनालयमा एकजना सूचना अधिकारी तोक्नुपर्ने देखिन्छ। प्रधान कार्यालय परिसर बाहेक अन्यत्र कार्यालय रहेका प्राधिकरण अन्तर्गतका प्रत्येक कार्यालयले पनि एकजना सूचना अधिकारी तोकिदिई सार्वजनिक गर्नुपर्दछ। कार्यालय प्रमुखले सबै सूचनाहरु सूचना अधिकारीलाई समयमै उपलब्ध गराउने र सूचना अधिकारीले पनि प्राप्त सूचनाको प्रकृति अनुसार नियमित रूपमा प्रकाशन गर्ने तथा नागरिकले मागेका वखत उपलब्ध गराउन सकेमा नै नागरिकको मौलिक हकप्रति प्राधिकरणले सम्मान गरेको ठहर्छ।

५. उपादेयता :

सूचना समाचारको विषय मात्र नभई शक्ति हो र यसले सामर्थ्यको विकास गरी उपलब्धि ल्याउँछ भन्ने कुरालाई प्रमाणित गरिसकेको छ। सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको अक्षरसः पालना र उपयोगबाट नै नागरिकको सूचनामाथि सहज पहुँच भई सरलरूपमा सूचना प्राप्त गर्नसमेत संभव हुन्छ। सार्वजनिक निकायको काम कार्बाहीहरु पारदर्शी, प्रभावकारी र जवाफदेही भए नभएको यकिन गर्ने ठोस आधार नागरिकको सूचनाको हकको सफल कार्यान्वयनबाट मुखरित हुन्छ। यसका लागि राज्य, सरकार, सार्वजनिक निकाय,

संचार, नागरिक समाज आदि सदैब सूचनाको प्राप्ति र प्रवाहकालागि क्रियाशील रहन जरुरी छ। नागरिकले इमान्दारीताकासाथ सूचना माग गर्ने र सार्वजनिक निकायले पनि सदा सूचना सार्वजनिक गर्न तत्पर भई संगठन, जनशक्ति र कार्यसंस्कृतिलाई रुपान्तरण गरेमा सूचनाको हकअधिकारले गुणात्मक परिणाम दिनेछ। यसो भएमा शासक र शासितको दुरी कम भै राज्यको कामकारवाई जनताकै लागि सही ढंगबाट हुँदै गएको अनुभूति हुन धेरै बेर लाग्दैन।

अन्त्यमा सार्वजनिक निकायले आफ्नो दायित्व पूर्णरूपमा निर्वाह गर्ने, सूचनाको हकसम्बन्धी व्यवस्थाहरुको प्रचार प्रसार गराउने, नेता तथा प्रशासकहरुले इमान्दारीताकासाथ सूचना प्रवाह गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्ने, सूचना उपलब्ध गराउनेलाई पुरस्कार र नगराउनेलाई सजाय गर्ने, सुशासनको आधार सूचना भन्ने तथ्यलाई सर्वबोध गराउने, सूचना अधिकारीलाई थप अधिकार र सुविधा उपलब्ध गराउने हो भने सूचनाको हकको सफल कार्यान्वयन भई राज्यले सुशासनको माध्यमबाट समृद्धिको मार्ग पहिल्याउने अपेक्षा गर्न सकिन्छ।

सन्दर्भ सूची:

- ❖ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७
- ❖ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३
- ❖ सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४
- ❖ सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५
- ❖ प्रवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकारसम्बन्धी निर्देशिका, २०६३
- ❖ सूचनाको हक कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६६
- ❖ विभिन्न लेख रचनाहरु।

विद्युत बचत - राष्ट्रिय आवश्यकता

- विद्युत खपत घटाउन गुणस्तरीय CFL चिम प्रयोग गरौं।
- विद्युत बचत गर्नु विद्युत उत्पादन गर्नु सरह हो।
- विद्युत चोरी गर्नु कानूनी तथा सामाजिक अपराध हो।
- विद्युत चोरी नियन्त्रणमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई सहयोग गरौं।
- विद्युत चोरी गर्नेलाई सामाजिक बहिष्कार गरौं।
- विद्युत चोरी गर्दा दुर्घटना समेत हुन सक्दछ।
- विद्युत चोरी एक जघन्य अपराध हो। विद्युत चोरी जस्तो समाज र देश विरुद्धको गम्भीर अपराध हुनबाट रोकि सामाजिक दायित्व पुरा गरौं र सबै सधैं नैतिकवान बनौं।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण
वितरण तथा ग्राहक सेवा निर्देशनालय

क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र र नेपालमा यसको प्रयोग

शिव प्रसाद आचार्य*

१. अवधारणा

नागरिकहरुलाई सेवा प्रवाह गर्नकोलागि हरेक मुलुकमा आ-आफ्नै किसिमको संयन्त्र निर्माण गरिएको हुन्छ। तिनै संयन्त्रहरुबाट प्रवाह हुने सेवाको स्तरमा नागरिकको जीवनस्तर निर्भर रहेको हुन्छ। मूलतः यस्तो सेवा प्रदायक सार्वजनिक निकायहरु नै हुने गर्दछन्। सार्वजनिक निकायहरुबाट प्रवाह हुने सेवाहरु स्तरीय वा असल हुन सकेको अवस्थामा जनताहरु बढी खुसी र सुखी रहन सक्दछन्।

सन् १९९० मा संयुक्त अधिराज्य बेलायतमा राजनीतिज्ञ, अर्थशास्त्री, उद्यमी, योजनाविद्, प्रशासक सबैको संयुक्त प्रयासमा नागरिक वा सेवाग्राहीहरुको हित अभिवृद्धि गर्नका लागि एक अध्ययन भई नागरिक बडापत्र "Citizen Charter" को अवधारणा विकाश भएको पाईन्छ जसलाई बेलायतका तत्कालीन प्रधानमन्त्री जोन मेजरले सन् १९९१ मा राष्ट्रिय अभियानकै रुपमा उच्च महत्वका साथ प्रयोगमा ल्याएका थिए। तत्पश्चात प्रधानमन्त्री टोनी ब्लेयरले नागरिक बडापत्रको अवधारणालाई अझै नयाँ रुपमा अघि सार्दै "Service First" को अवधारणा समावेश गराएका थिए। पछि नागरिक बडापत्र विश्वका अन्य मुलुकहरुमा व्यापक रुपमा अभ्यासमा ल्याइयो जसका कारण आज विश्वका अधिकांश मुलुकहरुका सार्वजनिक सेवा प्रदायक निकायहरुमा यसको प्रयोग महत्वका साथ हुँदै आएको छ।

नागरिक बडापत्र अवधारणाको विकाशको सन्दर्भ उल्लेख गर्दा महात्मा गान्धीको तलको मननीय उक्तिलाई पनि विर्सन सकिदैन बरु यसलाई नागरिक बडापत्रको मूल मर्मको रुपमा लिन सकिन्छ।

"A customer is the most important visitor on our premises. He is not dependent on us; we are dependent on him. He is not an interruption on our work; he is the purpose of it. He is not an outsider on our business; he is part of it. We are not doing him a favor by serving him; he is doing a favor by giving us an opportunity to do so."

नागरिक बडापत्रको अवधारणा विश्वमा चलेको असल शासन (Good Governance) को लहरको रुपमा पनि विकसित भएको मान्न सकिन्छ। असल शासनका तत्वहरु मध्ये प्रमुख तीनवटा तत्वहरु (Transparency, Accountability, Citizen

Friendliness) लाई नागरिक बडापत्रले समेटेदछ। त्यसैले यसलाई असल शासनको एउटा शसक्त औजारको रुपमा पनि लिइने गरिन्छ।

सर्वसाधारणलाई सेवा प्रदान गर्ने प्रत्येक सार्वजनिक निकायले सबैले देख्ने ठाउँमा सम्बन्धित कार्यालयले दिने सेवा र त्यसको प्रकृति, सेवाग्राहीले सेवा प्राप्त गर्न पूरा गर्नुपर्ने कार्यविधि, सेवा प्रदान गर्न लाग्ने समयविधि, सेवा प्रदान गर्ने पदाधिकारी र निजको कार्यक्षेत्रको विवरण, सेवा प्राप्त गर्न कुनै दस्तुर वा शुल्क लाग्ने भए सो को विवरण, सेवा प्राप्त गर्न सेवाग्राहीले पेश गर्नुपर्ने कागजातहरु, गुनासो सुन्ने अधिकारी, सेवा प्रवाहको प्राथमिकता जस्ता कुराहरु उल्लेख गरी सबैले देख्ने स्थानमा राखिने विवरण नागरिक बडापत्र हो। नागरिक बडापत्रमा सेवाग्राहीले समयमा सेवा प्राप्त गर्न नसकी हानी नोक्सानी भएमा सेवा प्राप्त गर्न नसकेको कारणले पर्न गएको नोक्सानीको तत्काल सेवा प्रदान नगर्ने जिम्मेवार कर्मचारीबाट क्षतिपूर्ति असूल गरी समयमा सेवा प्राप्त गर्न नसक्ने सेवाग्राहीलाई प्रदान गरिने प्रावधान समेत रहेको बडापत्र क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र हो।

२. नागरिक बडापत्रको उद्देश्य:

- सेवाको गुणस्तरमा सुधार गर्नु,
- सेवाग्राहीलाई सेवा लिनका लागि आवश्यक शुल्क, समय र प्रक्रिया स्पष्ट गर्दै छनौटको सुविधा उपलब्ध गराउनु,
- सेवा प्रवाहको अपेक्षित स्तर निर्धारण गर्नु र पूरा नभएमा के हुने उल्लेख हुनु,
- सेवाग्राहीले सार्वजनिक निकायहरुमा तिर्ने विविध कर, शुल्क आदिको उचित उपयोग भई रहेको छ भन्ने आश्वस्त पार्नु,
- सेवाग्राही तथा संस्था प्रति उत्तरदायी हुनु, र
- सेवा प्रवाहमा पारदर्शिता ल्याउनु।

३. नागरिक बडापत्रको औचित्य:

नागरिक बडापत्र सेवाग्राहीले तिरेको कर, शुल्क वा महशुल बापत सेवा प्रदायक र सेवाग्राही बिचको सेवा प्रवाहको समय, लागत परिमाण र स्तर अभिव्यक्त गर्ने आपसी समझदारीको माध्यम पनि हो। यसले सेवाग्राहीको अधिकार र सेवा प्रदायकको दायित्वका बारेमा सजग गराई रहेको हुन्छ।

* उप-निर्देशक, ने.वि.प्रा.

सेवाग्राहीले प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा राज्यलाई कर वा शुल्क भुक्तानी गरेपछि राज्यबाट अपेक्षित समय र लागतमा स्तरीय एवं भरपर्दो सेवाको अपेक्षा गरेका हुन्छन् । यही अपेक्षा पूरा गर्न सेवा प्रदायकले लिखित रूपमा स्वेच्छिक घोषणा गर्दै पारदर्शिता, निष्पक्षता, पहुँचमा सरलता, सेवाको स्तरीयता आदिका सम्बन्धमा नागरिक बडापत्र मार्फत सेवाग्राहीलाई आश्वस्त पारेको हुन्छ । नागरिक बडापत्र सेवाप्रदायक अधिकारीबाट शक्ति, सत्ता र पहुँचका आधारमा सेवा प्रवाह होइन कि पारदर्शिता, निष्पक्षता, तटस्थता तथा मितव्ययिताका आधारमा सेवा प्रवाह गर्न अभिप्रेरित गरि रहने माध्यम पनि हो ।

नागरिक बडापत्रका प्रावधानहरूलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिएको खण्डमा निम्न अवस्था श्रृजना हुन सक्दछ :

- क) सेवा प्रवाहको स्तर अभिवृद्धि हुन जान्छ,
- ख) सार्वजनिक सेवा प्रदायकहरूको सेवाग्राही प्रतिको जवाफदेहिता बृद्धि हुन जान्छ,
- ग) सेवा प्रवाहबाट सेवाग्राही जनता उच्च सन्तुष्ट रहन्छन्,
- घ) सेवा प्रदायक र सेवाग्राही बिच सुसम्बन्धको विकास हुन जान्छ ।

४. नेपालमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको व्यवस्था:

सार्वजनिक निकायहरूबाट प्रदान गरिने सेवालाई जवाफदेही र विश्वसनीय तुल्याई सेवा प्रदान गर्ने निकाय र व्यक्तिलाई बढी जिम्मेवार र कामप्रति उत्तरदायी बनाउँदै सार्वजनिक निकायहरूले नागरिक बडापत्र बमोजिम नेपाल सरकारबाट तोकिएको निकायका सेवालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न र क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न बाञ्छनीय भएकोले नेपाल सरकारले सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन, २०६४ को दफा ४५ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६९ जारी गरेको छ ।

उक्त निर्देशिकाले नेपाल सरकारका संवैधानिक अंग, आयोग, सचिवालय, केन्द्र लगायतका केन्द्रीय निकाय, मन्त्रालय, विभाग वा सो अन्तर्गतका कार्यालयले देहायका विषयहरू उल्लेख भएको क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने र नगराउने सेवाहरू छुट्याई क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र आफ्नो कार्यालयको परिसरमा राख्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ:

- (क) सम्बन्धित कार्यालयले दिने सेवा र त्यसको प्रकृति,
- (ख) सेवाग्राहीले सेवा प्राप्त गर्न पूरा गर्नुपर्ने कार्यविधि र पेश गर्नुपर्ने कागजात,
- (ग) सेवा प्रदान गर्न लाग्ने समयावधि,
- (घ) सेवा प्रदान गर्ने पदाधिकारी र निजको कार्यक्षमताको विवरण,
- (ङ) सेवा प्राप्त गर्न कुनै दस्तुर तथा अन्य रकम लाग्ने भए सोको विवरण,
- (च) सेवाग्राहीले सेवा सम्बन्धमा गरेका गुनासो सुन्ने

अधिकारीको पद र नाम,

- (छ) सेवा प्रदायक निकायको तालुक कार्यालय, टेलिफोन नम्बर, वेबसाइट र ईमेल ठेगाना,
- (ज) सेवा प्रवाहको प्राथमिकता,
- (झ) क्षतिपूर्ति प्राप्त हुने र नहुने सेवाहरू,
- (ञ) क्षतिपूर्ति प्राप्त हुने सेवा भए क्षतिपूर्ति वापत दिइने रकम ।

५. क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६९मा भएका अन्य प्रमुख प्रावधानहरू:

- क्षतिपूर्ति दावि गर्दा सेवा प्रदायक जिल्लास्तरीय कार्यालय भए सो कार्यालय रहेको जिल्लाको जिल्ला प्रशासन कार्यालय समक्ष, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, अंचल कार्यालय तथा क्षेत्रीय कार्यालय भए क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय वा क्षेत्रीय प्रशासकले तोकेको निकाय समक्ष, विभाग वा अन्य विभागीय स्तरको कार्यालय भए सम्बन्धित मन्त्रालय समक्ष र मन्त्रालय, विशिष्ट श्रेणीको कार्यालय प्रमुख हुने निकाय र क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय भए प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय समक्ष निवेदन दिनुपर्ने ।
- क्षतिपूर्तिको लागि पर्न आएको निवेदन मनासिब देखिएमा सेवाग्राहीलाई पुग्न गएको हानी नोक्सानी विचार गरी पुनः निशुल्क सेवा दिने वा तोकिएको रकमले हिसाब गरी बढीमा पाँच हजार रुपैया सम्म क्षतिपूर्ति दिन समितिले सम्बन्धित निकायको पदाधिकारीलाई आदेश दिन सक्ने ।
- क्षतिपूर्तिको रकम नेपाल सरकारले तोकेको श्रमिकको एक दिनको न्यूनतम पारिश्रमिक दरमा नघटाइ हुने र अन्तिम हद रु. पाँच हजार सम्म हुने ।
- क्षतिपूर्ति मागदावी गर्दा सेवा प्राप्तमा ढिलाई भई क्षति भएको ३ दिन भित्र निवेदन दिनुपर्ने र ७ दिन भित्र क्षतिपूर्ति समितिले कारबाही टुंग्याउनु पर्ने ।
- क्षतिपूर्तिको रकम समयमा सेवा प्रदान नगर्ने जिम्मेवार कर्मचारीबाट असूल गरिने ।
- क्षतिपूर्ति उपर चित्त नबुझेमा निर्णय भएको मितिले ७ दिन भित्र निर्णय गर्ने निकाय भन्दा माथिल्लो तहको निकायमा पुनरावेदन दिन सकिने र १५ दिन भित्र पुनरावेदन सुन्ने निकायले निर्णय गर्ने ।
- सेवाग्राहीलाई तत्काल क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन जिम्मेवार कर्मचारीबाट अशूलभएको रकम तथा नेपाल सरकारले उपलब्ध गराएको आर्थिक सहयोग रहने गरी एउटा कोष खडा गर्नुपर्ने
- सेवाग्राहीलाई क्षति भएको तर कर्मचारी दोषी नदेखिएको अवस्थामा क्षतिपूर्ति कोषबाट रकम उपलब्ध गराइने ।

६. क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको अभ्यास

नेपालमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको अभ्यास गत वर्ष (वि.सं. २०६९) देखि हुँदै आएको छ । नेपाल सरकार

मन्त्रिपरिषदको मिति २०६९।१०।१५ को बैठकबाट स्वीकृत भएको “क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६९” कार्यान्वयनमा आए पछि मात्र यसको प्रयोग नेपालमा सार्वजनिक निकायहरूमा हुन थालेको पाईन्छ। हाल भन्सार विभाग, वैदेशिक रोजगार विभाग, यातायात व्यवस्था विभाग, भूमिसुधार तथा व्यवस्था विभाग र अन्तर्गतका २० वटा मालपोत कार्यालयहरू, सबै विभाग, खाद्य प्रविधि तथा गुणस्तर नियन्त्रण विभाग, वाणिज्य तथा आपूर्ति विभाग, कृषि विभाग र सो अन्तर्गतका १०५ वटा कार्यालयहरूमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र लागु भै सकेको छ। त्यस्तै ७५ वटै जिल्ला पशुसेवा कार्यालयहरूमा मार्च १४, २०१४ देखि लागु गर्ने कार्यक्रम रहेको छ। क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६९ कार्यान्वयनमा आए पछि लागु भएका नागरिक बडापत्रहरूको कार्यान्वयनको स्थिति अनुगमन गर्न नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषदको कार्यालयका सचिवको संयोजकत्वमा ४ सदस्यीय अनुगमन टोली गठन भएको छ।

देश विकासको प्रमुख पूर्वाधारको रूपमा चिनिएको उर्जा क्षेत्र र त्यसमा पनि नविकरणीय ऊर्जा (जल विद्युत) को विकास संग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नेपाल विद्युत प्राधिकरणले ऊर्जा क्षेत्रको विकासका लागि देश भरका प्राय सबै (७३ वटा) जिल्लामा आफ्नो संजाल विस्तार गरि सकेको छ। विद्युत उपभोग गर्ने २६ लाख भन्दा बढी ग्राहकहरूले विद्युत प्राधिकरणबाट शीघ्र एवं स्तरीय सेवाको अपेक्षा गरेका छन्। ग्राहकहरूको चाहना अनुरूपको सेवा प्रवाह गर्न तथा आफ्ना सेवाग्राही प्रति बढी जवाफदेही एवं जिम्मेवार बन्दै संस्थागत सुशासन कायम गर्नका लागि यस संस्थाले पनि क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र तयार गरी शिघ्रातीशघ्र आफ्नो सेवालाई प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक देखिन्छ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण जनतालाई छिटो छरितो, स्तरीय र सर्वसुलभ तरिकाबाट विद्युत सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले स्थापित सार्वजनिक संस्थान भएको कारण यस संस्थाले पनि आफ्ना ग्राहकहरू समक्ष आफ्नो सेवालाई बढी पारदर्शी र छिटो छरितो ढंगबाट उपलब्ध गराउन क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र तयार गरी त्यसलाई लागु गराउनु आवश्यक महशुस गरी नेपाल सरकार (मा. मन्त्रिस्तर) को मिति २०७०।४।१४ को निर्णय अनुसार नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र लागु गर्ने सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदन पेश गर्न ने.वि.प्रा. संचालक समितिका सदस्यको संयोजकत्वमा छ सदस्यीय नागरिक बडापत्र तयारी समिति, ने.वि.प्रा. गठन भई उक्त समितिले सुझाव सहितको प्रतिवेदन तयार गरी पेश गरि सकेको र ने.वि.प्रा. संचालक समितिबाट उक्त प्रतिवेदन स्वीकृत गराई लागु गर्ने क्रममा रहेको बुझिन आएको छ।

विद्युत प्राधिकरणका मुख्य सेवाग्राहीहरू भनेको देश भर छरिएर रहेका ग्राहकहरू नै हुन्। ती ग्राहकहरूलाई संस्थाको सेवाग्राही

बनाउनको लागि गरिने सम्पूर्ण कृयाकलापहरू, ग्राहक बनिसकेपछि स्तरीय विद्युत सुविधा उपलब्ध गराउन गरिने कृयाकलापहरू तथा विद्युत महशुल भूक्तानी लगायतका कार्यहरूमा ग्राहकहरूले भेलेले अप्ठ्यारा र भ्रष्टाचल अवस्थाहरू लाई क्रमशः न्यून गर्दै लगि चुस्त एवं स्तरीय सेवा निस्पक्ष एवं पारदर्शी ढंगबाट प्रवाह गर्नका लागि क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र उपयोगी सिद्ध हुन सक्दछ। खासगरी ग्राहक सेवालाई चुस्त दुरुस्त राख्नका लागि निम्न लिखित कृयाकलापहरू समावेश भएको क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र तयार गरी प्रथम चरणमा वितरण तथा ग्राहक सेवा निर्देशनालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा लागु गर्नु आवश्यक देखिन्छ :

- नयाँ बत्ती जडान कार्य,
- विद्युत अवरुद्ध भएमा त्यसलाई सुचारु गराउने नो-लाईट सम्बन्धी कार्य,
- मिटर रिडिङ्ग कार्य,
- महशुल संकलन कार्य,
- लाईन काटिएकोमा पुनः लाईन जडान गर्ने कार्य,
- विग्रिएको मिटरको जाँच कार्य,
- ट्रान्सफरमरको बदली तथा क्षमतावृद्धि कार्य,
- ठाउँसारी तथा नामसारी कार्य,
- क्षमता घटबढको कार्य,
- लगत खारेजी कार्य।

उपरोक्त कार्यहरू सम्पन्न गर्ने क्रममा प्रत्येक कृयाकलापको सेवाको प्रकृति, सेवाग्राहीले पुर्याउनु पर्ने प्रक्रिया र पेश गर्नुपर्ने कागजात, लाग्ने शुल्क दस्तुर, लाग्ने समयावधि, सेवा प्रदान गर्ने जिम्मेवार कर्मचारी, शाखा, फाँट र कार्यक्षेत्र, गुनासो सुन्ने अधिकारी (पद र नाम समेत) क्षतिपूर्तिको रकम तथा कैफियत समेत समावेश भएको वितरण तथा ग्राहक सेवा लक्षित नागरिक बडापत्र तयार गरी प्रथम चरणमा लागु गर्न ने.वि.प्रा. प्रयत्नरत रहेको देखिन आएको छ।

दोश्रो चरणमा मध्यम तथा उच्च तहको व्यवस्थापकीय निर्णय प्रक्रियालाई अझै पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउन, विद्युत खरिद संभौता कार्य अझै पारदर्शी बनाउन, जग्गा अधिग्रहण तथा व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने आदि विषयहरूलाई पनि यथाशक्य क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्रमा समावेश गर्दै जानु आवश्यक देखिन्छ।

७. क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र लागु गर्दा देखा पर्न सक्ने चुनौति तथा कठिनाईहरू:

क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र एक यस्तो औजार हो जसका माध्यमबाट सेवा प्रदायक निकाय आत्म दबाबमा रही जिम्मेवारी र जवाफदेही ढंगबाट आफ्ना सेवाग्राहीहरूको काम कम समयमा, निश्चित तोकिएको शुल्कमा पारदर्शी ढंगबाट सम्पन्न गर्न प्रतिबद्ध रहन्छन् फलस्वरूप सेवाग्राहीहरू संभाव्य ढिलासुस्ती, हैरानी र अनावश्यक प्रक्रियागत भ्रष्टाचलबाट मुक्त हुनुका साथै सेवा प्रदायक र सेवाग्राही बीच सुसम्बन्ध

विकशित हुन पुग्दछ । तथापि हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख मुलुकमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र लागु गर्ने क्रममा केही चुनौती तथा कठिनाईहरु पनि आउन सक्दछ, जुन निम्न अनुसार हुन सक्दछन्:

- सेवाप्रदायक निकायहरु भौगोलिक दृष्टिकोणबाट पृथक-पृथक अवस्थामा रहेको तथा उपलब्ध श्रोत साधनमा समानता नरहेको अवस्थामा बडापत्र फरक फरक ढंगबाट तयार गरी लागु गर्नुपर्ने हुन सक्दछ तर सो को लागि स्पष्ट आधार किटान नभइसकेको अवस्था चुनौतीपूर्ण देखिन्छ ।
- केही सेवाग्राहीहरुलाई सेवा प्रदायक निकायबाट सेवा लिनका लागि आवश्यक महत्वपूर्ण सूचनाहरु जस्तै न्यूनतम आवश्यक कागजातहरु, पुरक कागजातहरु, सेवा शुल्क आदिको सम्बन्धमा जानकारी नहुँदा पर्न सक्ने व्यवहारिक कठिनाईहरुका कारण बडापत्र कार्यान्वयन गर्ने क्रममा कठिनाई आउन सक्दछ ।
- सेवा प्रदायक निकायहरुमा उपलब्ध भौतिक श्रोत साधनको अपर्याप्तता तथा मानसिक रुपमा नागरिक बडापत्र लागु गर्न तयार सक्षम र प्रतिबद्ध जनशक्तिको अभाव ।
- सेवाग्राहीहरुले सेवा प्रदायकहरुबाट ढिला सुस्तीका कारण हानी नोक्सानी भएको महशुस गरेको अवस्थामा सजिलै क्षतिपूर्तिको लागि आबेदन गर्ने, त्यसको निस्पक्ष छानबिन हुने र क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्न सक्ने अवस्था छ र क्षतिपूर्ति दावीका कारण आगामी दिनमा उक्त निकायबाट प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष कुनै किसिमको भ्रंभट सामना गर्नु पर्दैन भन्ने विश्वसनीय वातावरण तयार गर्नु पनि चुनौतिपूर्ण देखिन्छ ।
- सेवा प्रवाहमा एकद्वार नीति लागु गर्न नसके सम्म बडापत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न कठिनाई हुन सक्दछ ।
- कर्मचारीहरुको कार्य विवरण तयार भई लागु भैनसकेको अवस्थामा सेवा प्रवाहमा ढिला सुस्ती भएमा कुनै फाँटका कर्मचारीहरु मध्ये कुन चाहिँ जिम्मेवार हो एकिन गर्न कठिन हुन सक्दछ ।
- जिम्मेवार कर्मचारीहरु एक भन्दा बढी भएको तर जिम्मेवारीको मात्रा कम /बेशि रहेको अवस्थामा कर्मचारीहरुबाट क्षतिपूर्ति रकम असूलीको आधार के हुने निक्कै गर्न कठिनाई ।
- क्षतिपूर्ति असूल गरिएको कुनै कर्मचारीको कार्यसम्पादन मूल्यांकनमा के प्रभाव रहने एकिन नहुँदा पर्ने अप्ठ्याराहरु ।
- क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र कार्यान्वयनका कारण के कस्ता सामाजिक, आर्थिक र मनोबैज्ञानिक

असर परेको छ भन्ने अध्ययन अनुसन्धान भई पृष्ठपोषण प्राप्त हुन नसकेको खण्डमा यसको औचित्यता र सान्दर्भिकता पुष्टि गर्ने कठिन हुन्छ ।

८. चुनौति तथा कठिनाईहरु निवारणका लागि गरिनु पर्ने कार्यहरु:

- क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र तयार गर्दा सबै निकायमा एकै किसिमको बडापत्र तयार नगरी मौजुदा श्रोत साधन, विद्यमान कानूनी व्यवस्था तथा भौगोलिक विकटतालाई समेत दृष्टिगत गरी कार्यान्वयन गर्न सकिने फरक फरक किसिमबाट तयार गर्नु पर्दछ ।
- सेवाग्राहीहरुलाई उपलब्ध गराइने सेवाको सम्बन्धमा जानकारीमुलक सूचनाहरु प्रदान गर्न आवश्यकता अनुसार अन्तर्क्रिया, छलफल, तथा प्रचार प्रसारको व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- हतारमा बडापत्र तयार गरी लागु गर्नु भन्दा श्रोत साधनको पर्याप्त व्यवस्था मिलाएर तथा तालिम अन्तरक्रिया आदि पश्चात जनशक्तिलाई मानसिक रुपमा तयार गराएर मात्र कार्यान्वयनमा जानु उपयुक्त हुन्छ ।
- सेवाग्राहीहरुलाई हानी नोक्सानी भएको अवस्थामा स्वतन्त्र र निस्पक्ष मूल्यांकन गरी विना भ्रंभट शीघ्र क्षतिपूर्ति दिलाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता ल्याउन एकद्वार सेवा नीति कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- स्पष्ट कार्य विभाजन र कार्य विवरणको तयारी पश्चात मात्र बडापत्र कार्यान्वयनमा ल्याउने ताकि जवाफदेहिता र जिम्मेवारीमा द्विविधा उत्पन्न नहोस ।
- काममा ढिलासुस्ति गरी क्षतिपूर्ति तिर्ने कर्मचारीको कार्य सम्पादन मूल्यांकनमा अंक कमगर्ने स्पष्ट व्यवस्था गर्ने ।
- बडापत्रको कार्यान्वयनबाट परेको सामाजिक, आर्थिक एवं सेवाग्राहीको मनोबैज्ञानिक असरको सम्बन्धमा अनुगमन, मूल्यांकन एवं अध्ययन गर्ने संयन्त्र निर्माण गरी पृष्ठपोषण लिईरहने ताकि बडापत्रलाई अभै समय सापेक्ष र प्रभावकारी बनाउन सकियोस ।
- जनचेतनाको स्तर बृद्धि गर्न क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र सम्बन्धी विषयलाई विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा समावेश गर्न राज्यले प्रबन्ध मिलाउने ।

९. उपसंहार

विश्वका अन्य देशहरूमा दुई दशक भन्दा अघि देखि शुरु भएको क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको अभ्यास हाम्रो देशमा केवल एक वर्ष अघि मात्र (वि.सं. २०६९ सालमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६९ आएपछि मात्र) कार्यान्वयनमा आएको छ । यसको अभ्यास पश्चात देशको सामाजिक, आर्थिक अवस्था तथा सेवाग्राहीको सार्वजनिक सेवा प्रवाहको स्तर प्रतिको सोचमा कस्तो बदलाव आइरहेको छ, जस्ता विषयहरूमा अध्ययन अनुसन्धान हुन बाँकि नै देखिन्छ । हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख मुलुकमा यो अवधारणा लागु गरी सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता ल्याउने लक्ष्य हासिल गर्न विविध चुनौति र कठिनाईहरू पनि रहेका छन् जसको उपयुक्त समाधानको खोजी हुनु पर्दछ । क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र तयार गर्दा संस्थामा मौजुदा भौतिक श्रोत साधनहरू, ग्राहकहरूको अपेक्षा एवं जनशक्तिको कार्य कुशलता वा क्षमता समेतलाई विचार गरी आदर्श भन्दा व्यवहार उन्मुख र कार्यान्वयन गर्न सकिने किसिमको बडापत्र तयार गर्नु उपयुक्त हुन्छ । एकै पटक सम्पूर्ण क्षेत्रलाई बडापत्रमा समेट्न कठिन हुन सक्ने भएकोले प्रथम चरणमा व्यवस्थापन गर्न सकिने सिमित क्षेत्र/क्रियाकलापहरूमा मात्र क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र लागु गर्दै क्रमशः अन्य सम्भाव्य क्षेत्रका क्रियाकलापहरू समावेश गर्दै जान सकिन्छ ।

विद्यमान जनशक्तिलाई उच्च मनोबलका साथ बडापत्र कार्यान्वयनमा प्रतिबद्ध गराउन उत्प्रेरणका सवै उपायहरू अपनाउनु पर्दछ । यसो गर्न सकिएको खण्डमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको कार्यान्वयन पक्ष सहज र प्रभावकारी हुनुका साथै कर्मचारीहरूको मनोबलमा सकारात्मक प्रभाव छाड्दै ग्राहकहरूको अपेक्षा पूरा गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सुची:

- कोइराला, शंकर प्रसाद (वि.सं. २०६९) संक्रमणकालिन नेपालका प्रशासनका सबल पक्षहरू, संपत्ति आर्थिक पत्रिका, काठमाण्डौ
- सार्वजनिक व्यवस्थापन (वि.सं. २०६९), अग्रसारथी अध्ययन तथा अनुसन्धान केन्द्र, सोपान मासिक काठमाण्डौ
- निरौला, ढुण्डि प्रसाद (वि.सं. २०६८), शासन संचालनका नविन मान्यताहरू, सोपान मासिक काठमाण्डौ
- विद्युत अर्धवार्षिक पत्रिका विभिन्न अंकहरू
- नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१
- क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६९
- नेपाल सरकारका वेब साईटहरू ।

विद्युतचोरी दण्डनीय अपराध हो ।

विद्युतचोरी नियन्त्रण ऐन २०५८ वारे जानीराख्नुपर्ने कुराहरू

१. कसुरको अनुसन्धान तथा तहकिकात गर्दा बाधाविरोध गर्ने व्यक्तिलाई दुई हजार रुपैयासम्म जरिवाना गर्न सकिने ।
२. कसुर गरी हानीनोक्सानी भएमा सो बापतको रकम र सो बराबरको क्षतिपूर्ति रकम कसुरदारले तिर्नुपर्ने ।
३. ठहर भएको हानीनोक्सानी तथा क्षतिपूर्ति बापतको रकम ३५ दिन भित्र नबुझाउने उपर ३० दिन भित्र मुद्दा दायर गर्न सकिने ।
४. (क) अदालतबाट मुद्दाको कारवाई र किनारा हुँदा कसुर गरेको ठहरिएमा हानीनोक्सानी बापतको बिगो र बिगो बमोजिमको क्षतिपूर्ति रकमको अतिरिक्त पाँच हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा तीन महिना सम्म कैद वा दुवै सजाय हुन सक्ने ।
(ख) एक पटक कसुर गरेको ठहरी सकेको व्यक्तिले पुनः कसुर गरेको ठहरिएमा प्रत्येक पटक हुनगएको हानीनोक्सानी बापतको बिगो र क्षतिपूर्ति बापत बिगोको दुई सय प्रतिशत रकम भराई कसुरदारलाई दश हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा ६ महिनासम्म कैद वा दुवै हुने ।
५. कसुर सम्बन्धी सूचना दिने व्यक्तिलाई तोकिए बमोजिमको पुरस्कार दिने । तर त्यस्तो पुरस्कार वितरक र वितरक कर्मचारी र निजको परिवारलाई नदिइने ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण
वितरण तथा ग्राहक सेवा निर्देशनालय

समावेशीकरण र ने.बि. प्रा. को सेवामा महिला सहभागिता

इन्दिरा देवी दाहाल*

नेपाल विद्युत प्राधिकरण नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्व भएको संस्था हो। राज्य प्रणालीलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न राज्यका सबै वर्गको प्रतिनिधित्व गराउन र राज्य प्रणालीमा सबै वर्गको अपनत्वको भावना सृजना गर्न समावेशी लोकतन्त्रको अवधारणा अवलम्बन गरिएको छ। सोही बमोजिम नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ मा गरिएको समावेशीको व्यवस्था एवं प्राबधानहरूलाई नेपाल विद्युत प्राधिकरणको कर्मचारी सेवा विनियमावलीमा समय सापेक्ष रूपमा परिमार्जन एवं समावेश गर्दै आइएको छ। यस आलेखमा समावेशीकरण अवधारणाको विकास, सबैधानिक व्यवस्था तथा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको सेवामा महिला समावेशीकरणको सामान्य अवस्था, प्रयास, समस्या एवं चुनौति र सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ।

नेपालमा खासगरी प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापना २०४६ पश्चात महिला विकास र सशक्तिकरणको विषयमा व्यापक रूपमा चर्चा परिचर्चा हुदै आएको छ। त्यसपछि २०४७ सालको संविधानमा केही प्राबधानहरू रहेको भएता पनि आवश्यक कानूनी व्यवस्थाको अभावले गर्दा सकारात्मक विभेद, महिला सशक्तिकरण र समावेशीकरण का विशेष व्यवस्था एवं प्राबधानहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा आउन सकेका थिएनन्। दोस्रो जनआन्दोलन २०६२/०६३ पछि समावेशीकरणको अवधारणाले व्यापकता पाएको देखिन्छ। जनआन्दोलनको परिणामस्वरूप पुनर्स्थापना भएको प्रतिनिधिसभाले २०६३ जेठ ४ गते एक घोषणा गरी राज्यका सबै संरचना र प्रकृत्यामा ३३ प्रतिशत महिला सहभागिता हुनुपर्ने स्पष्ट दिशानिर्देश गरेको छ।

महिला विकास समावेशी विकासको एउटा महत्वपूर्ण क्षेत्र र Cross Cutting issue भएकोले सबै संस्था र निकायहरूले महिला विकासका सवालहरूलाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने हुन्छ। तथापि लैङ्गिक समानता र महिला सशक्तिकरणका लागि गरिएका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरूबाट सृजित दायित्वलाई पूरा गर्न तथा लैङ्गिक मुद्दा र सवालहरूलाई संस्थागत रूपमा सम्बोधन तथा प्रतिवेदन गर्ने केही निकायहरू कार्यरत छन् जस्तै राष्ट्रिय महिला आयोगको गठन, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, महिला विकास विभाग (७५ जिल्लामा कार्यालय) सबै मन्त्रालयहरूमा महिला सम्पर्क विन्दुको व्यवस्था आदिले विभिन्न NGO/INGO

लैङ्गिक सवालमा सम्बोधन गर्ने निकाय तथा संरचनाको रूपमा कार्यरत देखिन्छ। त्यसैगरी अर्थ मन्त्रालयमा Gender Responsive Budgeting Committee, विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी निकायमा Gender Audit को थालनी जस्ता प्रयासले पनि महिला सहभागितालाई सन्तुलित बनाउन ठोस प्रयास गरेको देखिन्छ।

विविध कारणले शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी जस्ता मानव विकासका पक्षहरू तथा मानव विकास सूचकाङ्क (Human Development Index), विकासका विविध आयाम र सामाजिक परिवेशमा समेत पुरुषको तुलनामा महिलाहरूको अवस्था कमजोर देखिएकै कारण महिला विकासको प्रयास अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाटै एउटा अभियानको रूपमा शुरुवात भएको पाइन्छ। सन् १९९० मा पुरुष सरह महिलाको पनि राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र शैक्षिक जस्ता अधिकारको लागि पहिलो पटक संगठित रूपमा चीन, अमेरिका तथा ब्राजील आदि देशका महिलाहरूले उठाएको आवाजले सन् १९४५ मा संयुक्त राष्ट्रसंघको घोषणापत्र र महिलाका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्ने संयुक्त राष्ट्रसंघीय समितिको गठनपछि कानूनी मान्यता प्राप्त भएको छ। त्यसैगरी सन् १९४८ को मानवाधिकार सम्बन्धि विश्वव्यापी घोषणाले पनि महिला र पुरुषलाई समान अधिकारको प्रत्याभूती गरेको छ। नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले विभिन्न कारणले पछाडि परेका र पारिएका वर्ग, समुदाय, लिङ्ग लगायत सन्तुलित भौगोलिक विकासको अवधारणालाई समेत अङ्गीकार गरेको छ।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को भाग ३ मौलिक हक को धारा १३ मा रहेको **समानताको हक** मा प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा गरिएको विशेष व्यवस्थालाई समावेशीकरणको एक स्वरूपको रूपमा लिन सकिन्छ। त्यस्तै महिलालाई मौलिक हकको रूपमा उक्त संविधानको भाग ३ धारा २० मा पहिलो पटक महिला भएकै कारणबाट कुनै पनि किसिमको भेदभाव गरिने छैन, प्रत्येक महिलालाई प्रजनन स्वास्थ्य तथा प्रजनन सम्बन्धि हक हुनेछ, कुनैपनि महिला विरुद्ध शारिरिक मानसिक वा अन्य कुनै हिंसाजन्य कार्य गरिने छैन र पैतृक संपत्तिमा छोरा र छोरीलाई समान हक हुनेछ, भन्ने जस्ता मौलिक हकहरूको प्रत्याभूति गरिएको छ। साथै महिला हिंसा सम्बन्धि कार्यलाई दण्डनीय समेत बनाइएको छ। धारा २१ मा

* सहायक निर्देशक, ने.वि.प्रा.

सामाजिक न्यायको हक अर्न्तगत आर्थिक सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पछि परेका महिला, दलित, आदिवासी, जनजाती मधेशी समुदाय, उत्पीडित वर्ग, गरिब किसान र मजदुरलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा राज्यको संरचनामा सहभागी हुने हक सुनिश्चित गरिएको छ । त्यस्तै भाग २ को धारा ८ मा आमाको नामबाट पनि नागरिकता पाउने गरी संवैधानिक रूपमा हक अधिकार सुनिश्चित गरिएको छ ।

महिला सहभागिता र समावेशीकरण शब्दहरू एकआपसमा अन्तरसम्बन्धित छन् । समावेशीकरण एवं आरक्षणले नेपालको हरेक अंगहरूमा महिला सहभागितालाई अभिवृद्धि गर्ने मनसाय लिएको छ । नेपाल विद्युत प्राधिकरणको सेवामा पनि महिला सहभागिताको अवस्थालाई नियाल्दा गत केही वर्ष यता महिला सहभागितामा वृद्धि हुदै गएको देखिन्छ ।

समावेशीकरणले राज्यको विभिन्न कारणले पछाडि पारेका अथवा पारिएका वर्ग, समुदाय, लिंग तथा जातिको शासन सञ्चालन तथा राज्यका सबै संयन्त्र र विकास प्रकृयामा समान सहभागिताको अपेक्षा राख्दछ । प्रतिस्पर्धाबाट हुने सहभागिताले योग्यता प्रणालीलाई (Merit system) अंगिकार गर्दछ भने प्रतिनिधिमूलक समावेशी सहभागिताले सीमित योग्यता (Limited meritocracy) प्रणालीलाई स्विकार गर्दछ । योग्यता प्रणालीले मात्र समाजका सबै वर्ग, समुदाय, लिङ्ग आदिलाई समान रूपमा समेट्न नसक्नुका साथै यसले समावेशीलाई बेबास्ता गर्ने भएकोले समाजको ठूलो समूह अवसरबाट वञ्चित हुनसक्ने अवस्थाको सृजना हुन्छ । यसै वास्तविकताको परिणामस्वरूप आजभोलि विश्वव्यापीरूपमै समावेशी विकास, सामाजिक समावेशीकरण, समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली जस्ता समावेशीकरणका अवधारणाहरूले विशेष महत्व राख्दछन् । विगतदेखि विभिन्न कारणले पछि परेका यस्ता समुदायलाई अन्य समुह सरह समानता कायम नभएसम्मका लागि विशेष उपायहरू अपनाउनु आवश्यक हुन्छ । यसैका आधारमा सकारात्मक विभेद, विशेष व्यवस्था तथा आरक्षण जस्ता नीति तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा ल्याएको पाइन्छ । यी व्यवस्थाहरू क्षतिपूर्तिको सिद्धान्त, सामाजिक न्यायको सिद्धान्त, मानव अधिकारको सिद्धान्त, विकासको सिद्धान्त, सशक्तिकरणको सिद्धान्तमा आधारित हुन्छन् । समावेशीका क्षेत्रहरू निम्न छन् :

- शासनमा समावेशीकरण
- सामाजिक समावेशीकरण
- आर्थिक समावेशीकरण
- राजनितिक समावेशीकरण
- कानुनी समावेशीकरण
- सांस्कृतिक तथा जातीय समावेशीकरण
- प्रादेशिक समावेशीकरण

नेपाल सरकारले यी समावेशीकरणका क्षेत्रहरूलाई संघीय शासन प्रणाली, स्वायत्तता, विकेन्द्रिकरण, समानुपातिक प्रतिनिधित्व, विशेष व्यवस्था र आरक्षणका लागि सकारात्मक

विभेद जस्ता माध्यमहरूबाट राज्यका हरेक अंगमा समानुपातिक प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गरेको छ ।

यसै सन्दर्भमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणले, प्राधिकरणको सेवालालाई समावेशी बनाउन कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६२ को परिच्छेद ३ को विनियम २० उपविनियम ५ मा खुल्ला प्रतियोगिताद्वारा पूर्ति हुने पदमध्ये ४५ प्रतिशत पद छुट्टयाई सो प्रतिशतलाई शतप्रतिशत मानी देहायबमोजिमको उम्मेदवार विचमा मात्र छुट्टाछुट्टै प्रतिस्पर्धा गराई पदपूर्ति गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

क. महिला	३३ प्रतिशत
ख. आदिवासी जनजाति	२७ प्रतिशत
ग. मधेशी	२२ प्रतिशत
घ. दलित	९ प्रतिशत
ङ. अपाङ्ग	५ प्रतिशत
च. पिछडिएको क्षेत्र	४ प्रतिशत

यसका अतिरिक्त नेपाल विद्युत प्राधिकरणको सेवामा महिला सहभागितालाई अझ बढि प्रभावकारी बनाउन कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६२ मा निम्न व्यवस्थाहरू रहेका छन् ।

- कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६२ को परिच्छेद ३ को विनियम २० को उपविनियम ११ मा कुनै खास प्रकृतिको कार्य वा पदका लागि महिलाले मात्र प्रतिस्पर्धा गर्न पाउने गरि सूचना प्रकाशित गरि पद तोक्न सक्ने,
- कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६२ को परिच्छेद ३ को विनियम २५ उपविनियम १ को ग मा प्राधिकरणको सेवामा प्रवेशको अधिकतम उमेर ३५ वर्ष रहेकोमा महिलाहरूका लागि ४० वर्ष कायम गरिएको,
- कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६२ को परिच्छेद ४ को विनियम ३२ उपविनियम १ मा परिक्षणकाल अबधि पुरुषलाई १ वर्ष रहेकोमा महिलालाई ६ महिना रहेको,
- कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६२ को परिच्छेद ६ को विनियम ४४ उपविनियम २ मा बहुवाको हकमा महिला, आदिवासी जनजाति, मधेशी, दलित अपाङ्ग र पिछडिएको क्षेत्रमा स्थायी बसोबास भएका कर्मचारीको उल्लेखित सेवा अबधिमा एक वर्ष कम सेवा अबधि भए पनि बहुवाको लागि संभाव्य उम्मेदवार हुन पाउने व्यवस्था ,
- कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६२ को परिच्छेद ८ को विनियम ६६ उपविनियम १ मा महिला कर्मचारीलाई सुत्केरी अधिपछि गरि ६० दिन तलबी प्रसुति बिदा लिन पाउने व्यवस्था तथा उपविनियम २ मा कुनैपनि बिदाबाट कट्टा नहुनेगरि थप ६ महिनासम्म बेतलबी बिदा लिन पाउने व्यवस्था छ । यसको अतिरिक्त विनियम ६६क मा पत्नी सुत्केरी भएमा पुरुष कर्मचारीलाई प्रसुति स्याहार बिदा १५ दिन र शिशु स्याहार भत्ता स्वरुप रु.५०००।०० बढिमा २ वटा बच्चाका लागि प्रदान गरिने व्यवस्था छ । तर पति/पत्नी दुबैजना कार्यरत रहेको भए एकजना कर्मचारीलाई मात्र उक्त भत्ता प्रदान गरिने व्यवस्था छ ।

यी सबै कुराहरुको बाबजुद पनि नेपाल विद्युत प्राधिकरणको सेवामा कूल स्थायी कर्मचारी ८१२६ रहेकोमा महिला कर्मचारीको संख्या ७९४ मात्र (२०७० पौष मसान्त सम्म) रहेको छ । यसमध्ये पनि अधिकृत स्तरमा ७६ र सहायक स्तरमा ७२८ महिला कर्मचारी कार्यरत देखिन्छ । उक्त अधिकृत स्तरमा पनि विशिष्ट श्रेणीमा २ जना महिला मात्र रहेको तितो यथार्थ छ । अधिकृत स्तरमा प्राविधिक सेवामा १६ र प्रशासन सेवामा ६० महिला कर्मचारी कार्यरत रहेको देखिन्छ । यसैगरी सहायक स्तरमा प्राविधिक सेवामा १९४ र प्रशासन सेवामा ५२४ महिला कर्मचारी कार्यरत रहेको देखिन्छ ।

यो तथ्यांकको आधारमा सामान्य विश्लेषण गर्दा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको सेवामा महिला सहभागिता न्यून देखिन्छ । हुन त निजामति सेवा लगायत अन्य सरकारी संस्थानहरुमा पनि महिला सहभागिता न्यून रहेको पाइन्छ । तर हालैका वर्षहरुमा भएको समावेशीको बिज्ञापन र सामान्य बिज्ञापनमा भएको महिला उत्तिर्णको संख्या समेत हेर्दा महिलाहरुको सहभागिता उल्लेख्य हुदैजाने अवस्था देखिन्छ । प्राधिकरणको सेवामा अधिकृत स्तरमा भन्दा सहायक स्तरको पदमा महिला सहभागितामा उल्लेख्य रुपमा बृद्धि भएको छ । यसबाट कार्यसञ्चालन स्तरमा महिलाहरुको सहभागिता हुनसक्ने देखिएता पनि नीति निर्माण र निर्णय प्रकृत्यामा महिलाको पहुच बढाउन अझ धेरै मेहनत गर्नुपर्ने हुन्छ । समावेशीकरणको अवधारणा बमोजिम सञ्चालक समितिमा हालसम्म पनि प्रतिनिधित्व हुन सकेको छैन ।

समावेशीकरणबाट खुल्ला प्रतियोगितामा मात्र आरक्षणको व्यवस्था रहेकोले नीति निर्माणको रुपमा रहेको श्रेणीहरुमा महिलाको संख्या अति न्यून हुने अवस्था सृजना भएको छ । वास्तवमा खुल्लामा जाने ४५ प्रतिशत सिटबाट यसलाई १०० प्रतिशत मानी विभिन्न बर्ग, जाति, क्षेत्र, लिङ्ग आदिबासी, जनजाति, मधेशी, दलित, अपांग र पिछडिएको क्षेत्रमा विभाजन गरिदा ज्यादै कम सीट मात्र प्राप्त हुने र यही प्रकृत्याद्वारा मात्र पदपूर्ति गरिदा खासगरी माथिल्लो पदमा समावेशी हुन धेरै समय लाग्ने देखिएको छ । यसैको सन्दर्भमा हेर्दा प्राधिकरणको सेवाको विद्यमान Position को आधारमा महिलाहरुको उपस्थिति क्रमशः तल्लो तहबाट माथिल्लो तहमा जाँदा तुलनात्मक रुपमा घट्दै गई उच्च पदमा पुग्दा प्राय न्यून हुन्छ ।

महिला सहभागितालाई साँघुर्याउने विभिन्न तत्वहरुमा मध्यनजर राख्दा शिक्षामा अवसरको बिभेदता, पारिवारिक बातावरण, सूचनाको अपर्याप्तता, गरिबी, Reproductive role र Career लाई संगै अगाडि बढाउनुपर्ने बाध्यता, पुरुष प्रधान समाज, भौगोलिक अवस्थिति र महिला महिला विच

रहेको सम्पन्नता र बिपन्नताको ठूलो खाडल आदि रहेको पाइन्छ । तर पनि ने.बि.प्रा.को सेवामा पिछडिल्ला केही बर्षको नतिजालाई मूल्यांकन गर्दा महिला सहभागितालाई संतोषजनक रुपमा लिइनुपर्दछ, नीति निर्माण र निर्णय तहको महिला सहभागितालाई छोडेर । हुनत, यो संस्थाको कार्यप्रकृती पनि निजामति सेवाको भन्दा फरक र कठिन भएकोले पनि कतिपय महिलाहरु परीक्षामा सामेल हुनबाट नै पिछ्छि हटेको देखिन्छ । प्राविधिक सेवा अर्न्तगत सहायकस्तरका ड्राइभर, इलेक्ट्रिसियन, फोरमेन, जुनियर मिस्त्री जस्ता पदहरुमा र प्रशासन सेवा अर्न्तगतको मिटररिडर पदमा महिला कर्मचारीलाई फिल्डमा कार्य गर्न कठिन पनि छ साथै शारिरिक बनावटको कारणले पनि कतिपय प्राविधिक कामहरु महिलामैत्री हुँदैनन् ।

समावेशीकरणबाट हुने प्रतिनिधित्वले केही असन्तुलनको अवस्था पनि सृजना गर्दछ । समावेशीका आधार तथा प्रकृत्या उपयुक्त नहुदा लक्षित बर्ग भित्र पनि खास पिछडिएका बर्गमा समावेशीकरणको प्रतिफल पुग्न नसकी राज्य प्रणालीद्वारा प्रदान गरिएका सेवा सुविधाको पहुँच भएकाले नै अबसर पाउने बलियो संभावना रहन्छ । सेवामा आरक्षणको माध्यमबाट गरिएको समावेशीले एकातिर कतै न कतै गुणस्तरमा संभौता गर्नुपर्ने देखिन्छ भने अर्कोतर्फ सक्षम व्यक्तिहरु पनि आरक्षणको माध्यमबाट प्रवेश गर्ने संभावना रहेकोले यिनहरुले सेवा अवधिभर समावेशीको लोगो पहिरिनु पर्ने अवस्था आउनुका साथै हिनताबोधको आभाष समेत हुने संभावना रहन्छ । र समावेशीको नाममा आरक्षणलाई बढावा दिँदा क्षमता अभिवृद्धि ओभरलेमा पर्न सक्छ भने प्रतिस्पर्धाबाट आउनुपर्ने पदमा समेत आरक्षणबाट आउँदा योग्यता प्रणाली बिस्थापित हुन गई एकातिर कार्यसंपादनमा ह्रास हुनसक्छ भने अर्कोतिर सेवा प्रवाहको क्षमता र योग्यता प्रणालीमा समेत प्रश्नचिन्ह खडा हुन सक्छ । यसरी योग्यता प्रणालीमा संभौता नगरी समावेशीकरणलाई अगाडि बढाउनु निकै नै चुनौतिपूर्ण रहेको छ । वास्तवमा समावेशीकरण, विशेष व्यवस्था र आरक्षण केही समयावधिको लागि मात्र हुनु आवश्यक हुन्छ । निश्चित संख्यामा प्रतिनिधित्व भैसकेपछि यसलाई बन्द गर्नुपर्छ र सशक्तिकरण र क्षमता अभिवृद्धिको माध्यमबाट समावेशी प्रतिनिधित्वलाई प्रोत्साहन गर्ने बातावरणको सृजना गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

हालको समावेशी प्रणालीलाई केही अवधिसम्म निरन्तरता दिँदै समय सापेक्ष रुपमा देशका गरिब, विपन्न, पिछडिएका वर्गहरुलाई राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा, सुविधा, शिक्षा, स्वास्थ्य, तालीम, साधन, स्रोत जस्ता क्षेत्रहरुमा प्रत्यक्ष उपयोग गर्ने अवसर जुटाइ सबै वर्गलाई प्रतिस्पर्धी बनाउँदै गुणात्मक एवं क्षमतावान जनशक्तिको सृजना गर्दै जान जरुरी छ ।

बिद्युत खपत कम हुने उपकरणहरु प्रयोग गरौं, बिद्युत खर्चमा बचत गरौं ।

कर्मचारी उत्प्रेरणा र नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा यसको अवस्था

लिला कुमारी अर्याल*

१. उत्प्रेरणाको अवधारणा (Concept of Motivation) :

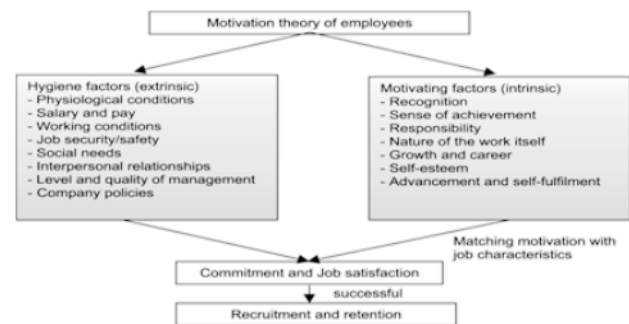
Stanley Vance का अनुसार- “Any emotion or desire which so conditions one's will that individual is propelled to action.” उत्प्रेरणा यस्तो जोश र इच्छाशक्ति हो जसले व्यक्ति विशेषलाई कामप्रति उद्यत गराउँछ। ‘Motivation’ ल्याटीन शब्द Motive बाट उत्पन्न भएको हो। Motive को अर्थ इच्छाशक्ति बढाउनु वा जागृत गर्नु भन्ने बुझिन्छ। Motivation को अर्थबाट समेत यो बुझिन्छ कि उत्प्रेरणा यस्तो इच्छाशक्ति हो जसले मानिसलाई केही गर्नको लागि भित्रैबाट प्रेरित गर्दछ। नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनले पनि यसलाई कर्मचारी प्रशासनको महत्वपूर्ण तत्वको रूपमा लिएको पाइन्छ। Motivation र Performance एक अर्कामा अन्तरनिहित तत्व हुन् अर्थात् The more motivated, the better performances will be। कुनै पनि संगठनमा विभिन्न साधन र स्रोतहरू मध्ये मानव स्रोत एउटा भावनात्मक तथा चेतनशील साधन हो। तसर्थ उसलाई भावनात्मक व्यवहारबाट नै व्यवस्थापन र उपयोग गर्नु आवश्यक हुन्छ। जसको लागि Motivation अति उपयोगी साधन हो।

विभिन्न प्रशासनवीद, व्यवस्थापनवीद तथा विज्ञहरूले उत्प्रेरणालाई आआफ्नै तरिकाले परिभाषित गरेको पाइन्छ। ति मध्ये केहि परिभाषाहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ।

- ▶ “A motive is an inner state that energizes, activates or moves (hence motivation) and that directs or channels behavior towards goals.” यो यस्तो भित्री अवस्था हो जसले मानिसको व्यवहारलाई लक्ष्य प्राप्तिको सिलसिलामा शक्ति प्रदान गर्दछ, कार्यान्वयन तुल्याउँछ अथवा गति दिन्छ। -Bernard Berelson and Gary A. Steiner.
- ▶ उत्प्रेरणा एक प्रक्रिया हो यसले कुनै पनि उद्देश्य प्राप्तिको लागि व्यक्तिको इच्छा, चाहना र प्रयासको निरन्तरतालाई जनाउँछ। -एस.पि.रबिन्स
- ▶ उत्प्रेरणा एक कला हो जसले कर्मचारी र संगठनको उद्देश्यलाई समाहित गर्दछ। -फ्लीपो

यी परिभाषाहरूलाई अध्ययन गर्दा उत्प्रेरणालाई कुनै पनि व्यक्तिलाई काम गर्न भित्रैबाट प्रेरित गराउने फोर्सको रूपमा लिन सकिन्छ। उत्प्रेरणा हरेक व्यक्तिमा रहेको सिप र क्षमतालाई कार्यमा परिणत गर्ने उचित र महत्वपूर्ण माध्यम हो। हरेक व्यक्तिका आ आफ्ना इच्छा, आकांक्षा, चाहना र आवश्यकताहरू हुन्छन् र तिनीहरूको प्राप्तिको लागि भरपुर

प्रयास गर्दछ। प्राकृतिक रूपमा मानिस आफ्नो एउटा आवश्यकता पूर्ति भएपछि फेरी अर्को आवश्यकता पूर्ति गर्न चाहन्छ र सोको प्राप्तीको लागि प्रेरित भएर कार्य गर्दछ। तसर्थ सक्षम व्यवस्थापनले संगठनको उद्देश्य र कर्मचारीको आवश्यकतालाई संयोजन हुने गरी साझा उद्देश्यको निर्माण गर्ने कार्य गर्नुपर्दछ। जसले गर्दा कर्मचारी उत्प्रेरित भएर कार्य गर्दछ, फलस्वरूप संगठनको कार्यमा पनि प्रभावकारीता देखिन्छ। उत्प्रेरणा प्रक्रिया र तत्वहरूलाई तलको चित्रबाट पनि बुझ्न सकिन्छ।

Source: Developed from Maslow (1943) and Herzberg (1959, 1966)

१.१. उत्प्रेरणाका विशेषताहरू (Propositions of Motivation)

उत्प्रेरणाका सम्बन्धमा विभिन्न विद्वानका परिभाषाबाट अलगअलग तर एउटै भाव बुझिन्छ। यो कुनै पनि व्यक्तिमा काम गर्ने इच्छा शक्ति सृजना गर्ने र त्यसको उपयोग गर्न प्रतिबद्ध बनाउने मनोवैज्ञानिक प्रक्रिया अर्थात् आन्तरिक ऊर्जा हो। सामान्य अर्थमा उत्प्रेरणा के हो भनि बुझ्नको लागि यसका विशेषताहरूको बारेमा जानकारी राख्नु आवश्यक हुन्छ। जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ।

- ▶ Motivation is an internal instinct
- ▶ The whole man is motivated
- ▶ Motivation causes goal directed behavior
- ▶ Goals are motivators
- ▶ Motivation is an unending process
- ▶ Different effect on different people
- ▶ The self- concept is unifying force in motivation.

१.२. उत्प्रेरणाका प्रकारहरू (Types of Motivation) :

उत्प्रेरणालाई सजिलैसँग बुझ्न र प्रयोगमा ल्याउन यसलाई कसरी विभाजन गरिएको छ र ति के के हुन भन्ने कुरामा समेत जानकार रहनु पर्दछ। जसलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ।

* प्रशासकीय अधिकृत, ने.वि.प्रा.

- क) सकारात्मक तथा नकारात्मक उत्प्रेरणा: कर्मचारीलाई प्रोत्साहन भत्ता, पुरस्कार, प्रशंसा, पदोन्नती आदिको माध्यमबाट खुसी पारेर अर्थात् कर्मचारी स्वयं प्रेरित भएर कार्य गर्नु सकारात्मक उत्प्रेरणा हो भने भय, त्रास, दण्ड, दबाव आदिको माध्यमबाट कर्मचारीलाई काम गर्न बाध्य पार्नु नकारात्मक उत्प्रेरणा हो ।
- ख) मौद्रिक तथा गैरमौद्रिक उत्प्रेरणा: कर्मचारीलाई राम्रो तलब, भत्ता, बीमा, उपदान, विदा सुविधा, औषधिउपचार सुविधा, पोशाक भत्ता आदि जस्ता मौद्रिक लाभहरु उपलब्ध गराइ काम गर्न प्रेरित गर्नु मौद्रिक उत्प्रेरणा हो भने उनीहरुलाई महत्वपूर्ण जिम्मेवारी दिएर, पुरस्कृत गरेर, प्रशंसा पत्र प्रदान गरेर, निर्णय प्रकृत्यामा सहभागी गराएर, अधिकार प्रत्यायोजन आदि जस्ता गैरमौद्रिक उपायद्वारा काम गर्न प्रेरित गर्नु गैरमौद्रिक उत्प्रेरणा हो ।
- ग) आन्तरिक तथा बाह्य उत्प्रेरणा: कुनै कर्मचारी काम गरिरहँदा सन्तुष्ट हुन्छ अर्थात् तत्कालै लाभ प्राप्त गर्छ भने त्यो आन्तरिक उत्प्रेरणा हो तर काम गरिसकेपछि मात्र सन्तुष्टि प्राप्त गर्दछ भने त्यो बाह्य उत्प्रेरणा हो ।
- घ) व्यक्तिगत तथा सामुहिक उत्प्रेरणा: व्यक्तिगत रुपमा कर्मचारीलाई काम गर्न प्रेरित गर्न प्रदान गरिने लाभ वा सुविधाहरुलाई व्यक्तिगत उत्प्रेरणा भनिन्छ भने सामुहिक रुपमा कर्मचारीलाई काममा सहभागी गराई अथवा समितिहरुको व्यवस्था गरी सुझावहरु कार्यान्वयन गर्ने आदि जस्ता क्रियाकलापहरु सामुहिक उत्प्रेरणा भित्र पर्दछन् ।

यसरी उत्प्रेरणालाई उत्प्रेरित हुने तरिका, उत्प्रेरित हुन प्रभाव पार्ने तत्व, उत्प्रेरणा प्राप्त तथा उद्देश्य आदिको आधारमा विभाजन गरेको पाईन्छ ।

१.३. उत्प्रेरणाको आवश्यकता: (Necessity of Motivation)

कुनै पनि संगठनको सफलताको लागि तहाँ कार्यरत कर्मचारीहरुको प्रतिवद्धता र इच्छाशक्तिले ठूलो भूमिका खेल्छ । संगठनमा रहेका स्रोत र साधनको प्रयोग गरी उत्पादकत्व वृद्धि गर्न तथा सफलता हासिल गर्नको लागि कर्मचारीको कार्यसम्पादन राम्रो हुनु जरुरी हुन्छ । त्यस्तै गरी कर्मचारीको कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउनको लागि कर्मचारी आफ्नो काम प्रति उत्प्रेरित हुनु जरुरी छ । समग्रमा हेर्दा कुनै पनि संगठनले आफ्नो सफलताको लागि कर्मचारीलाई सकारात्मक रुपमा उत्प्रेरित गराएर काम गराउनु पर्ने अहिलेको मान्यता तथा आवश्यकता दुवै हो । घोडालाई डोर्याएर खोलासम्म पुर्याउन त सकिन्छ, तर पानी खुवाउन सकिन्न, भने जस्तै निजी वा सार्वजनिक जुनसुकै संगठनमा पनि कर्मचारी उत्प्रेरित नभएसम्म संगठन चल्न त सक्ला तर उद्देश्य प्राप्त तथा कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउन असम्भव जस्तै मानिन्छ । उत्प्रेरणाको आवश्यकतालाई निम्नानुसार बुँदागत रुपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- संगठनको लक्ष्य हासिल गर्न ।
- संगठनको काममा प्रभावकारिता हासिल गर्न ।
- संगठनमा रहेका स्रोत र साधनहरुको उच्चतम प्रयोग गर्न ।
- कर्मचारीमा अन्तर्निहित क्षमता र सम्भाव्यताको महत्तम सदुपयोग गर्न ।
- कर्मचारीलाई लामो समयसम्म संगठनमा टिकाई राख्न ।
- कर्मचारीको मनोबल उच्च बनाई उनीहरुलाई निराश तथा असन्तोषको भावना उत्पन्न हुनबाट रोक्न ।
- राम्रो श्रम सम्बन्ध कायम गर्न ।
- मौद्रिक तथा गैरमौद्रिक उत्प्रेरणाबाट सौहार्दपूर्ण मानवीय सम्बन्ध कायम गर्न ।

उत्प्रेरणालाई सार्वजनिक वा निजी जुनसुकै संगठनमा पनि विभिन्न साधन, प्रणाली, कार्यस्थलको वातावरण तथा स्रोतहरुको बीचमा समन्वय गरी ति स्रोत र साधनहरुको महत्तम उपयोगका लागि अति आवश्यक साधनको रुपमा लिन सकिन्छ । कर्मचारीमा भएको क्षमता, ज्ञान र सिपको उपयोग गरी कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउन, गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्न तथा उत्पादन एवं उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्न उत्प्रेरणाले मुख्य भूमिका खेल्छ ।

२. नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा उत्प्रेरणाको अवस्था

नेपाल विद्युत प्राधिकरण दश हजार भन्दा बढी जनशक्ति रहेको एक सेवामुलक र अत्यावश्यक सेवामध्येको विद्युत सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले स्थापित सार्वजनिक संस्थान हो । करिब १५०० मेगावाट विद्युत माग रहेको अवस्थामा हामीसँग उत्पादित विद्युत भने जडित क्षमताको आधारमा करिब ७६२ मेगावाट मात्र रहेको छ । यसैगरी भएको विद्युत लाई पनि ट्रान्समिसन लाइनको अपग्रेडिङ गर्न नसक्दा पूर्व देखि पश्चिम पुर्याउन नसकिने अवस्था रहेको छ । लोडसेडीङको मारमा परेका जनसमुदायको यस संस्थान प्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न नसकेको वर्तमान अवस्थामा तिनै जनताको माझमा गएर कार्य गर्नु र सेवा उपलब्ध गराउनु यस संस्थानका कर्मचारीहरुमाथिको चुनौति हो ।

यस्तो अवस्थामा कर्मचारीलाई आफ्नो कामप्रति उत्प्रेरित गर्नु व्यवस्थापनको अर्को चुनौती हो । हालको महंगीको अवस्था, संस्थानको वृद्धो घाटाको अवस्था, कर्मचारीको महत्वाकांक्षा, अधिकाधिक प्रविधिको उपयोग, सेवाग्राहीको विवेकशिलता, सरकारको रणनीति, आदि बीचको तादात्म्यता कायम गरी कर्मचारीलाई कामप्रति उत्प्रेरित गर्नु व्यवस्थापनको प्रमुख दायित्व हुन आउँछ । कर्मचारीलाई उत्प्रेरित गर्न ने.वि.प्रा. कर्मचारी सेवा विनियमावली बमोजिम विविध जस्तै: विदा, औषधोपचार, बीमा, आर्थिक सहायता, सापटी, वृत्ति विकास लगायतका सुविधा प्रदान गरेको पाईन्छ । तरपनि कर्मचारी भर्ना हुँदा जुन उत्साह लिएर आएका हुन्छन् नियुक्ति पश्चात् कार्यप्रति त्यति उत्साहित भने देखिदैनन् । जसलाई कर्मचारीको शहरोन्मुख प्रवृत्ति, राम्रा जनशक्ति पलायन,

जिम्मेवारी बोधको अभाव, संगठनप्रति बढ्दै गएका कर्मचारीको असन्तुष्टी तथा कर्मचारीमा कामप्रति देखिएको निराश प्रवृत्तिहरु लगायतका गतिविधिबाट पनि सजिलै आंकलन गर्न सकिन्छ। कुनै पनि कर्मचारी कुनै संगठनमा प्रवेश गर्दा आर्थिक सुविधाका साथसाथै अन्य मानसिक विकास तथा वृत्ति विकास, आफ्नो क्षमताको कदर, आफूले गरेको कार्यको मूल्यांकन लगायत विविध उद्देश्य लिएको हुन्छ र त्यसको प्राप्तिको लागि उसले आफ्नो दक्षता देखाउन चाहन्छ। तर उसको उद्देश्यलाई संगठनको उद्देश्यसँग समाहित गरि उसँग भएको ज्ञान र क्षमताको भरपुर उपयोग गर्ने वातावरण सृजना गर्नु पर्नेमा सो अनुरूप व्यवस्थापन गर्न नसक्दा नयाँ जोश र जाँगर लिएर भित्रिएका कर्मचारीको मनोबल कमजोर हुन गई काममा उत्प्रेरित हुन नसकेका कारण अन्य अवसर खोज्ने र राम्रो अवसर पाउनासाथ संस्था छाड्ने प्रवृत्ति पनि उत्तिकै हावी भएको देखिन्छ।

अन्य संस्थानको तुलनामा यस संस्थानको सेवा सुविधालाई राम्रो मान्न सकिँदैन र व्यवस्थापनले पनि समय समयमा उचित व्यवस्थापन गर्ने हेतुले विभिन्न समिति गठन गरी अध्ययन र अनुसन्धान गर्दै उचित विकल्पहरुको खोजी गरेको पाईन्छ तर पनि व्यवहारमा भने परिवर्तन हुन सकेको छैन। यस संस्थानमा कार्यरत सबै कर्मचारीको आवश्यकता पनि फरक फरक नै रहेका हुन्छन् र ति आवश्यकतालाई पहिचान गरी सबै कर्मचारीलाई प्रोत्साहित गर्नु त्यति चानचुने कुरा भने होइन तथापि नेपाल विद्युत प्राधिकरणले कर्मचारीलाई प्रोत्साहित गर्न परम्परागत रुपमा भन्दा पनि समयसापेक्षिक रुपमा अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ। कर्मचारी उत्प्रेरणाको लागि मौद्रिक सुविधामात्र भएर पनि हुँदैन गैरमौद्रिक सुविधा र भएका स्रोत र साधनलाई नै समुचित तरिकाले व्यवस्थापन गर्न सक्थे भनेमात्रै पनि धेरै कर्मचारी (हालभन्दा) उत्प्रेरित हुन सक्छन्। हालको व्यवस्थापन, कर्मचारी ट्रेड युनियनहरु अथवा कर्मचारीहरु सवैजना आ-आफ्नो क्षेत्रमा असुरक्षित महसुस गरिराखेको र मनोबल पनि कमजोर रहेको अवस्थामा आफ्नो कामप्रति उत्प्रेरित हुन सक्ने अवस्था न्यून रहेता पनि हामी सवैले एकअर्कालाई प्रतिद्वन्द्वीको रुपमा नभएर एक शरिरका विविध अंगका रुपमा लिई हाम्रो पूर्ण शरिरलाई स्वस्थ राख्न प्रयत्न गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

३. नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा कर्मचारी उत्प्रेरणामा देखिएका समस्याहरु

हाल राष्ट्र नै संक्रमणकालीन अवस्थामा रहेकोले कर्मचारीतन्त्रमा धेरै थोरै उतार चढाव देखिनु स्वाभाविक नै मानिन्छ तथापि लामो समयसम्म यस्तो अवस्था रहेमा कर्मचारीको मनोबल गिँदै गई उनीहरुलाई उत्प्रेरित गर्न निकै कठिन हुन जान्छ। ने.वि.प्रा.मा पनि यसको प्रभाव पर्नु स्वभाविक मानिए पनि यो एउटा निकै ठुलो चुनौति हो। जबसम्म कर्मचारी उत्प्रेरित हुँदैनन् तबसम्म कार्यसम्पादनमा प्रभावकारीता देखिँदैन। कार्यसम्पादनमा प्रभावकारीताको अभावमा संस्थानको लक्ष्य

तथा उद्देश्य प्राप्ति गर्न प्राय असंभव नै मानिन्छ। तसर्थ समयमै समस्याको जड पत्ता लगाई समस्या सामाधान गर्नु आजको आवश्यकता मात्र होइन अनिवार्यता पनि हो।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण जस्तो एक प्रतिष्ठित र अत्यावश्यक सेवा प्रदान गर्ने सार्वजनिक संस्थानमा काम गर्ने कर्मचारीको शहरोन्मुख प्रवृत्ति, राम्रा जनशक्तिको पलायन, जिम्मेवारी बोधको अभाव, संगठनप्रति बढ्दै गएका कर्मचारीको असन्तुष्टि तथा कर्मचारीमा कामप्रति देखिएको निराश प्रवृत्तिहरु लगायतका गतिविधिबाट कर्मचारी कामप्रति उत्प्रेरित हुन नसकेको स्पष्ट हुन्छ। जसका कारणहरु निम्नानुसार छन्।

- पर्याप्त तलब भत्ता नहुनु।
- स्पष्ट कार्यविवरण तथा जिम्मेवारी नहुनु।
- कार्यसंग सम्बन्धीत तालिमको व्यवस्था नहुनु।
- कर्मचारीहरु बीच कार्यगत समन्वयको अभाव।
- आकर्षक ठानिने कार्यक्षेत्रमा सिमित कर्मचारीको मात्र हालीमुहाली रहनु।
- जनशक्ति व्यवस्थापनलाई सामान्य रुपमा लिइनु।
- कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन र कार्यसम्पादन स्तरमा तादात्म्यता नहुनु।
- दण्ड र पुरस्कारको सही प्रयोग नगरिनु।
- उचित कार्यवातावरणको अभाव।
- बढी केन्द्रकृत व्यवस्थापन प्रणाली हुनु।
- कर्मचारी पदस्थापनमा right man in right place को सिद्धान्त व्यवहारमा लागु नगरिनु।
- सरुवा, बढुवा सम्बन्धी नीति नियममा फेरबदल भैरहनु।
- ऐन, विनियममा भएका कुराहरुको प्रयोगमा एकरूपता तथा पारदर्शितता कमी हुनु।
- राजनीति हावी भई निष्पक्ष रुपमा कार्य गर्ने कर्मचारी निरिह बन्नुपर्ने बाध्यता हुनु।

४. नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा उत्प्रेरणा वृद्धि गर्न अपनाउन सकिने केही उपायहरु

यस संस्थाको उद्देश्य प्राप्ति तथा प्रभावकारी सेवा उपलब्ध गराउनको लागि सर्वप्रथम यहाँ कार्यरत कर्मचारीहरुको मनोबल र उत्प्रेरणामा वृद्धि गर्नु अति आवश्यक छ। यस संस्थामा कार्यरत कर्मचारीको मनोबल बढाई उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गर्नको लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरणले विभिन्न प्रोत्साहनका उपायहरु अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ। जसलाई निम्नानुसार वृंदागत रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

- राजनीतिक प्रभावलाई न्यून र सन्तुलनमा राख्नुपर्ने।
- प्रोत्साहन भत्ता तथा अतिरिक्त कार्य समय भत्ता निश्चित मापदण्ड र न्यायोचित रुपमा प्रदान गर्ने।
- सवै सेवाका कर्मचारीहरुको बीचमा एकता, समन्वय, सहकार्य र सहयोग हुनुपर्ने।
- सवै कर्मचारीको स्पष्ट कार्यविवरण तयार गरि लागु गर्नुपर्ने।
- ऐन, नियम, विनियमलाई स्थीर बनाउने तथा कडाईका

साथ लागु गर्नुपर्ने ।

- दण्ड र पुरस्कारलाई प्रभावकारी रूपमा लागु गर्नुपर्ने ।
- कर्मचारी सरुवा तथा बढुवामा निश्चित मापदण्ड तथा नियम बनाई कडाईका साथ लागु गर्ने ।
- सरुवा, बढुवामा हुने राजनीतिक हस्तक्षेपलाई सतप्रतिशत निस्तेज पार्नुपर्ने ।
- कर्मचारीलाई समयानुकूल रूपमा सुविधाहरु उपलब्ध गराउने ।
- कर्मचारीलाई क्षमता विकासका अवसरहरु उपलब्ध गराउने ।
- उचित कार्यवातावरण तथा पर्याप्त स्रोत र साधनको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- कर्मचारीलाई पदस्थापन गर्नु भन्दा अगाडि पदअनुरूपको कामसम्बन्धी तालिम प्रदान गर्नुका साथै बदलिदो प्रविधि र परिस्थिती अनुकूल कार्य क्षमतामा अभिवृद्धि गर्न समयानुकूल स्वदेशी वा विदेशी तालिम प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- कार्यसम्पादन मूल्यांकनलाई वैज्ञानिक र प्रभावकारी तुल्याइनुपर्ने ।
- कर्मचारीलाई पदस्थापन गर्दा उचित व्यक्तिलाई उचित ठाउँमा भन्ने सिद्धान्तको आधारमा गर्ने ।

जनशक्ति व्यवस्थापनमा दीर्घकालीन सुधार ल्याउने उद्देश्यले हाल संगठनको नयाँ संरचना र दरवन्दी लागु गरिएको छ । यसका साथसाथै प्रत्येक कार्यालयमा दरवन्दी अनुसार कामको विवरण पनि संलग्न गरिदिएमा मात्र पनि कर्मचारीलाई जिम्मेवारी बोध भई काम गर्न उत्साहित हुने देखिन्छ । कार्य वातावरण तथा जनशक्ति व्यवस्थापन, अन्य स्रोत र साधनहरुको सही व्यवस्थापन लगायतका विविध तत्वहरुको सम्बन्धमा समेत स्पष्ट व्यवस्था तथा उचित मापदण्ड निर्माण गरी सबै कर्मचारीलाई उत्तरदायी तथा उत्साही बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

५. सारांश र निष्कर्ष

कर्मचारी उत्प्रेरणा कर्मचारीको मौद्रिक आवश्यकताका साथसाथै कर्मचारी व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित सरुवा, बढुवा, जिम्मेवारी, सहभागिता, वृत्ति विकास, अवसर र सुविधा लगायतका कुरामा निर्भर रहन्छ । "The high motivation leads the employees to the extreme commitment with the organization goals. Similarly high employee motivation leads to greater employee creativity and productivity". कर्मचारी उत्प्रेरित हुनु भनेको कर्मचारीको संगठन प्रतिको प्रतिवद्धता प्रकट हो त्यस्तै कर्मचारी प्रतिवद्ध हुनु भनेको कर्मचारीको सृजनशिलता र उत्पादकत्वमा वृद्धि हुनु हो । नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनले पनि उत्प्रेरित कर्मचारी कुनै पनि संगठनका अमूल्य सम्पत्तिका रूपमा स्वीकारेको छ ।

‘घोडालाई डोर्याएर खोलासम्म पुर्याउन त सकिन्छ, तर पानी खुवाउन सकिन्न’, भन्ने कहावतले भनेजस्तै कर्मचारी एउटा सजिव र सचेत प्राणी भएको कारणले कार्यालयमा

उपस्थित हुँदा उक्त कर्मचारीमा भएको क्षमता तथा सिपलाई पूर्ण रूपमा उपयोग गर्न भने सकिँदैन । यो त केवल राजाको काम कहिले जाला घाम भनेजस्तै समय विताउने काममात्र पनि हुन सक्छ । कर्मचारीलाई भित्रैबाट उत्प्रेरित गर्न नसकेसम्म अन्य क्षेत्र, स्रोत तथा साधनमा जतिसुकै लगानी तथा सुधार गरे पनि कार्यसम्पादनमा प्रभावकारीता नदेखिनेमा दुइमत नै छैन ।

सबै कर्मचारीका समयानुरूप फरकफरक आवश्यकता र चाहनाहरु हुन्छन् ति सबै आवश्यकताको पहिचान गरी व्यवस्थापन गर्नु निकै ठुलो चुनौति हो तथापि व्यवस्थापनले सबै कर्मचारीको भलाइ तथा संस्थानको भलाईका लागि अभिभावकको भूमिका निर्वाह गर्ने, कुनै नीति निर्धारण गर्दा सहभागीतात्मक रूपमा गर्ने, निश्चित कार्यविधि लागु गर्ने त्यसको परिपालना र कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउने त्यस्तै अन्य कर्मचारीले पनि व्यवस्थापनको निर्णय र कार्यविधिलाई अनुशासित तवरले पालना गर्ने, परिमार्जन गर्नुपर्ने भएमा नियमसंगत तरिकाले प्रस्तुत हुने, आफ्नो काम र कर्तव्य प्रति इमान्दार भई कार्य गर्ने साथै व्यवस्थापनका गलत कार्यमा खबरदारी र राम्रो कार्यमा सहयोग गर्न ट्रेड युनियनमा आवद्ध भई सामुहिक प्रतिनिधित्व गर्ने लगायतका कुरालाई एउटा प्रणालीमा आवद्ध गरी सबैको सन्तुलित उपस्थितिलाई सम्मानका साथ स्वीकार गर्नु आवश्यक छ ।

अतः नेपाल विद्युत प्राधिकरणले पनि कर्मचारी उत्प्रेरणाका सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षलाई महत्वपूर्ण तत्वका रूपमा लिएर संगठनात्मक सुधार गर्नु आवश्यक छ । राजनैतिक हस्तक्षेप, अनियमितता, खुसामद लगायतका कुरालाई निरुत्साहित गरी सक्षम र सृजनशील कर्मचारीहरुलाई प्रोत्साहित गर्ने गरी कर्मचारी प्रशासनलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखी समयानुकूल कर्मचारीको माग तथा आवश्यकता र संगठनको उद्देश्यलाई समाहित गर्नुका साथै सबै कर्मचारीमा मौद्रिक सुविधाका साथसाथै कर्मचारी व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित क्षमता विकास, सरुवा, बढुवा, जिम्मेवारी, सहभागिता, वृत्तिविकास, अवसर र सुविधा लगायतका कुराहरुमा समान किसिमको पहुँच हुने गरी निश्चित मापदण्डका आधारमा प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गरी कर्मचारीलाई आफ्नो कामप्रति उत्प्रेरित गराउनु पर्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सुचि:

- Adhikari, D.R. (2003), Organization Behaviour, Buddha Academic Publishers and Distributors Pvt, Ltd., Ktm.
- Robbins S.P. (2002), Organization Behaviour, IX edition, Prentice Hall of India, Pvt. Ltd., New Delhi.
- प्रा.डा. भीमदेव भट्ट (वि.सं. २०६५), कर्मचारी प्रशासन, मुद्रक, हाइडल प्रेस प्रा.लि., काठमाडौं ।
- चुडामणी शर्मा, सार्वजनिक प्रशासनका मुलभुत पक्षहरु (वि.सं. २०६७) सोपान अकहरु
- विद्युत अकहरु
- ने.वि.प्रा.का विभिन्न ऐन तथा विनियमहरु
- विविध प्रशासनिक पत्रपत्रिकाहरु

सार्वजनिक सेवा प्रवाहको सन्दर्भ

भोला शर्मा*

१. परिचय

राज्य वा सरकारले आम नागरिकको सर्वोत्तम हित र उन्नतिका लागि निशुल्क, सशुल्क वा अन्य कुनै प्रकारले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा उपलब्ध गराउने सेवा सुविधालाई सार्वजनिक सेवा (Public Service) भनिन्छ। सार्वजनिक सेवा जनता र सरकार बीचको सम्बन्ध स्थापित गर्ने माध्यम हुन्। त्यसैगरी सार्वजनिक सेवालाई राज्य वा सरकारले सेवाग्राही सम्म पुर्याउने कार्यलाई सार्वजनिक सेवा प्रवाह (Public Service Delivery) भनिन्छ। मुलुकको बहुआयामिक विकासका लागि सार्वजनिक सेवा प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्दै जनसाधारणलाई सरकारको सच्चा उपस्थिति बोध गराईदिनु सरकारको जिम्मेवारी र दायित्व हुन्छ भने नियमित, सरल, सुलभ र सहज रूपमा यथेष्ट सेवा प्राप्त गर्नु नागरिकको अधिकार हुन्छ। त्यसैले आम नागरिकको हितको लागि सरकारले आधारभूत आवश्यकता देखि पूर्वाधार विकास एवं मनोरञ्जन सम्मका सेवा प्रदान गरेको हुन्छ। सार्वजनिक सेवा प्रवाहको प्रभावकारीतामा सरकार प्रति नागरिकको धारणा प्रकट हुने भएकोले सरकार र मातहतका अंगहरूले सेवाग्राहीलाई शीघ्र र प्रभावकारी रूपमा सेवा प्रवाह गर्नु पर्दछ। त्यसैले पछिल्लो समयमा भन्ने गरिएको छ -“जनताको वरिपरी सेवा हुनु पर्दछ न कि सेवाको वरिपरी जनता”।

सरकारले वितरणात्मक र पुनःवितरणात्मक गरी दुई अवधारणाबाट जनतालाई सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्दछ। वितरणात्मक अवधारणा (Distributive Approach) अनुसार सरकारले जनताको आवश्यकता र मागका आधारमा सेवा प्रदान गर्ने गर्दछ। जस्तै : शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, विद्युत आदि। पुनःवितरणात्मक अवधारणा (Redistributive Approach) अनुसार सरकारले सामाजिक न्याय प्रदान गर्नको लागि कुनै क्षेत्र, वर्ग, जातजातिका लागि विशेष सेवा प्रदान गर्ने गर्दछ। जस्तै: सामाजिक सुरक्षा भत्ता, सुकुम्बासीलाई जग्गा प्रदान, दुर्गम क्षेत्रमा खाद्यान्न वितरण आदि। यस्तो वितरणात्मक र पुनःवितरणात्मक सेवा प्रवाहको पद्धति देशको भौगोलिक स्थिति, आर्थिक सक्षमता, सामाजिक र राजनीतिक परिवेश, जनताको आवश्यकता र सरोकारवालाको दबावबाट निर्देशित रहन्छ।

२. सार्वजनिक सेवा प्रवाहका सिद्धान्तहरू

राज्यको भूमिकामा विश्वव्यापी परिवर्तनको लहर चलेको वर्तमान सन्दर्भमा सार्वजनिक सेवाहरूको प्रवाहमा मात्रात्मक

र गुणात्मक परिवर्तनहरू देखा पर्न थालेका छन्। सार्वजनिक प्रशासन र यसका सेवाग्राहीहरू बीचको सम्बन्धमा विषमकारी ढंगले परिवर्तन आएको छ। तदनुरूप, आम नागरिकहरूलाई सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने क्रममा समयानुकूल सार्वजनिक सेवा प्रवाहका विभिन्न सिद्धान्तहरू प्रयोगमा ल्याइएको छ। ति सिद्धान्तहरू यस प्रकार छन् :

● सुशासनको सिद्धान्त

विश्व बैंकले सवसहारान अफ्रिकी मुलुकहरूको विकासको अध्ययन गर्ने सिलसिलामा सन् १९८९ मा सार्वजनिक गरेको सुशासनको अवधारणाले निम्न मान्यताहरू आत्मसात गरेको छ :

- पारदर्शिता (Transparency),
- जनसहभागिता (People's participation),
- जवाफदेहिता (Accountability),
- पुर्वानुमेयता (Predictability),
- समावेशिता (Inclusiveness),
- भ्रष्टाचार विहिनता (Corruption Control), आदि।

● नागरिक वडापत्रको सिद्धान्त

सन् १९९१ मा बेलायतका प्रधानमन्त्री जोन मेजरले लागु गरेको नागरिक वडापत्रको अवधारणाले सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता ल्याउन मार्गदर्शन गर्दछ। यसमा नागरिकले आफूले प्राप्त गर्ने सेवाको स्तर, लागत, समय, छनौट आदिका सम्बन्धमा सेवा प्राप्त गर्नुभन्दा पहिले नै जानकारी हासिल गर्न सक्दछन् त्यस्तो सेवाका लागि जिम्मेवार कर्मचारी, गुनासो सुन्ने अधिकारी तथा सेवा प्रवाहको क्रममा सेवाग्राहीलाई कुनै क्षति पुग्न गएको भए त्यसको क्षतिपूर्तिको व्यवस्था समेत प्रत्याभूत गरिएको हुन्छ। यस्तो नागरिक वडापत्रमा अन्य कुराको अतिरिक्त देहायका कुराहरू समेत उल्लेख भएको हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ :

- सम्बन्धित कार्यालयले दिने सेवा र त्यसको प्रकृति,
- सेवाग्राहीले सेवा प्राप्त गर्न पूरा गर्नुपर्ने कार्यविधि,
- सेवा प्रदान गर्न लाग्ने समयावधि,
- सेवा प्रदान गर्ने पदाधिकारी र निजको कार्यक्षमको विवरण,
- कुनै गुनासो भएमा गुनासो सुन्ने पदाधिकारी र निजको कार्यक्षमको विवरण,
- क्षतिपूर्ति प्राप्त हुने र नहुने सेवाहरू।

* प्रशासकीय अधिकृत, ने.वि.प्रा.

नागरिक वडापत्र प्रत्येक सरकारी कार्यालयले कार्यालयको परिसरभित्र सबैले देख्ने उपयुक्त ठाउँमा राख्नुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०६५ ले स्पष्ट गरेको छ ।

● सरकारको पुनःआविष्कारको सिद्धान्त

David Osborne and Ted Gaebler ले Reinventing Government पुस्तकमा सरकार सञ्चालन सम्बन्धमा निम्न अवधारणाहरू प्रस्तुत गरेका छन्, जसलाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहको मार्गदर्शनको रूपमा लिने गरिएको छ :

- उत्प्रेरक सरकार (Catalytic Government),
- सामुदायिकतामा आधारित सरकार (Community based Government),
- प्रतिस्पर्धात्मक सरकार (Competitive Government),
- लक्ष्यमुखी सरकार (Mission Driven Government),
- नतिजा उन्मुख सरकार (Result Oriented Government),
- ग्राहक निर्देशित सरकार (Customer-Driven Government),
- उद्यमशील सरकार (Entrepreneur Government),
- भविष्यदर्शी सरकार (Anticipatory Government),
- विकेन्द्रीत सरकार (Decentralized Government),
- बजार उन्मुख सरकार (Market Oriented Government) ।

उक्त १० सिद्धान्तहरूलाई व्यवहारमा सहज रूपले अवतरण गराउन Osborne / Pastrick ले Banishing Bureaucracy मा Core Strategy, Consequence Strategy, Customer Strategy र Cultural Strategy अवलम्बन गर्नु पर्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् ।

● नयाँ सार्वजनिक सेवा (New Public Service) को सिद्धान्त

सन् २००२ मा नागरिकलाई ग्राहकको रूपमा होइन नागरिकको रूपमा लिई सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने र सेवा प्रवाह गर्दा जनमुखी, उत्तरदायी, समन्याय, समावेशिता जस्ता महत्वपूर्ण पक्षलाई समेट्नु पर्ने मान्यता सहितको नयाँ सार्वजनिक सेवा (NPS)को अवधारणा विकास भएको छ । यसका मुख्य सिद्धान्त निम्नानुसार छन् :

- रणनीतिक ढंगले सोच र लोकतान्त्रिक ढंगले काम गर (Think Strategically, act democratically),
- उत्पादनलाई भन्दा जनचाहनालाई केन्द्र विन्दुमा राख (The Public interest is the aim not by product),
- नागरिकलाई सेवा गर ग्राहकका रूपमा होइन (Serve citizens not customers),
- उत्तरदायित्व साधारण कुरा होइन (Accountability is not simple),
- जनतालाई महत्व देउ, उत्पादकत्वलाई मात्र होइन (Value people not just productivity),
- समसामयिक रूपमा संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी कार्यान्वयन गर (Act organization and management survey recently),

- उद्यमशिलतालाई भन्दा नागरिक र सार्वजनिक सेवालाई महत्व देउ (Value Citizenship and Public Service above Entrepreneurship) ।

३. प्रभावकारी सेवा प्रवाहका गुणहरू

सार्वजनिक सेवा प्रवाह नागरिकसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने विषय भएकोले बढी भन्दा बढी जनमुखी र प्रभावकारी हुनु पर्दछ । सार्वजनिक सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुनका लागि देहायका गुणहरू हुनु पर्दछ :

- सेवा तोकिएको मिति, समय र स्थानमा प्राप्त हुनु पर्दछ,
- सेवा वितरण प्रणाली छरितो हुनु पर्दछ,
- सेवा गुणस्तरीय हुनुपर्दछ,
- सेवा जनताको अपेक्षा अनुसारको हुनु पर्दछ,
- सेवा छनौट गर्ने पर्याप्त अवसर हुनुपर्दछ,
- सेवा सामाजिक न्यायमा आधारित हुनुपर्दछ,
- सेवा प्रवाहको प्रक्रियात्मक पारदर्शिता हुनुपर्दछ,
- सेवा मितव्ययी हुनुपर्दछ तर गुणस्तरमा संभौता गरिनु हुँदैन,
- सेवा भरपर्दो र विश्वसनीय हुनु पर्दछ,
- सेवा गरिबमुखी (Pro-poor) हुनु पर्दछ किनकी विद्वानहरूको भनाई छ Poor are poor because they are poor.
- सेवा प्रवाहको अनुभूति र सेवा प्रदायकको शिष्टता बारे सेवाग्राहीबाट सार्वजनिक पृष्ठपोषण लिईएको हुनु पर्दछ,
- सेवाग्राहीमैत्री सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्नु पर्दछ,
- सेवा प्रवाहका हरेक चरणमा जनसहभागिता आत्मसाथ गरिएको हुनु पर्दछ ।

४. सार्वजनिक सेवा प्रवाहका आधारहरू

सार्वजनिक सेवा प्रवाह निश्चित आधारहरू मार्फत सञ्चालन र व्यवस्थापन गरिएको हुन्छ । ती आधारहरू धेरै हुन्छन् । खासगरी ती आधारहरूलाई मुख्य रूपमा निम्न बमोजिम वर्गिकरण गरी अध्ययन गर्न सकिन्छ -

क) **नीतिगत आधार** : नेपालमा सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्दा लिईने संवैधानिक, कानुनी र नीतिगत आधार निम्नानुसार छन् :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा उल्लेखित राज्यको दायित्व, निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरू,
- नेपाल सरकारको कार्यविभाजन नियमावली, २०६९
- स्थानिय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ र नियमावली, २०५६
- सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५
- सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५
- उपभोक्ता हक संरक्षण ऐन, २०५४

- सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३
- प्रशासकीय तथा क्षेत्रगत ऐन नियमहरू
- सार्वजनिक संस्थान सम्बन्धी ऐन नियम तथा गठन आदेश
- आर्थिक ऐन (प्रत्येक वर्ष आउने)
- आवधिक योजना
- वार्षिक बजेट
- सार्वजनिक प्रशासनको पच्चिस वर्षीय गुरुयोजना
- सेवा अभियान सञ्चालन निर्देशिका, २०६५
- सरकारी निर्णय प्रक्रिया सरलीकरण निर्देशिका, २०६५
- सुशासन कार्ययोजना, २०६८
- भ्रष्टाचार विरुद्धको रणनीति तथा कार्ययोजना, २०६७
- शासकीय तथा आर्थिक सुधारको तत्कालिन कार्ययोजना, २०६९
- नेपाल सरकारले गरेका अन्तराष्ट्रिय सन्धी संझौताहरू, आदि ।

ख) **संस्थागत आधार:** नेपालमा सार्वजनिक सेवा प्रवाहको संस्थागत आधार निम्नानुसार व्यवस्था भएको पाइन्छ :

- नेपाल सरकारका मन्त्रालय, विभाग र विभिन्न स्तरका कार्यालयहरू,
- संवैधानिक निकायहरू,
- सार्वजनिक संस्थानहरू,
- स्थानिय निकायहरू,
- सहकारी संघ संस्थाहरू,
- गैर सरकारी संस्थाहरू,
- उपभोक्ता/दबाव समुह, आदि ।

ग) **नविन प्रक्रियागत आधारहरू :** सार्वजनिक सेवा प्रवाहका अन्य प्रक्रियागत नविन व्यवस्थापकीय आधारहरू यस प्रकार छन् :

- सार्वजनिक सुनुवाई,
- पत्रकार सम्मेलन,
- नोडल अधिकृत,
- नागरिक वडापत्र,
- घुम्टि सेवा, एकिकृत सेवा र एकद्वार सेवा,
- सूचना अधिकारी/प्रवक्ता सेवा,
- नागरिक मुल्याङ्कन फाराम,
- मुस्कान सहितको सेवा,
- सार्वजनिक पृष्ठपोषण प्रणाली,
- गुणस्तरको मापदण्ड निर्धारण, आदि ।

५. सेवा प्रवाहको असफलताका प्रभावहरू

सार्वजनिक सेवा प्रवाह राज्यको आधारभुत कर्तव्य र दायित्व हो । जनताको मुहारमा मुस्कान ल्याउने माध्यम पनि यही भएकोले यो जनमुखी र प्रभावकारी हुनु पर्दछ । सेवा प्रवाहको सफलता सक्षम सार्वजनिक व्यवस्थापनको द्योतक हो । यद्यपि यसको असफलतामा निम्न प्रभावहरू पर्न जान्छन् -

- नागरिक सामु सरकारको विश्वसनीयता र साखमा गिरावट आउने ,
 - जनता र सरकारबीचको सु-सम्बन्ध खलबलिन,
 - सुशासन कमजोर हुने,
 - सरकारको जवाफदेहिता न्यून हुने,
 - असवेदनशिल र अलोकतान्त्रिक सरकारको छवी स्थापित हुने,
 - समाजमा अराजकता र भ्रष्टाचार बृद्धि हुने,
 - गरीबको जिवन भन कष्टकर हुने र धनीको जिवन भन भन विलासी हुने,
 - मानव अधिकार, मौलिक हक, जनसहभागिता, कानुनको शासन जस्ता विषय ओभेलमा पर्ने,
 - मुलुकको विकासे गति न्युन हुने,
 - मुलुक असफल राज्यको रुपमा परिचित हुने, इत्यादि ।
- उक्त असफलताको भागिदार भनेका सेवाग्राही जनता नै हुन् । तसर्थ सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई सफल र प्रभावकारी बनाउन राज्यले निरन्तर पहल अनि सेवाग्राही जनताले निरन्तर माग र दबाव सृजना गर्न जरुरी छ ।

६. नेपाल विद्युत प्राधिकरणको सार्वजनिक सेवा प्रवाह

नेपाल विद्युत प्राधिकरण एउटा जनउपयोगी वर्गमा पर्ने मुलुकको सर्वाधिक ठूलो सार्वजनिक संस्थान हो । नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ द्वारा स्थापित यस संस्थानले विद्युत सेवाको उत्पादन, प्रसारण र वितरणलाई सक्षम, भरपर्दो र सर्वसुलभ गरी विद्युत आपूर्तिको समुचित व्यवस्था गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यसरी नेपाल विद्युत प्राधिकरणको सेवा प्रवाह भनेको विद्युत सेवा नागरिकको घर दैलोमा पुर्‍याउनु नै हो । हाल २५ लाख ९९ हजार १५२ नेपाल विद्युत प्राधिकरणका सेवाग्राहीहरू रहेका छन् भने ६७.३ प्रतिशत जनताले विद्युत सेवा उपभोग गरिरहेका छन् । तथापि मुलुकमा विगत आधा दशक देखि यता चरम लोडसेडिङ्ग विद्यमान रहेको छ । विद्युतको माग बमोजिम आपूर्ति हुन नसक्दा एकातिर विद्युतिकरणको कार्य प्रभावित भएको छ भने अर्कोतिर मौजुदा सेवाग्राहीहरूले समेत भरपर्दो विद्युत सेवा प्राप्त गर्न नसकिरहेको यथार्थ विद्यमान छ ।

विद्युत मानवजिवनको लागि अति आवश्यक ऊर्जाको स्रोत हो । यसको उपयोग घर, कार्यालय, कृषि, सूचना तथा सञ्चार, उद्योग कल कारखाना, व्यापार व्यवसाय देखि मानव जीवनका हरेक पहलुहरूमा अपरिहार्य छ । नेपालमा यस क्षेत्रको अपार संभावना पनि छ । डा. हरिमान श्रेष्ठले सन् १९६७ मा गरेको एक अध्ययन अनुसार नेपालमा जलस्रोतको दृष्टिले ८३ हजार मेगावाट विद्युत उत्पादनको संभाव्य क्षमता रहेको उल्लेख छ । यद्यपि हाल सम्म कुल विद्युत उत्पादन लगभग ७६२ मेगावाट मात्र रहेको छ । विगत आधा दशक देखि यता मुलुकमा ऊर्जा संकट घोषणा गरी लोडसेडिङ्गको मौनमहामारी फैलिएको छ ।

आवश्यक सेवा सञ्चालन ऐन, २०१४ अनुसार विद्युत अत्यावश्यक सेवा हो । नेपाल विद्युत प्राधिकरण त्यही सेवाको

संचालन र व्यवस्थापन गर्ने आधिकारिक सार्वजनिक निकाय हो। विद्युत ऊर्जा सेवाग्राही जनताको घरघर सम्म पुर्याउन यहाँ वितरण तथा ग्राहक सेवा अन्तर्गत विभिन्न वितरण केन्द्रहरू स्थापना गरिएका छन्। सेवाग्राहीले विद्युत लाइन जडान गर्न निवेदन दिएको मितिले ७ दिनभित्र विद्युत सेवा जडान गर्नु पर्ने र विद्युत लाइन विग्रेमा तत्काल मर्मत गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। उक्त व्यवस्था लगायत मिटर रिडिङ्ग कार्य, विद्युत महसुल बुझ्ने कार्य, मिटरको नामसारी, ठाउँसारी, क्षमता बृद्धि, क्षमता घटि, चुहावट नियन्त्रण, मिटरको ऐना धमिलिएको, लाइन काटिएको, पुन लाईन जडान गरिएको, अन्य तवरले लाईन विग्रेको इत्यादि अवस्थामा नेपाल विद्युत प्राधिकरण र सरोकारवाला सेवाग्राही विच सम्बन्ध रहन्छ। उक्त सम्बन्ध स्थापित गर्दा नेपाल विद्युत प्राधिकरण र सेवाग्राही विच सुमधुर सम्बन्ध कायम रहनु पर्दछ। तथापि कतिपय ठाउँहरूमा हचुवामा मिटर रिडिङ्ग हुने गरेको, लाइन जडान गर्दा अतिरिक्त रकम माग्ने गरेको, कतिपय ठाउँमा क्यू सिस्टममा टोकन सिस्टम नभएको र टोकन सिस्टम भएपनि आसन, खानेपानी, टेलिभिजन जस्ता आकर्षक सेवाग्राही मैत्री व्यवस्था नभएको, LIFO पद्धति अवलम्बन नगरिएको, ७ दिनभित्र नयाँ लाइन जडान र तत्काल मर्मत कार्य गर्ने व्यवस्था व्यवहारमा नदेखिएको इत्यादि गुनासाहरु बढी मात्रामा सुन्नमा आएका छन्। सेवाग्राही जनता नेपाल विद्युत प्राधिकरणका जनार्दन हुन्। तिनिहरुको प्रशंसा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको प्रतिष्ठा हो। तसर्थ उनीहरुलाई कुनै किसिमको भ्रन्कट नदिई सरोकारको कार्य मनोरञ्जनात्मक तवरले समयमै सम्पन्न गरी Customer Delight युक्त सेवा प्रवाह गर्न आवश्यक छ। यसबाट नागरिक सामु नेपाल विद्युत प्राधिकरणको साख अभिवृद्धि हुने देखिन्छ।

७. सार्वजनिक सेवा प्रवाहका समस्या

समस्या जुनसुकै विषयको साक्षा सवाल हो। त्यस अर्थमा सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा पनि समस्या नभएका होइनन्। मुख्य मुख्य समस्याहरु यस प्रकार छन्।

- सार्वजनिक सेवाको गुणस्तरको मापदण्ड निर्धारण हुन नसकेको,
- सेवाका सर्वमान्य मुल्य मान्यताहरु प्रवर्द्धन र संस्थागत हुन नसकेको,
- सेवा एकातिर आर्थिक रुपले बोझिलो र खर्चिलो छ भने अर्कोतिर न्यून वेतनको कारण भ्रष्टाचार तर्फ उन्मुख रहेको,
- सेवा प्रदायक निकायहरुमा जनउत्तरदायी भावनाको ह्रास,
- सेवा प्रवाहलाई जनमुखी, प्रभावकारी र नतिजामुखी बनाउने सन्दर्भमा मानव संसाधन विकासका लागि लगानी गर्नुपर्छ भन्ने मान्यताले प्राथमिकता पाउन नसकेको,
- राजनैतिक सामिप्यता र प्रशासनिक नातागोताको आधारमा सेवाग्राहीलाई विभेदपूर्ण व्यवहार गरिएको,

- कार्य सम्पादनलाई पुरस्कार र दण्डसँग आवद्ध गर्न नसकिएको,
- प्रशासन सुधारका विगतका प्रयासहरु सेवा प्रवाहको दृष्टिले फलदायी हुन नसकेका,
- सार्वजनिक पृष्ठपोषण प्रणाली अवलम्बन गर्न नसकिएको,
- कतिपय ऐन नियमहरुले सेवा प्रदायकलाई मालिक र सेवाग्राहीलाई ग्राहक बनाएका,
- जन निर्वाचित स्थानीय निकायको अभावले गर्दा समयानुकूल गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्नमा कठिनाई,
- एकद्वार नीति (One Door Policy) अभै कायम हुन नसकेको,
- समय समयमा हुने बन्द, हडताल र तालाबन्दीको समस्या,
- भौगोलिक र जातिगत विविधता तथा छरिएको बस्ती र चुलिएका मानवीय आकांक्षा, इत्यादी।

८. समाधानका लागि सुझावहरु

जहाँ समस्या हुन्छन्, त्यहाँ समाधानका उपायहरु पनि हुन्छन्, आवश्यकता केवल अर्थपूर्ण प्रयासको हो। त्यसैगरी सुधार निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो। त्यसैले यो एक पटक गरेर मात्र पुरा हुँदैन। आवश्यकता अनुसार सदैव सुधारको प्रक्रिया चलिरहनु पर्दछ। सार्वजनिक सेवा प्रवाह सम्बन्धमा देखिएका उपरोक्त समस्याहरु समानधानका लागि निम्न लिखित उपायहरु अवलम्बन गर्नु बेस हुन्छ :

- सार्वजनिक सेवाको गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण गरी लागु गर्ने,
- सेवाग्राही जनतालाई जनार्दन मानी शिष्ट र नम्रतापूर्वक मुस्कान सहितको सेवा प्रदान गर्ने,
- मौजुदा ऐन, कानूनहरुलाई संशोधन गरी सेवाग्राही मैत्री बनाउने र त्यसको व्यवहारमा सहज अवतरण गराउने,
- क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्र अद्यावधिक गरी सो बमोजिम सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने,
- स्थानीय निकायको सिध्न निर्वाचन गरी निक्षेपित अधिकार बमोजिम जनप्रतिनिधिमूलक स्थानीय सरकारबाट सेवा प्रवाह गर्ने,
- प्रशासनिक निकायहरुको कामकारवाहीमा विद्युतीय शासन पद्धति (E-Governance System) का प्रक्रियाहरु क्रमशः प्रयोग गर्दै कागजरहित कार्यालय (Paperless Office) को स्थापना गर्ने,
- Demand Driven सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने न कि Supply Driven,
- सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण, पत्रकार सम्मेलन, सार्वजनिक सवाल जवाफका माध्यमबाट सार्वजनिक पृष्ठपोषण अवलम्बन गरी सेवा प्रवाह सुदृढिकरण

गर्ने,

- समय समयमा घुम्ति सेवा, एकिकृत सेवाको सञ्चालन गरी जनमुखी सार्वजनिक सेवा सञ्चालन गर्ने,
- सेवा प्रदायक कर्मचारीको मनोबल उच्च बनाएर सेवा प्रवाहमा थप आकर्षण पैदा गर्ने,
- संगठन, सेवा प्रदायक र सेवाग्राही बीचको त्रिपक्षिय हितका लागि एकल ट्रेड युनियनको निर्वाचन गर्ने,
- सेवा प्रवाहमा राजनीतिक सामिप्यता, प्रशासनिक नातागोता र व्याप्त भ्रष्टाचारको अन्त्य गरी समान र न्यायपूर्ण व्यवहार गर्ने,
- एकद्वार नीति(One Door Policy), एक भ्याल नीति (One Window Policy), FIFO विधि, LIFO विधि, Customer Delight विधि जस्ता नविन व्यवस्थापकीय औजारहरु प्रयोग गरी सेवा प्रवाहलाई चामत्कारिक बनाउने,
- सार्वजनिक सेवा सम्बन्धी मौजुदा व्यवस्थाहरुको व्यवहारमा मजबुत कार्यान्वयन गर्ने, इत्यादि।

९. उपसंहार

सार्वजनिक सेवा प्रवाहको सार विभेदपूर्ण तवरले सार्वजनिक वस्तु वा सुविधा सेवाग्राहीहरुको घरघरमा पुऱ्याई सर्वत्र सरकारको उपस्थिति बोध गराउनु हो। यसलाई सुलभ, सुरक्षित, भरपर्दो, नियमित र नागरिकमैत्री बनाउन सकेको खण्डमा राज्यको आधारभुत जिम्मेवारी पूरा हुन सक्छ। सूचना र सञ्चार प्रविधिको अत्याधिक विकासले विश्वव्यापीकरण र उदारीकरणलाई उचाईमा पुऱ्याएको छ। जसका कारण मानवीय इच्छा, आकांक्षा र प्रतिस्पर्धामा समेत सेवा प्रदायकहरुको सोही प्रकृतिको भूमिका परिवर्तन जरुरी भैसकेको छ। उता अशक्त, अपाङ्ग, जेष्ठ नागरिक, नाबालक र महिलासँग

सम्बन्धित सेवालाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहका सन्दर्भमा एउटै वास्केटमा राखेर व्यवहार गर्न मिल्दैन। उनीहरुलाई सकेसम्म Home Service Delivery मार्फत नसके LIFO पद्धति (Last In first out) मार्फत सेवा प्रवाह गरी तिनीहरुको मुहारमा मुस्कान ल्याउन अपरिहार्य भैसकेको छ। नागरिक वडापत्र सेवाग्राहीको दर्पण हो। उक्त वडापत्रलाई प्रभावकारी बनाउने क्रममा वि.सं. २०७० वैशाख २ गते देखि वैदेशिक रोजगार विभाग, नापी विभाग, भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभाग, यातायात विभाग र अध्यागमन विभाग गरी ५ वटा विभाग अन्तर्गतका १८ जिल्लाका २० वटा कार्यालयहरुमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्रलाई अनिवार्य गरिएको छ। यसलाई यत्तिमै सिमित नराखी निजामती सेवाका अन्य सेवा प्रदायक निकायहरुका साथै सार्वजनिक संस्थानहरुमा समेत तत्काल अनिवार्य गर्न जरुरी छ। त्यस्तै सेवा प्रवाहका अन्य औजारहरु सशक्त प्रयोग गरी सेवा प्रवाहमा नागरिकहरुको पहुँच र प्रभावकारीता बृद्धि गर्न अब रतिभर विलम्ब गर्नु हुँदैन।

१०. सन्दर्भ सामाग्रीहरु

- १) शासन प्रणाली र सार्वजनिक व्यवस्थापन, सम्पादित पुस्तक (लेख-रमेश अर्याल), निहारिका प्रकाशन, २०७०
- २) प्रशासनिक सुधार पत्रिका, वर्ष ३, अंक ९ पूर्णाङ्क ३० (लेख-श्यामसुन्दर शर्मा), जेठ, २०७०
- ३) सेवा अभियान सञ्चालन निर्देशिका, २०६५
- ४) सार्वजनिक प्रशासनको पचिस वर्षिय गुरुरोजना, २०६०
- ५) Nepal Electricity Authority A year in Review Fiscal Year 2012 / 2013

आम विद्युत उपभोक्ताहरुमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको अनुरोध

- अनावश्यक बिद्युत प्रयोग नगरौं।
- बिद्युत चोरी गर्नु कानूनी र सामाजिक अपराध हो।
- बिद्युत चोरी नगरौं र चोरी गरेको थाहा भएमा यथाशीघ्र नजिकको विद्युत कार्यालयमा जानाकारी गराई सचेत नागरिकको परिचय दिऊं। यस्तो सुचना दिनेको नाम गोप्य राखिने छ।
- तपाईंको घर टोलमा चुहावट नियन्त्रणको लागि आउने कर्मचारीहरुलाई सहयोग पुऱ्याई विद्युत चुहावट मुक्त समाजको निर्माणमा सहभागि होऔं।
- विद्युत प्राधिकरणको कामकारवाहीको सन्दर्भमा कुनै उजुरी वा गुनासो भए टोल फ्रि नं १६६००१३०३०३ मार्फत जानकारी गराउं।
- समयमा नै विद्युत महशुल भूक्तानी गरि छुट सुविधा लिन नछुटौं।

प्रतीतपत्र (एल.सी.) को विस्तृत शल्यकृत्या

नरेश मैनाली*

प्रतीतपत्र कारोवारका सामान्य कार्यविधि: उपलब्धि प्रकृत्यामा दुई पक्षको सहमति पश्चात निर्यातकर्ताबाट Proforma Invoice प्राप्त गरी आयातकर्ताले नजिकको वाणिज्य बैंकमा दिएको L/C को आवेदनलाई बैंकिङ प्रकृत्या पूरा गरी Advising Bank (निर्यातकर्ताको बैंक) मा L/C Transmit गर्छ। आधिकारिकता जाँच गरी Advising Bank ले निर्यातकर्तालाई L/C स्वीकारको लागि पठाउँदछ। L/C मा निर्यातकर्ताले सम्झौता अनुसारका Terms & Conditions जाँच गरी Fulfill गर्न सकिन्छ वा सकिँदैन भन्ने विषयमा वा सम्झौता भन्दा पृथक Terms & Conditions राखेमा Exporter ले Importer लाई Notify गरी amendment का लागि अनुरोध गर्दछ। सबै पक्ष सहमत भएमा Advising Bank मार्फत Beneficiary लाई Advice गरिन्छ। Amendment नहुँदा सम्म Shipment गर्नको लागि Beneficiary बाध्य हुँदैन। Beneficiary ले Amendment पश्चात सामान Ship गरी कागजात Advising Bank मा प्रस्तुत गर्दछ। Advising Bank ले Document मा रहेका Discrepancy Check गरी Acceptance को लागि Issuing Bank मा पठाउँछ। Issuing Bank (आयातकर्ताको बैंक) ले Document मा रहेका Discrepancy स्वीकार गर्न गरेको अनुरोधलाई Applicant ले स्वीकार गरेमा Issuing Bank मार्फत Advising Bank लाई Payment पठाउँदछ। Issuing Bank बाट Shipping Documents प्राप्त गरी भन्सार छुटाएर आयातकर्ताले सामान आयात गर्दछ, L/C लाई Documentary Credit पनि भनिन्छ। प्रस्तुत लेखमा L/C Form भर्ने तरिका, L/C Draft, Amendment, Checklist लगायतका सन्दर्भ उल्लेख गरिएको छ। स्थान अभावको कारणले L/C प्रकृत्याका विभिन्न श्रृंखलाहरूमा छुट्टाछुट्टै व्याख्या र विश्लेषण गर्न नसकिएकोले समग्रमा बुझ्ने कोशिश गरिदिनुहुन अनुरोध छ।

1. Application Form, Draft तथा L/C का शब्दावलीको परिचय, व्याख्या, विधि र सावधानी अपनाउनुपर्ने विषयहरू:

- **L/C No.** प्रतीतपत्रको मुख्य परिचय वा खोलिने प्रतीतपत्रको एकात्मक शाब्दिक तथा सांख्यिक नाम। Issuing bank ले Applicant बाट L/C खोल्नको लागि Application form लगायतका Documents प्राप्त गरी Draft तयार भएपछि माथिल्लो निकाय वा व्यवस्थापनको स्वीकृति लिएर फरक परिचय रहने गरी L/C No. राख्दछ। L/C खोल्नुपूर्व form भर्दा आवेदक वा NEA ले केही पनि राख्नुपर्दैन तर संशोधनको लागि Bi.Bi.Ni. Form भर्दा तथा आवेदकको Letter Head मा पत्राचार

गर्दा L/C No. लेख्नुपर्दछ।

- **Form of Documentary Credit** कस्तो प्रकारको L/C खोल्ने हो त्यसको स्वरूप वा L/C को प्रकार (हेर्नुहोस: विद्युत वर्ष २४ अंक १, २०७० भाद्र)। L/C का विभिन्न प्रकारहरूमध्ये ने.वि.प्रा. को सन्दर्भमा Irrevocable Letter of Credit छनोट गर्नुपर्दछ। करारमा संलग्न पक्षहरूको सहमतिमा मात्र संशोधन वा Cancel गर्न सकिने भएकोले यस प्रकारको L/C सुरक्षित मानिन्छ। निर्यातकर्ताको अनुरोधमा Confirm गर्ने भएमा Confirmed Irrevocable L/C लेख्नुपर्दछ। Irrevocable बाहेकको L/C हानिकारक हुने भएकोले त्यस तर्फ सचेत हुनुपर्दछ। Application Format मा Irrevocable Letter of Credit नै छापिएको भएमा छनोट जरुरी हुँदैन।
- **..... Branch:** L/C को प्रत्यक्ष कारोवार गर्ने बैंकको शाखाको नाम। बैंकको जुन कार्यालयसँग कारोवार गर्ने हो सोही कार्यालयको नाम वा शाखा रहेको स्थान लेख्नुपर्दछ। L/C draft को माथिल्लो भागमा (Message Header) मा Issuing Bank को रूपमा रहेको हुन्छ। बैंकको कुनै शाखाले धेरै मूल्य वरावरको L/C खोल्नुपर्दा मुख्य शाखा कार्यालयमा पठाउने भएकोले सानो शाखासँग कारोवार नगरी मुख्य कार्यालयसँग L/C को कारोवार गर्नु उपयुक्त हुन्छ।
- **Confirmation of the credit information:** Irrevocable L/C लाई Confirm गर्ने वा नगर्ने भन्ने विषयको सूचना। Beneficiary ले Issuing bank को विश्वास नलिएको अवस्थामा रकम प्राप्त गर्ने निश्चितता प्राप्त गर्नको लागि आफ्नो देशमा रहेको Advising Bank वा अन्य बैंकबाट रकम प्राप्त हुने गरी Confirm गराउने व्यवस्था यस अन्तर्गत पर्दछ। Confirm गराउने पर्ने भएमा Confirmation Charge, Beneficiary ले नै तिर्ने गरी गरिएको L/C को शर्त मात्र स्वीकार गर्नुपर्दछ।
- **Applicable Rules:** अन्तर्राष्ट्रिय चेम्बर अफ कमर्श (ICC) द्वारा जारी प्रतीतपत्रको शुरुवात, सञ्चालन तथा उपयोगिताका सम्बन्धमा भन्सार तथा अभ्यास सम्बन्धी एकरूपता (Uniform Customs and Practice for Documentary Credits (UCPDC) 600 वा UCP Latest Version। अन्तर्राष्ट्रिय चेम्बर अफ कमर्श (ICC) द्वारा संसारभरका १७५ भन्दा बढी देशमा प्रतीतपत्र सम्बन्धी कारोवारमा एकरूपता ल्याउने उद्देश्यले सन् १९३३ मा पहिलो पटक लागू गरी छैठौँ संशोधनको रूपमा सन् २००७ जुलाई १ देखि UCP 600 प्रचलनमा छ।

* लेखक ने.वि.प्रा. मा कार्यरत हुनुहुन्छ।

यस भन्दा अगाडिको UCP (जस्तै UCP 500) राख्नु हुँदैन । यो प्रकृत्यामा परिवर्तन आइरहने भएकोले निरन्तर Update भएमा सोही अनुसार तथा Update हुन नसकेमा UCP Latest Version राख्नुपर्दछ ।

- **Application Date:** L/C आवेदनसँग सम्बन्धित कागजातहरु बैंकमा पठाउने मिति । जुन दिन बैंकमा L/C खोल्नको लागि आवेदन दिइन्छ त्यो दिन वा मिति राख्नुपर्दछ । International Trade सँग सम्बन्धित हुने भएकोले मिति इश्वरी सन्मा लेख्नुपर्दछ । तर L/C Transmitted Copy मा भने L/C खोलिएको मिति भन्दा पछाडिको मितिलाई Date of Issue को रूपमा राखिन्छ ।
- **Deal No:** Bank र Applicant बीच L/C खोल्न र Bank ले लिने Charge का बारेमा भएको सम्झौता नं. र मिति । L/C खोल्नुपूर्व बैंकले लिने चार्ज तथा अन्य कार्यहरुका सम्बन्धमा बैंक र आवेदकबीच सम्झौता भएमा सोही सम्झौता नं. र मिति उल्लेख गर्नुपर्दछ । Application format मा नभएमा राख्नु जरुरी छैन तर Letter Head मार्फत गरिने अनुरोधमा Deal No. राखेमा बैंकले सोही सम्झौता अनुसार नै L/C को सञ्चालन गर्ने भएकोले निश्चिन्तताको लागि उल्लेख गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- **Send (Issue) Letter of Credit by:** Advising Bank लाई L/C को Information वा Draft पठाउने तरीका वा माध्यम । L/C draft को जानकारी गराउन Email, Airmail, Courier र Teletransmission (Telex, Swift) मध्ये कुन पद्धति अपनाउँदा भरपर्दो, सुलभ र छिटो हुन्छ सोही अनुसार Issuing Bank लाई निर्देशन दिनु पर्दछ । Confirmed L/C खोल्ने भएमा Advising Bank बाट Confirmation प्राप्त गरेपछि मात्र L/C Transmit गर्नुपर्ने भएकोले यस शीर्षकमा Full Telex र Adding their Confirmation छनोट गर्नुपर्दछ । Issuing Bank ले Mail बाट L/C Draft पठाइ Advising Bank ले O.K. गरेपछि transmit गर्दा बैंकिङ्ग खर्चमा कटौती हुन्छ ।
- **Applicant's Name & Address:** सामान आयात गर्ने वा L/C सञ्चालन गर्ने कार्यालय (Employer) को नाम र ठेगाना । कार्यालयको भौतिक, विद्युतीय तथा सञ्चार ठेगाना (स्थान, Email, Tel No. / Fax No.) आदि उल्लेख गर्नुपर्दछ । L/C को सञ्चालनका लागि आधिकारिक रूपमा तोकिएको कार्यालय र सामान उपयोग गर्ने कार्यालय फरक हुने भएमा करारमा नै यस सम्बन्धी व्यवस्था गरी कानूनी दृष्टिकोणबाट आधिकारिक बनाउनुपर्दछ ।
- **Beneficiary's Name & Address:** आयातकर्तासँग सम्झौता गरी सामान उत्पादन वा बिक्री गर्ने कम्पनी वा संस्थाको नाम, भौतिक तथा विद्युतीय सञ्चार ठेगाना । Beneficiary ले L/C प्रकृत्यामा Applicant सँग समन्वयात्मक तर विपरीत हैसियत राख्दछ । ठेगाना सम्बन्धि विस्तृत विवरण द्विपक्षीय सम्झौता र Proforma

Invoice बाट उतार गर्नुपर्दछ । पेश गरेका कागजातहरुमा नाम र ठेगाना फरक रहेमा Beneficiary लाई तुरुन्त सम्पर्क गरी एकरूपता भए पश्चात मात्र L/C को प्रकृत्या अगाडि बढाउनु पर्दछ ।

- **Date & Place of Expiry:** L/C को समय समाप्त हुने मिति । Expiry Date गणना Latest Shipment Date र Document Presentation Time को कूल योगसँग बराबर (Expiry Date = Latest Shipment Date + Document Presentation time or Days) रहने गरी गर्नुपर्दछ । जस्तै उदाहरणको लागि Latest Date of Shipment 1st September 2014 भई Documents Presentation time 21 days राखेमा Shipment Date (1) मा Presentation Date (21) जोड्दा (1+21)= 22 वा 22nd September 2014 नै Expiry Date हुन आउँछ । Date सँगै Beneficiary ले Documents प्रस्तुत गर्ने देश, र शहरको नाम लेख्नु पर्दछ । Expiry date करारमा तोकिए बमोजिम करारको Validity भित्रै रहने गरी लेख्नुपर्दछ ।
- **Latest Shipment Date (Shipment Validity):** Beneficiary लाई सामान shipment गर्न दिइने अन्तिम मिति । यो मिति भन्दा अगाडि नै Beneficiary बाट सामान Ship गरिसक्नुपर्दछ । Shipment को Validity करारमा तोकिए अनुसार राखिएको हुनुपर्दछ । Expiry Date बाट Documents Presentation Date घटाएर Shipment Validity Date निकालिन्छ । L/C को Expiry भन्दा पछाडि सामान ship भएमा गैरकानूनी हुन्छ ।
- **Document Presentation Time:** Shipping भएको Documents, Beneficiary द्वारा Available with (Advising वा अन्य) bank मा पेश गरिसक्नुपर्ने समयावधिलाई जनाउँदछ । Document Presentation गर्न तोकिएको अन्तिम दिन र Expiry Date एउटै हुनुपर्दछ । International Chamber Of Commerce (ICC) को Regulation अनुसार 21 Days लाई Presentation गर्ने Standard समय मानिन्छ । सामान्यतया Shipment पश्चात भन्सार नाकामा सामान आइपुग्ने समयावधि अनुमान गरी Document Presentation Time छुट्याइन्छ । भन्सार नाकाबाट लामो समयसम्म सामान नछुटाउँदा धेरै demurrage तिर्नुपर्ने भएकोले सचेत भई Presentation Time विश्लेषण गर्नुपर्दछ ।
- **Available Withby.... Name & address:** Beneficiary ले Documents प्रस्तुत गर्ने बैंकको नाम र ठेगाना । Available with Bank, Beneficiary को देशमा

Bank in ...(that Country) को ठेगाना सहितको Detail स मा ा वेश हु नु प र्द छ ।

Amount of Currency Code & Credit Terms: जति Amount को L/C खोल्ने हो त्यो amount र मुद्रा । सम्झौतामा उल्लेख भए अनुसारको मुद्रामा नै L/C खोल्नुपर्छ । सो मुद्रासँग Equivalent Amount को अन्य

मुद्रा L/C Amount मा राख्न मिल्दैन । अङ्क र अक्षरमा एउटै Amount शुद्धसँग लेख्नुपर्दछ । Beneficiary लाई भुक्तानी दिनुपर्ने रकमबाट Income Tax (Beneficiary ले छुट्टै नतिर्ने भएमा) वापतको रकम घटाएर बाँकी हुन आउने रकमको मात्र L/C Amount राख्नुपर्दछ । तर नेपाली मुद्रामा नेपाली Party Beneficiary रहने गरी सम्झौता गरिएको रहेछ भने सम्झौता खारेज गर्ने वा महालेखापरीक्षकको पूर्व स्वीकृति लिनुपर्दछ । स्वीकृति पाउन कठिनाई हुने भएकोले यस प्रकृतिको L/C खोल्न निरुत्साहित गर्नुपर्दछ । **थप जानकारी:** (NEA को सन्दर्भमा प्रयोग नगर्ने, **Private** वा अन्य संस्थामा प्रयोग गर्न सकिन्छ) L/C Amount भन्दा बढी स्वीकार नगरिनेमा not Exceeding मा Right चिन्ह लगाउने, घटबढ हुँदा स्वीकारिने भएमा About वा Approximately मा चिन्ह लगाउने । लगभग Amount राख्नुपर्नेमा UCP500 अनुसार Circa शब्द पनि राख्न सकिने भएता पनि प्रचलनमा कमी आएको कारणले Latest UCP600 मा यो शब्द हटाइएकाले Circa मा चिन्ह नलगाउने ।

➤ **Amount Terms:** L/C रकम घटबढ गर्न हुने वा नहुने शर्त । Beneficiary ले प्रस्तुत गर्ने Commercial Invoice मा उल्लेख गरिएको रकम L/C Amount भन्दा १० प्रतिशत थप (+) वा घटी (-) हुने भएमा About, रकममा अन्तर नहुने भएमा Exactly, L/C Amount भन्दा बढी नहुने तर सामानको संख्या ५% सम्म घटी हुँदा पनि स्वीकार गर्न सकिने भएमा Not Exceeding सँगै Amount राख्नुपर्दछ । Foreign Exchange Fluctuation को कारणले रकम घटबढ हुने गरी Contract मा रकम राखेमा फरक हुन सक्ने तल्लो र माथिल्लो प्रतिशत (+) वा (-) र फरक हुन सक्ने रकम वा प्रतिशत अन्य थप रकम तिर्न सक्ने तर उल्लेखित भन्दा बढी नभएमा Upto को साथमा अधिकतम मूल्य राख्नुपर्दछ तर करारमा उल्लेख नभएमा राख्नु जरुरी छैन । NEA को सन्दर्भमा सामानको संख्या र मूल्यमा अपरिवर्तनीय हुनेगरी पूर्ण मूल्यमा पूर्ण सामान प्राप्तिको शर्त मात्र स्वीकार गर्नुपर्दछ, उल्लेखित उदाहरणलाई जानकारीको अर्थमा स्वीकार गरी वास्तविकतामा प्रयोग गर्नुहुनेछैन ।

- **Partial shipment:** निर्यातकर्ताको देशबाट सामान Load गरी Applicant को देशमा पठाउँदा एकमुष्ट रुपमा वा खण्ड खण्ड गरी पठाउने भन्ने व्यवस्था । सम्झौता अनुसारको सम्पूर्ण मालसामान एकैपटक उपलब्ध हुनुपर्ने हो भने Partial shipment prohibited गर्नुपर्दछ । पटक पटक गरी सामान आउँदा फरक पढेन भने Partial Shipment Allowed गर्न सकिन्छ । जडान गर्नुपर्ने सामान भएमा एकपटक मेशिन खोली जडान गर्दा त्यससँग सम्बन्धित सम्पूर्ण सामान एकैपटक आउने शर्त राखेर मात्र Partial Shipment Allow गर्नुपर्दछ । ठूलो परिमाणको सामान एकैपटक नल्याइ बारम्बार

ल्याउँदा उपलब्ध प्रकृत्यामा कुनै हानि पुग्दैन भने मात्र Partial Shipment Allow गर्नुपर्दछ ।

- **Transshipment:** सामान ढुवानी गर्दा एउटै ढुवानीको माध्यम वा फरक फरक ढुवानीको माध्यम अपनाउने भन्ने व्यवस्था । Transshipment Allow गर्ने कि नगर्ने भन्ने विषय Shipment र Transportation को प्रकृतिमा निर्भर गर्दछ । एउटा जहाजबाट अर्को जहाजमा, एउटा रेलबाट अर्को रेल वा ट्रक वा पानीजहाजमा मालसामान Unload वा पुनः लोड गरिनुपर्ने अवस्थामा Transshipment allow गरिन्छ । जल, स्थल वा वायुमध्ये कुनै दुई माध्यम प्रयोग गरी आयातकर्ताको भन्सारविन्दुसम्म ल्याउँदा वा लामो दूरीको कारणले एकै प्रकारका यातायातको साधनबाट ढुवानी गर्न असंभव हुने भएमा Transshipment Allow गर्नुपर्दछ । Multimodal (दुई वा सो भन्दा बढी) र Air (हवाई) Shipment मा Allow गर्नुपर्दछ भने अन्यमा Prohibited गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
- **Transferable Credit:** L/C मा सम्झौता गरिएको निर्यातकर्ता बाहेक अरुको नाममा L/C हस्तान्तरण हुने शर्त । L/C को स्वामित्व हस्तान्तरण हुने गरी खोल्न सकिने यस व्यवस्थालाई Transferable Credit (Credit of Transferable) भनिन्छ । L/C Application मा Transferable Credit मा Option दिएमा अस्वीकार गर्नुपर्दछ । Transferable L/C मा जोखिम बढी हुने तथा Beneficiary ले आफ्नो जिम्मेवारी अन्य पक्षलाई हस्तान्तरण गर्ने भएकोले काम राम्ररी सम्पन्न हुन नसकेमा Beneficiary सँग प्रत्यक्ष रुपमा कार्य हुन नसकी कानूनी उपचार प्राप्त गर्न कठिनाई हुने भएकोले NEA को सन्दर्भमा Transferable L/C स्वीकार्नु हुँदैन ।
- **Credit available by:** Beneficiary लाई रकम भुक्तानी गर्ने तरिका । कस्तो अवस्थामा Beneficiary लाई कसरी रकम भुक्तानी गर्ने भन्ने निम्नानुसारका तीन आधारहरु हुन्छन् ।
- **Sight Basis :** Shipping Documents को आधारमा भुक्तानी हुने गरी राखिएको शर्त । Applicant ले L/C मा शतप्रतिशत Shipping documents का आधारमा भुक्तानी दिने भन्ने शर्त राख्नुपर्नेमा At sight Payment छनोट गर्नुपर्छ । भुक्तानी गर्ने तरिका करारबाट जानकारी हुने भएकोले Bidding Offer तयार गर्दा नै यस सम्बन्धमा विचार पुर्याउनुपर्दछ । यसमा Beneficiary बाट पूर्ण रुपमा Discrepancy रहित Original Documents प्राप्त भएको सात कार्य दिनभित्र Advising Bank मा रकम उपलब्ध गराउनुपर्दछ । यसमा Bills of Exchange वा Beneficiary draft (निर्यातकर्ताले Shipping Documents को आधारमा रकम माग गर्दा पठाइने एक प्रकारको Request पत्र जसको बारेमा यसै लेखमा तल चर्चा गरिएको छ) संलग्न गरेको हुनुपर्दछ ।
- **Time Basis :** समयको आधारमा भुक्तानी दिने शर्तमा

निम्नानुसार भुक्तानी पद्धति रहेका छन् ।

- **By Acceptance:** Beneficiary ले पठाउने Draft को maturity मा पठाउने गरी भुक्तानीको शर्त भएमा । Bill of Exchange, Issuing Bank को नाममा जारी भएको हुनुपर्दछ । स्वीकार्य रुपमा यसमा No. of Days राखिन्छ । Shipment पछि यति दिन वा सामान Delivery भएको ... दिन पछि भनेर मिति पनि तोक्न सकिन्छ ।
- **By Negotiation:** Beneficiary ले Documents Negotiation गर्नुपूर्व Advising Bank वा Nominated Bank सँग पूर्व भुक्तानी पाउन अनुरोध गरी सोही बैंकबाट पेशकी स्वरुप पाउने भुक्तानीको प्रकार ।
- **By Deferred Payment:** Beneficiary द्वारा L/C को Expiry पछि भुक्तानी पाउने शर्त स्वीकार गरी गरिने भुक्तानीको शर्त । Deferred Payment उपयुक्त भुक्तानीको प्रकृया हो । यसबाट आयातकर्ता सुरक्षित रहने प्रतिशत तुलनात्मक रुपमा बढी हुन्छ । Bank को Standard Application Form मा Deferred Payment छनोट गरी छुट्टै सिटमा विस्तृत विवरण संलग्न गर्नुपर्दछ, यसमा सामान ढुवानी भइसके पश्चात तथा वारेन्टी समय समाप्त भए पश्चात कति प्रतिशत रकम भुक्तानी गर्ने भन्ने विस्तृत तालिका सहितको निर्देशन समावेश गरिनु पर्दछ ।
- **On Installment Basis:** L/C को शतप्रतिशत रकमको भुक्तानी एकैपटक नगरी खण्डित रुपमा विभिन्न प्रतिशतमा छुट्ट्याई गरिने भुक्तानीको प्रणाली । यस प्रणालीको मुख्य प्रकृया Mixed Payment को चर्चा निम्नानुसार गरिन्छ ।
- **By Mixed Payment:** दुई वा दुई भन्दा बढी पटक भुक्तानी हुने गरी वा फरक फरक भुक्तानीका शर्तहरू राखी गरिने भुक्तानीको प्रकृया । यसमा Advance, Shipping Documents को आधार, सामान ढुवानी र Warranty Period को समाप्ति पश्चात दिने भनी भुक्तानीको प्रकृयालाई खण्डिकरण गरिन्छ । यस विधिमा Sight र Time Basis मा आधारित दुवै प्रकृया अपनाइन्छ । आवेदनका साथमा संलग्न Payment Details मा L/C सञ्चालकहरूको हस्ताक्षर र कार्यालयको छाप हुनुपर्दछ । यस अन्तर्गत भुक्तानी गर्दा Bill of Exchange वा Beneficiary Draft चाहिन्छ । Installment Basis मा भुक्तानी दिने निम्नानुसार थप समय पनि राख्न सकिन्छ ।
 - After Draft Date (Draft पछिको Date मा हुने भुक्तानी)
 - After Bill of Lading Date (Bill of Lading जारी भए पश्चात हुने)
 - After Custom Clearance (भन्सारबाट सामान छुटे पछि)
 - After Arrival of Goods (सामान Applicant ले तोकेको ठाउँमा पुगेपछि)
- After Completion of Warranty Period (Contract अनुसार Warranty Period को समाप्ति पश्चात) Beneficiary को Drafts at मा कुनै एक भुक्तानीका शर्त र Drawn on मा Issuing Bank को नाम लेख्नुपर्दछ ।
- **Beneficiary's Draft:** Beneficiary ले Advising Bank मार्फत Issuing Bank मा भुक्तानी माग गर्नका लागि SWIFT Format मा पठाउने विवरण वा पत्र । यसकै आधारमा Issuing Bank ले Advising Bank मा भुक्तानीको लागि पठाउँदछ ।
- **Shipment / Dispatch From:** सामान आयात गर्न लागिएको देशको बन्दरगाह, एयरपोर्ट वा ठाउँबाट सर्वप्रथम सामान Ship गरिने ठाउँ । एक भन्दा बढी देशबाट सामान Shipment हुने भएमा सबै ठाउँको नाम लेख्नुपर्दछ । तुरुन्त सामानको आवश्यकता नभएको अवस्थामा वा तुरुन्त fund उपलब्ध गराइ भुक्तानी दिन नसकिने भएमा निश्चित समय भन्दा अगाडि Shipment गर्न नपाउने गरी बन्देज लगाउन सकिन्छ । मालसामान तयार भइसकेको अवस्थामा Beneficiary ले चाँडो shipment गर्न खोज्ने भएकोले L/C Draft मा यस्तो व्यवस्था गर्न सकिन्छ । त्यस्तै Shipment From(Place)... not later than..date पनि लेख्न सकिन्छ । Not later than पछि मिति राख्ने व्यवस्थालाई Latest Shipment Date पनि भनिन्छ । यस शीर्षकमा सो मिति राख्नु जरुरी छैन ।
- **By Air/Sea/Road Via :** Beneficiary को देशबाट सामान ढुवानी गर्दा प्रयोग गरिने हवाई, समुद्री वा स्थलमार्ग मध्ये छनोट गर्नुपर्ने माध्यम । एक भन्दा बढी मार्ग प्रयोग गरिने भएमा आवश्यक मार्गहरूमा ठीक चिन्ह लगाउनु पर्दछ । Shipment गरिएको देशको ठाउँबाट जुन बन्दरगाह वा स्थानको लागि Shipment गरिन्छ त्यो नाम (जस्तै कलकत्ता, हल्दिया, फूलवारी, बीरगञ्ज, बिराटनगर) यसमा लेख्नुपर्दछ ।
- **Customs Entry Point & Final Destination:** नेपालमा सामान भित्र्याउन लागिएको भन्सार नाका र सामान ढुवानी गर्नुपर्ने अन्तिम बिन्दुको नाम । सामान भित्र्याइने भन्सार नाका जस्तै: भैरहवा, बीरगञ्ज, बिराटनगर आदि (करारमा उल्लेख भए अनुसार) उल्लेख गरी Beneficiary ले सामान ढुवानी गर्ने अन्तिम स्थान वा आयातकर्ताको गोदाम रहेको स्थान वा कार्यालयको नाम (Final Destination) उल्लेख गर्नुपर्दछ । एउटै शीर्षकमा सँगसँगै रहेमा छुट्टाछुट्टै पनि राखिएको हुनसक्दछ । दुईवटा र कपोलकल्पित भन्सार बिन्दु राख्नुहुँदैन । भन्सार बिन्दु परिवर्तन गर्दा वाणिज्य विभागमा दस्तुर जम्मा गरेर मात्र स्वीकृति दिनसक्ने भएकोले भन्सारटिलो समस्याबाट समयमा नै उन्मुक्ति पाउनु उपयुक्त हुन्छ ।
- **Charges inside & Outside Nepal :** नेपाल भित्र र बाहिर तिर्नुपर्ने बैंक लगायतको चार्ज तिर्ने दायित्व ।

नेपाल बाहिरको Banking तथा अन्य Charge Beneficiary ले तिर्ने गरी जनाउनुपर्दछ। Issuing bank को Charge भने NEA ले नै तिर्नुपर्ने अभ्यास छ। बैकिङ्ग वाहेकका Charge का सन्दर्भमा करारमा उल्लेख गरे वमोजिमको व्यवस्था गर्नुपर्दछ। Confirm L/C खोल्नुपरेमा Confirmation Charge तथा Discrepancy वापतको Issuing bank लाई तिर्नुपर्ने रकम Beneficiary को खाताबाट कट्टा गर्ने शर्त राख्नुपर्दछ। यसबाट L/C Irrevocable मात्र भई Clean & Clear Documents प्राप्त गर्ने संभावना अधिक हुन्छ।

- **Mode of Credit:** अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारिक शर्त वा INCOTERMS (International Commercial Terms) (जस्तै CIP, CIF, FOB आदि)। आयात र निर्यातकर्ता बीच Freight Cost, Insurance र Tax तिर्ने सन्दर्भमा गरिएको अधोषित सम्झौता Incoterms मा प्रयोग भएको शब्दावलीबाट स्पष्ट हुन्छ। आपसी सहमतिमा करार गर्दा जुन Incoterms प्रयोग गरिएको छ L/C application मा पनि त्यही Incoterms राख्नुपर्दछ। Incoterms को शब्दावली सँगै जहाँसम्म सामान delivery गर्ने दायित्व Beneficiary को हो त्यस ठाउँको नाम उल्लेख गर्नु पर्दछ। International Chamber of Commerce बाट समय समयमा Updated Incoterms जारी हुन्छ। Freight तिर्ने दायित्वका सन्दर्भमा Transport Document मा समेत उल्लेख गरिएको हुनुपर्ने भएकोले Transport Documents पछि प्राप्त हुँदा उल्लेख गरिएको छैन हेर्नुपर्दछ, उल्लेख नगरेमा सो Documents Discrepancy युक्त हुन्छ। करारमा NEA को सन्दर्भमा CIF वा CIP सामान प्राप्त गरिनुपर्ने अन्तिम बिन्दुसम्मको हुनु अनिवार्य गरिनु पर्दछ। बाह्य मुलुकसम्म निर्यातकर्ताले ढुवानी गर्ने र त्यहाँबाट ने.वि.प्रा.कै प्रतिनिधि मार्फत सामान बोकेर ल्याउने Terms राखेर कर्मचारीलाई Porter हुनबाट जोगाउनु पर्दछ। यी वाहेकका Terms प्रयोग गर्दा आयातकर्ताले सामानको बीमा गरी बीमित Documents Issuing Bank मा पठाउनु पर्ने भएकोले CIP र CIF मा ठीक चिन्ह लगाइ अन्तिम बिन्दुको आधार लेख्नुपर्दछ।

- **Description of Merchandise (Goods):** आयात गरिने सामानको नाम, विवरण, परिमाण, एकाई, जम्मा मूल्य तथा Specification को विस्तृत विवरण। Bank को Format मा सानो कोठाभित्र लेखिन्छ तर धेरै सामानहरु रहेको अवस्थामा छुट्टै शीट संलग्न गर्नुपर्दछ वा Proforma Invoice अनुसार सामानको विवरण लिई draft बनाउन बैकलाई अनुरोध गर्नुपर्दछ। Draft मा आयात गरिने सामानहरुको Harmonic Code सहितको नाम, परिमाण र एकाई मूल्यका आधारमा कूल मूल्य समेत जनाइएको हुनुपर्दछ। सामानको सम्पूर्ण विवरण समावेश नभएमा त्रुटीपूर्ण सामान आयात हुन सक्ने तर्फ आयातकर्ता सचेत रहनुपर्छ। वस्तुको विवरण सम्बन्धी यस स्थानमा

Proforma Invoice No. र सामानको संक्षिप्त नाम र संख्यामात्र राख्न लगाइ गलत सामान पठाउने प्रयास गर्न सक्ने भएकोले यसतर्फ अत्यन्तै संवेदनशील हुनु जरुरी छ। बैकले भौतिक सामानहरुसँग नभई Documents सँग मात्र सरोकार राख्ने भएकोले L/C draft मा विस्तृत विवरण समावेश नभएमा त्यसको जिम्मेवार Applicant नै हुनुपर्दछ। आयात गरिने वस्तुसँग सम्बन्धित कम्तीमा आठ अंकको भन्सार Code लेख्नुपर्दछ। सामानको स्वरूप र प्रकृति अनुसार फरक हुने भएकोले Beneficiary ले प्रस्तुत गरेको Harmonic Code ठीक भए नभएको विश्लेषण गर्नुपर्दछ। Harmonic Code गलत भएमा भन्सारबाट सामान छुटाउन कठिनाई पर्दछ। बैकमा पठाइने Proforma Invoice को मिति सम्झौता पछाडिको उल्लेख गरिएको हुनुपर्दछ। करारमा उल्लेखित Technical Specification अनुसार Proforma Invoice मा सामानको विवरण चेक गर्न सकिन्छ र Technical Specification कै सामान उल्लेख नभएमा Proforma Invoice मा संशोधन गराउन सकिन्छ। सोही संशोधनको आधारमा L/C Draft तयार गरेर Tender मा भएको Technical Specification लाई आधिकारिक रुपमा लागू गर्न सकिन्छ। L/C Draft नै करारको परिमार्जित आधिकारिक दस्तावेज भएकोले L/C खोलिसकेपछि करारमा उल्लेख भए अनुसार नभएमा संशोधनको लागि अनुरोध गर्न मात्र सकिन्छ।

- **Reference No. & Date:** आयातकर्ता र निर्यातकर्ताबीचको सम्झौतामा आधारित करार नम्बर वा खरीदआदेश नम्बर वा Proforma Invoice Number र मिति। सामानको विवरणको तल्लो स्थानमा Reference No. सँगै सो Documents तयार भएको Date राख्नु पर्दछ। Reference Number राखिएमा L/C खोलिन लागेको आधिकारिक Document को जानकारी हुन्छ। Issuing Bank ले Applicant बाट सोही Document को आधार लिएर L/C जारी गर्दछ। Proforma Invoice No. वा Contract No. दुवै पनि राख्न सकिन्छ।
- **Received Documents By:** Shipment भइसके पश्चात Negotiating वा Advising bank ले Issuing Bank लाई Documents पठाउने माध्यम। यसमा Email, Swift Message, Courier आदि तरिका अपनाउन सकिन्छ। Documents सम्बन्धि सूचना Email वा Swift Message मार्फत प्राप्त गरी Original Documents भरपर्दो Courier मार्फत पठाउने शर्त राख्नुपर्दछ।
- **Advising (Through) Bank's Detail:** Beneficiary ले कुन Bank मार्फत L/C को Advice लिने हो सोको पूर्ण ठेगाना सहितको विवरण। Advising Bank को नाम, ठेगाना, Beneficiary को खाता नं., विद्युतीय तथा अन्य सञ्चार ठेगाना Proforma Invoice मा जनाइने भएकोले सोही अनुसार नै यस शीर्षकमा जनाउनु पर्दछ।

- **Documents required for Negotiation:** Shipment भए पश्चात Negotiation को लागि Beneficiary ले Advising Bank मा निम्नानुसारका Documents पेश गर्नुपर्दछ ।
- ❖ **Signed Commercial Invoice:** Proforma Invoice मा घोषणा गरेको सामान वा सेवाको परिमाण, गुणस्तर, एकाई, मूल्य र नाम हुबहु मिल्ने गरी Beneficiary बाट तयार गरिएको वास्तविक बिजक । वायाँतर्फको कोठामा ठीक चिन्ह लगाइ आवश्यकतानुसार २ थान Original र २ थान Copy Commercial Invoice माग गर्ने । Partial Shipment Allow गरिएको अवस्थामा shipping गर्न लागिएको सामानहरुको मात्र मूल्य समावेश गरी Commercial Invoice तयार गर्नुपर्दछ । Commercial Invoice मा Beneficiary को आधिकारिक व्यक्तिले Manually हस्ताक्षर गरी कम्पनीको छाप लगाएको हुनुपर्दछ । Shipping Documents को अभिन्न अंगको रूपमा Commercial Invoice रहेको हुन्छ । Commercial Invoice मा भन्सार विन्दुको नाम, ठेगाना L/C No., सामानको विवरण, तौल, संख्या, मूल्य उल्लेख भएको छ कि छैन हेर्नुपर्दछ । L/C खोलिसकेपछि Documents लाई L/C Draft कै आधारमा आधिकारिकता छुट्याइन्छ न कि Contract को आधारमा । भुक्तानीका प्रकृया जस्तै Mixed, Deferred आदि उल्लेख हुनुपर्दछ ।
- ❖ **Full Set Of:** Full set of ले Shipping documents कतिवटा Original पठाउनुपर्दछ भनी जनाउँदछ । Bills Of lading सामान्यतया ३ प्रति Original नै हुनुपर्दछ भन्ने मान्यता रहेको छ भन्ने अन्य Document एक प्रति र दुई प्रति Copy माग गर्नुपर्दछ । ढुवानीको तरिका Ocean Vessel रहेको स्थितिमा निम्नानुसारका दुई Documents को आवश्यकता पर्दछ ।
- ❖ **Transport Documents**
 - **Multimodal Transport documents:** दुई वा दुई भन्दा बढी ढुवानीका साधन प्रयोग गरेको अवस्थामा (जस्तै Ocean Vessel & Truck or Rail बाट)
 - **On board Marine/Ocean bill of Lading:** Ocean Shipment मा प्रयोग गरिन्छ । एक सामुद्रिक बन्दरगाहबाट अर्को सामुद्रिक बन्दरगाहसम्म Shipment गर्नको लागि प्रयोग गरिन्छ ।
 - **Air transport document (Airway Bill):** हवाईजहाजबाट मालसामान ढुवानी गर्दा सम्बन्धित एयरलाइन्सले मालसामान ढुवानी सम्बन्धमा जारी गर्ने कागजात Airway Bill हो । यो सामानको प्रकृतिसँग सरोकार नराख्ने अहस्तान्तरणीय प्रकृतिको हुन्छ । यसमा आयात र निर्यातकर्ताको नाम, ठेगाना, मालसामानको विवरण, जहाजमा मालसामान राखेको मिति र स्थान एवं ढुवानी भाडा तथा अन्तिम बिन्दु (Final Destination) को नाम समेत उल्लेख गरिएको हुन्छ ।
 - **Truck or Rail Bill of Lading :** स्थलमार्गको प्रयोग गरी ट्रक वा रेलबाट Shipment हुने अवस्थामा प्रयोग गरिन्छ । Bill of Lading अहस्तान्तरणीय प्रकृतिका हुन्छन् । प्रायजसो Applicant को नाममा Consign गरिएको हुने भएतापनि अन्य पक्षको नाममा पनि Consign हुन सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।
 - **Ocean Bill of Lading:** पानी जहाजबाट मालसामानको ढुवानी गर्दा (Shipping Company) ले सामान Ship गरी निर्यात भन्सार क्लियरेन्स भए पश्चात सामान बुझिलिएको प्रमाण स्वरूप Beneficiary लाई उपलब्ध गराउने Documents लाई Bill of Lading भनिन्छ । Applicant बाहेक पनि Consign हुन सक्दछ । Bill of Lading सामान्यतया तीन प्रति Original नै उपलब्ध गराउनु पर्दछ । Bill Of Lading मा निर्यात वा आयातकर्ताको नाम, ठेगाना, मालसामानको नाम, परिमाण, कन्टेनर नम्बर, सिल नम्बर, मालसामान लोड गरिएको स्थान र मिति, ढुवानी भाडा र अन्तिम बन्दरगाहको नाम समेत उल्लेख गरिएको हुन्छ । समुद्री मार्गबाट मालसामानको निकासी वा आयात गर्दा यसको आवश्यकता पर्दछ । Transport Document मा आयात हुने भन्सार विन्दुको नाम र ठेगाना लेखिएको हुनुपर्दछ ।
 - **Transport Documents issued by freight forwarders are acceptable:** Beneficiary ले Transport Documents तयार नगरी इजाजत लिइ सञ्चालनमा रहेका Freight Forwarder लाई सामान ढुवानी गर्न र shipment सँग सम्बन्धित कागजातहरु तयार गर्नको लागि जिम्मा दिन सक्ने Condition यस अन्तर्गत राख्न सकिन्छ । Freight Forwarder व्यावसायिक रूपले सञ्चालनमा रहने भएकोले Documents राम्ररी तयार गर्दछन् ।
 - ❖ **Issued By:** Transport Document कसले जारी गर्ने भन्ने कुरा यसमा उल्लेख गरिन्छ । Transport गर्ने इजाजत लिएको कम्पनीले Transport Documents जारी गर्नुपर्दछ ।
 - ❖ **Marked freight Prepaid or collect (To Pay) :** सामान ढुवानी गर्दाको Freight Charge निर्यातकर्ता वा आयातकर्ता कसले तिर्ने भन्ने निर्क्योल गर्नुपर्दछ । निर्यातकर्ताले तिर्ने भन्ने उल्लेख भएकोमा Prepaid मा चिन्ह लगाउनुपर्दछ भने आयातकर्ताले तिर्नुपर्नेमा 'Collect' or To Pay छनोट गर्नुपर्दछ । करारमा उल्लेख गरिए बमोजिम Incoterms अनुसार नै तिर्ने दायित्व रहन्छ । सामान Issuing Bank को नाममा Consign गरिएको हुनु पर्दछ । Freight Payable at Destination र INCOTERMS CFR, CIF, CPT, CIP भएमा Prepaid गर्नुपर्दछ भने अन्य अवस्थामा Collect वा to pay हुनुपर्दछ । Freight Prepaid गरेर थप आर्थिक दायित्वबाट मुक्त रहने कोशिस नै स्वागतयोग्य हुनेछ ।
 - **Certificate of Origin वा Country Of Origin (उत्पत्तिको प्रमाणपत्र):** मालसामान उत्पादन भएको देशको चेम्बर अफ कमर्स वा तोकिएको निकायबाट सो सामान सोही देशमा उत्पादन भएको हो भन्ने प्रमाणित

प्रमाणपत्र । यो एक प्रति Original र ३ कपी माग्न उपयुक्त हुन्छ । देशको अधिकार प्राप्त निकायले उक्त मालसामानको उत्पादन सोही देशमा नै भएको भनी जारी गरेको कागजात नै उत्पत्तिको प्रमाणपत्र हो । नेपालको सन्दर्भमा नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ एवं नेपाल उद्योग परिसंघबाट पनि जारी गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ । मालसामान उत्पादकले जारी गरेको प्रमाणपत्रलाई ऐच्छिक रुपमा स्वीकार गर्नुहुँदैन । धेरै देशहरु कुनै Union (जस्तै European Union) अन्तर्गत भएमा सबै देशको नाम नलेखी (जस्तै European Union) सामूहिक नाम मात्र पनि लेख्न सकिन्छ ।

- **Generalized system of Preference Certificate of Origin "A":** यो Document ले Shipping गरिएको सामानको Country Of Origin प्रमाणित गरी आयातकर्तालाई Duty Rate पनि Advice गर्दछ । यसको आवश्यकताका बारेमा Custom Office बाट जानकारी लिन सकिन्छ । यो Document को अनिवार्य उपस्थिति जरुरी छैन ।
- **Packing, Weight & Measurement List:** Beneficiary द्वारा पठाइएको Packing भित्र रहेका मालसामानको संख्या, तौल तथा नापका बारेमा जानकारी दिने उद्देश्यले तयार गरिएको विवरण । यो एक प्रति सक्कल र तीन प्रति कपी माग्न उपयुक्त हुन्छ । जिन्सी व्यवस्थापन र वस्तुको वर्गीकरण गरी भण्डारण गर्नको लागि उल्लेखित कागजात महत्वपूर्ण हुन्छ । मालसामानको परिमाण, अवस्था र प्याकिङ्ग बलियो र मूल्यवान हुनुपर्दछ । प्याकिङ्ग पद्धतिको बारेमा विस्तृत जानकारी दिएको हुनुपर्दछ ।
- **Insurance Policy or Certificate :** करारको Incoterms अनुसार बीमा गर्ने दायित्व Beneficiary मा निहित रहेको अवस्थामा मालसामानको Insurance गरी Document तयार पार्नुपर्दछ । Commercial Invoice मा व्यक्त गरिएको Material को कम्तीमा ११० प्रतिशत रकम रहने गरी बीमा गरिएको हुनुपर्दछ । Insurance Policy ले गर्ने Covering का आधारमा Premium तिर्नुपर्ने भएकोले Beneficiary ले चलाखीपूर्वक कम मूल्य कायम गरी Insurance गर्न सक्दछ । Standard Insurance Policy ले सबै प्रकारका जोखिमहरु Cover गर्दछ । "All Risks" मात्र उल्लेख गरेमा युद्ध, हडताल र बन्द जस्ता जोखिम वहन गर्दैन । वस्तुको प्रकृति र संवेदनशीलताको विचार गरी जोखिम विश्लेषण गर्नुपर्दछ । Beneficiary ले तयार गर्ने Insurance अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा Cover गरिएको हुनुपर्दछ । यसमा Including TPND (चोरी, घटी चोरी वा सामान Delivery नहुने जस्ता risk) Road Risk, SRCC ((बन्द, हडताल, र दंगा) जस्ता L/C मा Specify गरेको सबै Risk Bear गरिएको हुनुपर्दछ । L/C को मुद्रा र बीमित मुद्राको एकाइ एउटै हुनुपर्दछ, अन्य मुद्रासँग Equivalent Amount राख्नुहुँदैन । Insurance Documents मा Company र Agent ले Sign तथा छाप

लगाइ Blank Endorse गरिएको हुनुपर्दछ । L/C मा तोकिएको सामानहरुको विवरण Insurance Copy मा हुनुपर्दछ । Ship बाट Transport गर्ने भएमा Water Transport र जल तथा Rail वा Truck बाट भएमा Road of Cargo सम्बन्धि risk तथा हवाईजहाजबाट भएमा Aircargo सम्बन्धि Final Destination सम्मको जोखिम Cover हुने गरी Application Form मा ठीक चिन्ह लगाएको हुनुपर्दछ ।

Beneficiary ले बीमा गर्नुपर्ने शर्त भएमा Applicant ले स्थानीय रुपमा Cover गराइ Issuing Bank मा पठाउनुपर्दछ । INCOTERMS CIF र CIP हुँदा Beneficiary ले Insurance गर्नुपर्दछ भने FOB, CFR, FCA, CPT लगायत अन्य हुँदा Applicant ले Insurance गर्नुपर्दछ । आवेदकले नै Insurance गर्नुपर्ने शर्त राखी गरिएको करारलाई निरुत्साहित गरी बीमाको सम्पूर्ण दायित्व Beneficiary मा नै रहने गरी सम्झौताका साथ L/C खोल्नुपर्दछ ।

- **Other Documents:** माथि उल्लेख गरिए भन्दा बाहेक पनि अन्य आवश्यक Documents यस शीर्षकमा राख्न सकिन्छ ।
- **Factory Inspection Certificate:** Beneficiary ले सामानको गुणस्तर ठीक छ भनी आफ्नै Factory मा Test गरेको Report संलग्न गर्ने व्यवस्था राख्न सकिन्छ ।
- **Inspection Certificate:** करार तथा Proforma Invoice अनुसारको गुणस्तरीय सामान प्राप्त गर्न आयातकर्ताको प्रतिनिधि वा निर्यातकर्ताको मुलुकमा रहेका तेश्रो पक्षबाट परीक्षण गराइ सामानको स्थितिका बारेमा लिने लिखित जानकारीलाई Inspection Certificate भनिन्छ । Inspection गर्दा Lab को विशिष्टता र असामान्य परीक्षण प्रणालीका सन्दर्भमा सचेत हुनु जरुरी छ । परीक्षण कार्यमा जाने कर्मचारीहरु अत्याधुनिक संरचना र विकास श्रृंखलाबाट सृजित दृष्टिभ्रमित मृगतृष्णाबाट बच्नुपर्दछ । परीक्षण प्रणालीमा विशिष्टीकरण गरी गुणस्तर बढाएको शङ्का लागेमा साधारण उपकरणमा परीक्षण गर्न लगाइ वास्तविकता पत्ता लगाउने कोशिश गर्नुपर्दछ । आफ्ना कर्मचारीहरुले Inspection गरेकै सामान आयात हुने शर्त राख्नुपर्दछ । Inspection मा जाने कर्मचारीहरुले सकेसम्म सबै Item को परीक्षण गर्न सकिने गरी काज खटाउनु उपयुक्त हुन्छ । दुवै Inspection Certificate बैकिङ्ग प्रणालीबाटै Shipping Documents को रुपमा Issuing Bank समक्ष प्रस्तुत हुनुपर्दछ ।
- करारमा उल्लेख गरिएका सम्पूर्ण विषयवस्तुहरुलाई समेट्ने गरी अन्य आवश्यक शर्त पनि राख्न सकिन्छ । यसरी शर्त राख्दा नअटाएमा As per Attached Sheet भनेर Application Form मा उल्लेख गरी अन्य शीटमा हस्ताक्षर गरी Issuing Bank मा पठाउन सकिन्छ ।

- **Other Terms & Conditions**

- **Non Conference Line Vessel/ House Airway Bill reject** गर्नुपर्दछ । यस प्रकृतिको Documents Beneficiary ले सामान Shipment गर्नुपूर्व Shipping गर्ने भन्दा बाहेकको Party बाट लिने र सामान Shipment नहुँदै जारी हुने भएकोले सामान Shipment हुने निश्चितता नहुने भएकोले Strictly Prohibited हुने गरी चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।
- Beneficiary ले सामान Shipment भइसकेपछिको अहस्तान्तरणीय कागजात Issuing Bank को नाममा Mail वा Courier वा Fax बाट निश्चित समय तोक्यो (जस्तै ७ दिन भित्र) पठाउनुपर्ने शर्तसाथ निर्देशन दिन सकिन्छ ।
- Beneficiary बाट Shipping Documents प्राप्त गर्दा Short form, Charter Party, Claused, Third party, Stale लाई Not Acceptable वा वेठीक चिन्ह दिनुपर्दछ भने L/C को शर्तानुसार Combined Transport, Bill of Lading, Airway Bill, Truck Receipt Acceptance वा स्वीकार गर्ने गरी ठीक चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।
- सामान जल, स्थल वा हवाई मध्ये कुन मार्गबाट आयात हुन लागेको हो सोही अनुसार मजबुत र मूल्यवान Packing गर्ने शर्त मा ठीक वा स्वीकार्य चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।
- L/C मा पठाइने सबै कागजात अंग्रेजी भाषामा तयार भएको, L/C खोलिसकेपछि तयार गरिएको, L/C No. राखिएको, संशोधन गरिएको भएमा अन्तिम संशोधन पछि तयार गरिएको (तर Expiry date र Latest Shipment Date संशोधन गर्दा भन्दा बाहेक मात्र) हुनुपर्दछ । Form मा उल्लेख गरिएकोमा ठीक चिन्ह लगाइ स्वीकार गर्नुपर्दछ भने उल्लेख नगरिएकोमा खाली ठाउँमा लेख्नुपर्दछ ।

Notify: सामान Destination Point मा पुगेपछि कुनै Party लाई जानकारी दिनुपर्ने भएमा उक्त Party को नाम र ठेगाना यसमा उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

2. Beneficiary ले L/C Draft मा हेर्ने कुराहरु

L/C कुन Bank ले Issue गरेको छ, Issuing Bank को बारेमा Advising Bank बाट जानकारी लिइ थप विश्वसनीयता हासिल गर्नुपर्ने भएमा Reputed Bank मार्फत Confirmation गराउन खोज्दछ । L/C Irrevocable हो वा होइन । आयातकर्ता र निर्यातकर्ताको नाम र ठेगाना करारमा उल्लेख भए अनुसारकै Word मा छ वा छैन । अंक र अक्षरमा लेखिएको रकम र मुद्रा तथा Payment Terms शुद्धसँग लेखिएको छ वा छैन, Partial र Transshipment Allow वा not Allowed गरेको कारणले कुनै असर पर्छ कि भनेर विचार गर्दछ । Shipment Point र Destination बिन्दु स्वीकार्य भई Latest Shipment Date सम्म सामान तयार गरी Shipment गरी Document Presentation गर्ने समयका सन्दर्भमा सचेत रहन्छ । Freight Forwarder को सहयोग लिने Clause राखेको छ वा छैन छ भने त्यही अनुसार Document तयार भएको हुनुपर्दछ ।

सामानको नाम, एकाई मूल्य, Harmonic Code र जम्मा मूल्यमा घटबढ हुनुहुँदैन । L/C मा उल्लेखित सबै Document उपलब्ध गराउने सन्दर्भ, Bank को Charge तिर्ने Clause मा Acceptance भएको वा नभएको सन्दर्भ Insurance / Freight Charge उल्लेख हुने INCOTERMS करार अनुसार नै छ वा छैन, Bank को Charge कसले तिर्ने र Acceptance छ कि छैन तथा L/C कहिले Payable हुन्छ भन्ने कुरामा सहमत भई आफ्नो र करार अनुसारको अनुकूल भएमा Accept गर्दछ । Terms & Condition मा चित्त नबुझे Amendment को लागि Applicant लाई पत्र पठाउँदछ र Applicant ले आवश्यक संशोधनका लागि Issuing Bank लाई ताकेता गर्दछ । यसैबाट संशोधनको प्रकृया शुरु हुन्छ ।

3. L/C संशोधन (Amendment):

करार अनुसार L/C Copy नभएमा वा Beneficiary ले L/C Draft मा चित्त नबुझाएमा Amendment गर्नुपर्दछ । Beneficiary ले L/C Copy मा उल्लिखित सम्पूर्ण विषयहरु हेर्ने भएकोले अनावश्यक संशोधन र विवादबाट मुक्त हुन L/C मा तोकिएको सबै Terms & Conditions लाई इमान्दारितापूर्वक Applicant ले पालना गर्नुपर्दछ । संशोधनको लागि Form भर्दा Bi.Bi.Ni.form No. 3 मा संशोधन Option छनोट गरी L/C No. र संशोधन गर्नुपर्ने बुँदाहरु Carbon Copy राखी तीन प्रति तयार गरी Issuing Bank मा पठाउनुपर्दछ । L/C को वारम्बारको संशोधन सक्षमताको परिचायक होइन (थप विवरण वर्ष २४, अंक १ विद्युत हेर्नुहुनेछ) ।

4. Shipping Documents को Checklist

- **Draft का सन्दर्भमा:** Swift Format मा भुक्तानी दिनुपर्ने मिति तथा Payment Terms लेखिएको हुनु पर्दछ । Available with Bank मा Document प्रस्तुत गर्ने समय उल्लेख गरी अक्षर र अंकमा मुद्राको रकम राखिएको हुनुपर्दछ । L/C No., L/C जारी गरिएको मिति, Issuing Bank को नाम र ठेगाना, Draft खिचिने Bank को नाम र ठेगाना लगायतका कुराहरु Beneficiary को आधिकारिक व्यक्तिको हस्ताक्षर सहित नाम र ठेगाना उल्लेख गरिएको हुनुपर्दछ ।
- **Transport document :** सबै Bill of Lading Original हुनुपर्दछ । सामानको विवरण L/C मा उल्लेख भए अनुसारको हुनुपर्दछ । L/C मा उल्लेख भए अनुसारको Loading र Discharge हुने भन्सारविन्दु उल्लेख गरी Party को नाममा Bill of Lading र Airway Bill जारी हुनुपर्दछ । Bill of Lading र Airway Bill को मिति Latest Shipment Date भन्दा पछाडि हुनुहुँदैन । Transport Document शुद्धसँग Endorse गरिएको हुनुपर्दछ । L/C मा Freight Prepaid भनी उल्लेख गरेमा Bill of Lading मा पनि Prepaid लेखिएको हुनु पर्दछ ।
- **Certificate of Origin:** सामानको उत्पत्ति प्रमाणित

गर्ने Documents Bill of Lading को मिति भन्दा अगाडिको र L/C को Requirement Meet हुने Content राखिएको हुनुपर्दछ ।

- **Insurance Policy, Commercial Invoice, Inspection Certificates, Packing Weight & Measurement List** को सन्दर्भमा माथिल्लो हरफहरूमा वर्णन गरिएको प्रकृतिको हुनुपर्दछ ।

Shipping Document मा उल्लेखित मापदण्ड पूरा नभएमा त्यस्तो Documents Discrepancy युक्त छ भन्न सकिन्छ । यस्तो Documents आयातकर्ताले Accept नगर्न पनि सक्दछ ।

5. Beneficiary द्वारा Discrepancy Handle गर्दा अपनाउने तरीकाहरू

- **Forward Document on Approval:** Discrepancy युक्त Documents भएमा Advising Bank ले Issuing Bank मा पठाउँछ । Issuing Bank ले Document Check गरी Importer लाई Approve गर्न पठाउँछ । Applicant ले Approve गरेमा मात्र Issuing Bank ले भुक्तानीको प्रकृया शुरु गर्दछ । Advising Bank ले Beneficiary को Risk मा Approve गर्न पठाउँदछ । Discrepancy Accept गर्दा हुने जोखिमको जिम्मेवारी Applicant ले नै लिनुपर्दछ ।
- **Cable for approval:** यस विधिमा Exporter को Request मा Advising Bank ले Discrepancy Code गरेर Issuing Bank मार्फत आयातकर्तालाई Documents Negotiate (प्रमाणित) गर्न पठाउँदछ । Applicant ले Discrepancy हटाउन वा Waive गर्नको लागि Issuing Bank मार्फत पठाएको सूचनाको आधारमा Advising Bank ले Shipping Documents पठाउँदछ । Issuing Bank ले Applicant को Request मा L/C Payment Terms अनुसार भुक्तानी गर्दछ ।
- **Indemnity:** Importer ले Discrepancy स्वीकार नगरेमा निर्यातकर्ताले Advising bank लाई प्रदान गर्ने सुरक्षा सम्बन्धि Guarantee हो । Indemnity को आधारमा Payment दिँदा Advising Bank सुरक्षित हुन्छ । Importer ले Discrepancy अस्वीकार गरेमा Advising Bank ले Indemnity कै आधारमा Beneficiary लाई दिएको रकम दावी फिर्ता गर्नुपर्दछ । Beneficiary ले उल्लिखित तरीकाबाट Discrepancy का सन्दर्भमा Applicant सँग साथ लिन खोज्ने भएकोले Discrepancy Accept गरी Clean Document प्राप्त गर्न पाउने नैसर्गिक अधिकारबाट वञ्चित हुँदै Beneficiary लाई अनुचित लाभ पुर्याउन अग्रसर हुनु राम्रो होइन ।

6. ने.वि.प्रा.मा प्रतीतपत्र Settle हुन नसक्नाका कारणहरू

- ❖ Supplier बाट करार बमोजिमका परिमाण र गुणस्तरमा सामान Supply गर्न नसक्नु ।
- ❖ Specification अनुसारका सामान उपलब्ध गराउन

नसकेको अवस्थामा सामान आयात तथा भुक्तानीमा सन्तुलन आउन नसक्नु ।

- ❖ गलत Specification र BOQ को कारण आयातीत उपकरण मेशिनमा जडान हुन नसक्नु ।
 - ❖ करार सम्झौता बमोजिम सामान आपूर्ति गरिसकेपछि Warranty Period अगावै उक्त सामान टुटफुट हुने, जल्ने वा Warranty को मापदण्ड पूरा हुन नसकी विग्रिएमा ।
 - ❖ अनुपयुक्त सामान Replacement प्रकृत्यामा Beneficiary द्वारा आनाकानी वा विलम्ब गरिएको अवस्थामा ।
 - ❖ Issuing Bank को उदासीनता ।
 - ❖ Issuing Bank मा Trade Finance Department का कर्मचारीहरूको वारम्बारको सरुवा
 - ❖ प्राधिकरणको संरचना परिवर्तन
 - ❖ प्रतीतपत्र सञ्चालकहरूको परिवर्तन, कार्यालयको ठेगाना परिवर्तन आदिका सम्बन्धमा Issuing Bank र Beneficiary लाई जानकारी दिन नसकिनु ।
 - ❖ धेरै समय अगाडि खोलिएका प्रतीतपत्रहरूका कागजातहरू नभेटिनु ।
 - ❖ Beneficiary सम्पर्क बाहिर रहनु ।
 - ❖ Beneficiary को Local Agent सम्पर्क बाहिर रहनु ।
 - ❖ Beneficiary ले मूल्य वृद्धि लगायतका समस्याहरू देखाइ रकम अपर्याप्त भएको भन्ने दावी गरेको स्थितिमा
 - ❖ करार गर्ने कार्यालय र प्रतीतपत्र सञ्चालन गर्ने कार्यालय फरक भएमा
 - ❖ CAIS का विभिन्न शीर्षकहरूमा एउटै प्रतीतपत्र र Beneficiary को खाता फरक फरक रूपमा खोल्नु ।
 - ❖ Bank ले Quarterly Charge लिने भएकोले लामो समय सम्म L/C बन्द हुन नसक्दा Bank ले लिने Charge मा वृद्धि हुने भएकोले (Issuing Bank लाई यो Charge नलिनको लागि request गर्न सकिन्छ)।
 - ❖ Beneficiary ले L/C Close गर्न नचाहेमा वा अन्तिम रूपमा पाउनुपर्ने भुक्तानीमा दावी नगरेमा ।
 - ❖ Bank बाट L/C Closed Certificate लिने परिपाटी नहुनु
 - ❖ बजेटको व्यवस्थापन नहुनु
 - ❖ Exchange Rate Fluctuation को कारण हुने Variation को कारण ।
- विगत लामो समयसम्म Settle हुन नसकेका L/C के कसरी Settle गर्न सकिन्छ भन्ने विषयमा विशेष ध्यान दिनु जरुरी छ । कठिन कार्य नभएतापनि पुराना हिसाबमा गहिरिएर चासो दिन नसक्दा L/C को Settlement हुन सकिरहेको छैन ।

7. L/C सँग सम्बन्धित थप जानकारी तथा सुझावहरू

- Beneficiary को favour मा L/C खोल्नु । Applicant को Favor मा होइन ।
- सुरक्षित हुने गरी L/C का Condition राख्नुपर्दछ । करार अनुसार L/C Draft भएमा मात्र त्यस्तो L/C Draft ले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्दछ । करारको

- Base मा बनेको L/C रुपि घर नै मजबुत र चिरस्थायी हुन्छ ।
- L/C Application Form भर्दा वा L/C सँग सम्बन्धित सम्पूर्ण कागजीय कारोबार गर्दा तनाव र दवाव रहित अवस्थामा रहेर काम गर्ने वातावरण हुनुपर्दछ ।
 - सामानको मूल्य, लामो समयको Expiry Date को कारण प्रति तीन महिना (एक क्वार्टर) को दरले लिने Charge, Amendment को संख्या, Advising Bank लाई पठाइएका SWIFT Message को संख्या आदिका आधारमा Bank Charge को व्यय कम वा बढी हुने गर्दछ । करार अनुसारको सम्पूर्ण सामान भन्सार नाकाबाट नेपाल भित्रिसकेपछि L/C को Expiry Date बढाउनु पर्दैन । Issuing Bank तथा Beneficiary बाट Expiry Date बढाउनुपर्ने गरी दवाव आउन सक्तछ तर त्यो दवावलाई उपेक्षा गर्दै संशोधन नगरी Quarterly Charge भुक्तानी हुनबाट जोगाउनु पर्दछ । L/C Expiry भनेको Document Presentation गर्ने अन्तिम मिति र स्थान हो र सो स्थान Beneficiary को देश हुने भएकोले Expiry Date संशोधन गरी म्याद बढाउनुपर्ने जरुरी हुँदैन ।
 - सामानको भौतिक रुपमा संख्या र गुणस्तरमा फरक परेमा Bank ले कुनै कदम चाल्न सक्दैन । बैंकले केवल कागजातसँग मात्र सरोकार राखी सामानसँग वेवास्ताको स्थितिमा रहने भएकोले Quality र Quantity मा आएको फरकपनका सन्दर्भमा सोभै Beneficiary लाई पत्राचार गर्नुपर्दछ । पत्राचारबाट समस्या समाधान गर्न अस्वीकार गरेमा स्वदेशी Chamber of Commerce मार्फत International Chamber of Commerce लाई Arbitration (मध्यस्थता) गरिदिन अनुरोध गर्नुपर्दछ । मध्यस्थता गर्न नमानेमा अदालत समक्ष उजुरी दिनुपर्दछ । उजुरी दिँदा स्वदेशमै सम्झौता भएको स्थितिमा जुन जिल्लामा करार सम्पन्न भएको छ, त्यसै जिल्लाको अदालतमा Beneficiary र Local Agent लाई विपक्षी बनाइ मुद्दा दायर गर्नुपर्दछ । करारमा कुनै विवाद उत्पन्न भएमा मध्यस्थताबाटै समाधान गर्ने विषय करारमा समेत उल्लेख हुनु जरुरी छ ।
 - Mixed Payment अन्तर्गत Advance Payment Bank Guarantee (APG) पठाउँदा Applicant को Favor मा पठाइएको हुनुपर्दछ । Unconditional APG तथा Advising Bank ले नेपालको वाणिज्य बैंकबाट Banking Route मार्फत पठाइएको हुनुपर्दछ । APG L/C Issuance Date पछाडि जारी भएको हुनुपर्दछ ।
 - सामान Delivery र Warranty Period को समाप्ति पछि दिने भनिएकोमा NEA को Letter Head मा लेखी पठाउने भन्ने शर्त राख्नुपर्दछ ।
 - Discrepancy वापतको रकम Beneficiary बाट कट्टा गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
 - Shipping Documents को आधारमा भुक्तानी दिने शर्त पूर्णतया हटाउनु राम्रो हुन्छ । दिनैपर्ने भएमा सकेसम्म कम Amount भुक्तानी हुने गरी शर्त राख्नुपर्दछ । Tender गर्दा नै Bidding Documents मा यस प्रकारको व्यवस्था गरिनु पर्दछ । Shipping Documents कै आधारमा भुक्तानी गर्नुपर्ने भएमा Shipment भएको मितिबाट 30 days भन्दा बढी राख्न सकेमा उक्त अवधिमा नेपाल भित्र सामान आइसक्ने वा कम्तीमा भन्सार नाकासम्म सामान आइपुग्ने भएकोले बढी सुरक्षित हुन्छ । Shipping Documents को आधारमा २० प्रतिशत भन्दा बढी भुक्तानी नदिने गरी सर्कुलर नै जारी भएमा सम्झौतामा त्रुटी हुँदैन । Mixed Payment अन्तर्गत भुक्तानीका शर्त राख्दा नेपालको प्रयोगशालामा नेपाली दक्ष प्राविधिकहरुद्वारा Local Agent वा कम्पनीको प्रतिनिधिको उपस्थितिमा Test गरेपछि मात्र भुक्तानी दिने भन्ने शर्त राख्न सकिन्छ । यस किसिमको शर्त भुक्तानीका शर्तहरूसँग जोडेर वा L/C आवेदनका साथ संलग्न शीटमा राख्न सकिन्छ ।
 - करारका महत्वपूर्ण बुँदाहरु हरेक L/C का Terms तथा शीर्षकहरुमा नछुटाई लेखिएको हुनुपर्दछ । करार भन्दा पृथक रहेर L/C सञ्चालन गर्नुहुँदैन । L/C Draft गर्नुपूर्व करारको राम्रो अध्ययन हुनुपर्दछ ।
 - Packing युक्त सामान खोल्दा Beneficiary को Local Agent वा कम्पनीको प्रतिनिधि उपस्थित गराउनु राम्रो हुन्छ । सो संभव नभएमा कम्तीमा दुईवटा Movie Camera बाट Live Record गरी सम्पूर्ण Packing का सामानहरु गन्ती गरेमा कम्ती सामान प्राप्त हुने जोखिमबाट बच्न सकिन्छ । सामान अपुग वा गुणस्तरीय नआएमा Beneficiary लाई पत्राचार गरी यथार्थ विवरण प्रस्तुत गर्नुपर्दछ । स्वीकार नगरेमा कानूनी उपचार खोज्नुपर्दछ । कानूनी उपचारको लागि करारमा मध्यस्थताबाट गर्ने उल्लेख भएमा सोही अनुसार र नभएमा सम्झौता भएको जिल्ला अदालतमा आवेदन दिनुपर्दछ । सम्झौता अनुसारको सामान प्राप्त नभएमा र प्रतिस्थापन वा उपलब्ध गर्न नमानेमा भुक्तानी दिनुपर्ने सम्पूर्ण रकम रोकी Black Listed गर्न तर्फ नेपाल सरकारमा निवेदन दिनुपर्दछ ।
- प्रतीतपत्र सञ्चालन कठिन र जटिल कार्य भएकोले यसको राम्रोसँग व्यवस्थापन र Treatment गर्न नसकेमा सघन उपचार कक्षमा शल्यक्रिया गर्न राखिएको विरामीको जस्तो जटिल बन्न पुग्दछ भने राम्रोसँग Settle भएमा शल्यक्रिया पछिको स्वस्थ र सरल विरामी जस्तो हुनेगर्दछ । L/C को प्रकृतिलाई सहज र सरल बनाउनको लागि प्रस्तुत लेख पस्किने प्रयास गरेको छ । विद्युत वर्ष २४ अंक १, २०७० भाद्र अंकमा L/C सम्बन्धि लेख प्रकाशित भएकोले संक्षिप्त लेख पस्किएको छ ।

REFLECTIONS¹ ON THE HALESI MAHADEV TRAIL

SB Pun

Our Hiding Mahadev in the guise of a Shila at Halesi!

Foreword: Halesi Mahadev in Nepal's eastern Khotang district is a well known popular pilgrimage site for the Hindus. When the chartered 9N-AFX twin otter of Tara Air on the Kathmandu-Lamidanda flight crashed into the Palunge mountains of Okhaldhunga on Dec 15th 2010, the writer's curiosity was aroused by the death² of 18 Bhutanese passengers. It was not the media reports that these Bhutanese were flying to Lamidanda falsely as Nepalese to avail cheaper air tickets that pricked the writer's curiosity. It was, rather, why this group of 18 Bhutanese, who were Buddhists, should charter a plane to visit the Hindu Mahadev at Halesi. This bugged the writer so much that a year later in Kartik 2068 (November 2011) he decided to head for Halesi Mahadev on that 'khoj'³. As no private airlines flew that route, only the loss making Nepal Airways had three weekly flights to Lamidanda. The writer bought the ticket, went to Kathmandu airport twice and on both occasions the flight got cancelled due to bad weather. The writer, thus, concluded that this was a clear message from Mahadev not to make the Halesi visit in comfort by air. So the writer proceeded on his *khoj* by taking the more humble Kathmandu-Ghurmi-Jairamghat-Halesi bus route over rough dusty roads that involved three bus changes and two days of travel. Before departing on that *khoj*, the writer enlightened himself on the significance of Halesi Mahadev for the Hindus.

Halesi Mahadev in Hindu Mythology: Bhasmasur⁴ an Asura, performed an intense *tapasya* dedicated to Lord Mahadev climaxing it by cutting off his own limbs one by one and offering them at the *yagya* that the serpent-wearing, blue-necked Lord appeared before him and asked what he wanted. Bhasmasur made just one request: *that on whomsoever's head he placed his hands that person be burnt to ashes*. After the guileless Mahadev's customary '*tathastu*', Bhasmasur, an Asura that he was, doubted his *bardan* and wanted to test⁵ his power by placing his hand over the matted head of Mahadev himself. This is when the Kailash-enthroned Lord of the Himalayas took to his heels with the hand-outstretched Bhasmasur chasing him in earnest. It is, thus, in such a predicament that Mahadev came across the Halesi caves of Khotang and decided to take refuge there by transforming himself into a small inconsequential *shila*/stalagmite.

With the disappearance of the Bhasmasur-fearing Mahadev, the powers of Trinity (*Brahma, Vishnu and Mahadev*) went out of gear affecting the *Devs'* business-as-usual functions. So the *Devs* approached Vishnu, reclining with his two consorts, Laxmi and Saraswati, on the coils and shade provided by the magnificent nine-headed Nag. There they humbly pleaded to have Mahadev resurface by solving the Mahadev-Bhasmasur equation. The omni-resourceful Vishnu promised he would do the needful and the *Devs* went back

happily. The sly Bhasmasur, having failed to locate the Halesi-hidden Mahadev, reckoned that the Blue-necked Lord will ultimately come to his Kailash throne and roamed⁶ around that area. So Vishnu, in the guise of a young voluptuous Brahmin damsel, appeared before Bhasmasur who, having been struck by the girl's beauty, immediately proposed marriage. The girl coyly replied that he had to get her father's permission. When approached, the father, aware that he was betrothing his daughter to an Asura, agreed on the condition that the marriage ceremony be performed according to strict Brahmin rituals. The love-struck Bhasmasur agreed. It was when the *jal* from the bride's toes needed to be anointed on his own head by the bridegroom that Bhasmasur burnt himself into ashes by performing the very *bardan* he had acquired from Mahadev. Thus, with the resurfacing of Mahadev, the wheels of Trinity churned again and the Devs happily reverted back to their normal day-to-day chores.

Journey⁷ to Halesi Mahadev: In the early hours of 20th Kartik 2068 (November 6, 2011) morning, the writer's bus for Ghurmi left Chahbel/Kathmandu along the Arniko/Kodari highway. The bus driver, just returned from the dirty/dangerous/drudgery work in the Middle East, appeared loud-mouthed, foul and aggressive in such early morning hours – indicating an impending *dasa* for him. After 30 km to Dhulikhel, the bus left the Arniko highway and trundled eastward along the still-under-construction Japanese-aided highway to Sindhulimadi. This 49 km black-topped road to Nepalthok passes through wooded green hills, agriculturally rich Bhakunde Besi then hugging the banks of Rossi⁸ river

Our Sacred and well-wooded Halesi Mound: Abode of Hiding Mahadev

arrives at the Sunkoshi⁹ The 95 km Nepalthok-Ghurmi road, not yet black-topped, closely hugs the right bank of Sunkoshi river. It was on the 35 km Nepalthok-Khurkot stretch that the driver met his *dasa*. As the road was narrow, the bus had to back for a large vehicle coming from the opposite direction. The cursing loud-mouthed driver backed the bus, a good 30/40 meters, at a high speed. There was a bang followed by a bump and the bus came to a halt. The driver jumped out

immediately and so did most of the passengers to see a brand new Bajaj motorcycle's crushed front wheel and engine oil spilling out of the crankcase. The young motorcycle driver miraculously saved himself by jumping out at the last moment. As the motorcycle was waiting on the left hand side of the road, the bus driver did not see it on his back mirror and because of his rash fast backing he failed to hear the Khalasi's call to stop. The crestfallen driver agreed in writing¹⁰ to replace the motor cycle within a month.

Just before reaching Khurkot, the bus passed through the same place where about a month ago there was a nasty bus accident. It was Dashera time and the overloaded Sindhuli-Kathmandu bus fell off the track road resulting in the sad death of 41 passengers. As the actual road embracing the Sunkosi river was under construction, a narrow rough track route for construction purposes had been built on the ridges. It was in this ridge track route where the bus met the unfortunate accident¹¹. Just before reaching Khurkot, the third large sister, Tamakoshi, joins Sunkoshi on the left bank. Further downstream, the fourth sister, Likhu, joins in and just downstream of Ghurmi, the fifth large sister, Dudh Koshi, joins Sunkoshi – with Arun and Tamor downstream complementing the seven sisters of Saptakoshi. A long suspension bridge across the Sunkoshi connects Udaipur district's Ghurmi to Okhaldhunga's Tokselghat. Vehicles are transported by ferry across Sunkoshi as bus transportation to Diktel, Okhaldhunga and Salleri exist. Transport communications in Nepal has developed dramatically though conditions of the roads are very poor and dangerous, resulting in frequent nasty accidents. A night halt at Ghurmi then an early morning walk across the suspension bridge to Tokselghat to catch the bus for an hour drive to Khotang district's Jairamghat. Here one again walks across the suspension bridge over the Dudhkoshi river for the third bus change to Halesi and Diktel. After the two hour winding drive up the mountains, not uncomfortable as the road is in the process of being black-topped with Indian assistance, one finally arrives at the picturesque village of Halesi.

Halesi Mahadev Caves: There are three¹² caves in the wooded Halesi mound. The first one, also called Basaha cave, has a smaller entrance than the second cave. Because of the smaller entrance and probably because the frightened Mahadev was in great hurry, the Basaha entrance boasts of two Mahadev footprints on each side of the entrance at a height of about 10 feet, indicating the Blue-necked Lord came flying in carrying all his possessions. Inside the cave at the very entrance, the Mahadev deposited his son Ganesh, his transport bull Nandi, his serpent and his Sankha to guard the entrance. Further inside, the cave widens into a flat terrain that can accommodate over 100 persons. But then the cave opens up into the yawning blue sky clearly suggesting that Mahadev escaped through this opening to hide in the second cave. Hence, if Bhasmeshwar did manage to find Halesi, our Blue-throated Lord used Basaha cave as a strategic decoy to avail some valuable breathing time. Otherwise, why should

Basaha Cave entrance with the writer's guide, Harka Bahadur Pariyar

Mahadev's right foot imprint at the Basaha cave entrance (just below the black hole)

Mahadev at Halesi

Mahadev bereft himself of all his indispensable possessions at the entrance. The second cave is quite large capable of accommodating around 1,000 people but it is a bit dark, devoid of the natural light that Basaha enjoyed. Not far away from the entrance on the left hand dark corner, the Mahadev hid his consort, Parvati, a four-foot stone structure all covered with khadas and vermillion. While further down in the large yawning cave, the Mahadev transformed himself into a small insignificant 18 inches *shila*/stalagmite among a large number of stalagmites and stalactites of various sizes. Clearly Bhasmeshwar had frightened the wits out of our Blue-throated Lord for it would have been extremely difficulty to locate in which of the innumerable shilas Mahadev was hiding!

Around the sixth century AD, the Halesi caves were discovered by a local hunter, **Bagbanshi Rai**. Bagbanshi was chasing a deer with his two hunting dogs in the forest around Halesi. When his dogs failed to return, he went in search of them. It was during that search that he found the caves but there were no traces of either his dogs or the deer itself. It was this Bagbanshi who informed the villages around it about the presence of the Halesi caves.

Halesi-Maratika and Guru Padmasambhav¹³ : Not far away from the entrance to the second cave where Mahadev hid, a humble Buddhist monastery stands. This monastery was built recently in BS 2037 by Lama Nawang Chhofil Gyachho who also donated funds for the local school and drinking water for the Halesi village. Two large limestone deposits, near the Halesi Mahadev caves, were reportedly licensed off

Maratika Gumba and Mahadev Temple: side by side Buddhism and Hinduism

by the District Development Committee for putting up cement factories. Such sale of resources, in the name of garnering funds for the DDC, for an environmentally damaging industry in the very heart of national heritage site doesn't sound good. The same Lama is reported to have bought back those two limestone sites as they are now enclosed by fluttering Buddhist flags. Don't the Hindus have the same reverence for Halesi Mahadev as the Buddhist? Clearly, such is not the case at Halesi!

Now, why did this Lama Gyachho come to Halesi, build the Halesi-Maratika¹⁴ gumba/monastery, donate funds for the school and even buy the limestone quarries? It was because Guru Padmasambhav, also called Guru Rinpoche, had come to Halesi around 745/'46 AD and meditated at the Basaha cave. It was here that Padmasambhav achieved '*maratika/mokchhya/liberation*'. For Buddhists, all sites visited by Guru Padmasambhav are sacred like Pharping's *Asurgupha* (*Yanglesho*), Swayambhu, Daman, Helambu, Lomangthan etc. Even the Bhutanese King Jigme Synghe Wangchok visited¹⁵ Halesi on Kartik 18, 2044. It was this Guru Padmasambhav sanctified Halesi-Maratika that the 18 Buddhist Bhutanese were travelling to on that ill-fated Tara Air in December 2010. My *khoj* on the Bhutanese riddle was finally over!

Other Reflections on the Halesi Mahadev Trails: Besides being enlightened on the Buddhist Bhutanese visit to the Hindu Halesi Mahadev cave, the writer came across an interesting and fascinating diaspora of good Nepalese people. The following are some of the other reflections on the Halesi Mahadev trails:

- On the Kathmandu-Ghurmi stretch, the writer engaged in a conversation with a Gurung returning to his village in Rumjatar/Okhaldhunga. This young Gurung in his mid-thirties had completed his Intermediate of Arts and was working as a tourist guide with a Sherpa trekking agency at Baudha. His father, now in his 70s and residing in the UK, was a 7th Gurkha Rifles *lahure* made redundant in 1964 after the Borneo confrontation with the Indonesians ended. As his family moved out of Rumjatar, his lands were being tilled by their *Mit*, a Brahman.

Three Charming Khotangi Rai ladies: garlanded two, just back from Halesi Mahadev and the third, toothless but no dearth of smiles!

Half the writer's age, this enlightened young Gurung stressed again and again that money is NOT the main *mudda* in one's life. Leaving something for the younger Nepalese generation to follow should be the main aim!

- On the Ghurmi-Halesi stretch, a pleasant young man, standing next to the seated writer, looked at his ticket and murmured to himself that his seat had already been occupied. Unable to contain himself, the writer asked the young man to show his seat number to the person occupying his seat. But the young man merely smiled and said that as his seat was occupied by a rather older man, he can manage to stand as his destination was only to Halesi. This further aroused the writer's interest as his destination was also Halesi. A conversation with him resulted in the following: A Bhandari from Halesi and a maoist combatant during conflict has been working in Dubai for the last four years and there are according to him 460,000 Nepalese working there. Being a resident of Halesi, he not only recommended that I stay at Hemant Giri's lodge but even showed me the way to the lodge. The author found him a true and genuine son of Nepal!
- At the Halesi caves, the writer was guided around by a local Pariyar villager. He had four sons and a daughter and barely managed to subsist from his 5/6 ropanis of land. Asked what his sons were doing, he said that the eldest son was working in Qatar since a year. He added that his second son was also preparing to go there. Asked where he got all the money from, he replied '*Tyoi ta ho ni!*' When asked what that *Tyoi* really was, he replied '*Tyoi janda line ek lakh, pharkada dine dui lakh!*' This is how Nepal's much vaunted remittance money comes to the country.
- On the Halesi-Ghurmi return, the writer opened up a conversation with a person seated next to him. As he was a Khotang Rai, the writer, assuming him to be a *Lahure*, asked which Gurkha regiment he hailed from. He said he was not a *Lahure* at all but did go abroad to Saudi Arabia and worked for seven years. After his seven years' Saudi toil, he returned to Nepal and bought a jeep and bus to ply on the Diktel-Jairamghat stretch. He gave the impression that his transport business is doing well.
- At the village of Ketuke on the Ghurmi-Okhaldhunga road, a passenger, apparently from the Madhes, got on the bus and sat next to the writer. To my query he said that he hailed from Mahottari and has been working in Okhaldhunga for the last 12 years. Asked what work he does in Okhaldhunga, he replied '*Tyoi kam ta ho ni, hajur!*' Prodded what that *kam* was, he frankly replied '*Chhala ko kam.*' The writer was flabbergasted that a Mahottari *Mochi* was not only making his living at Okhaldhunga but also supporting his family back home from '*chhala ko kam*'. Prodded how much money he earned monthly, he replied that the monthly room rent of Rs 1,000/- was high and the cost of living expensive. When teased that '*rakshi ra sungur ko masu*' must be cheap at Kiratis' Okhaldhunga, the writer was again flabbergasted when he replied '*Hajur, maile Tulasi ko kasam liyeko hunale rakshi ra masu khanu mildaina!*' An amazing Mahottari *mochi*! He did later admit that he sends about Rs 8,000/- every month to support his family. The writer learnt that '*chhala ko kam*' only at Okhaldhunga bazaar will not be profitable.

The Mahottari *mochi* does the rounds at different villages on '*haat*' days which are very popular in eastern hills.

Final Word: To conclude, the writers' *khoj* on the Halesi Mahadev trail turned out to be an extremely illuminating experience. A Saudi-returned Rai proves to be a successful transport entrepreneur in his own Khotang district. A Rumjatar Gurung, working as a tourist guide in Kathmandu, believes that the *mudda* in a person's life is not money but to bequeath something worthwhile for future Nepalese generations. A Halesi Bhandari, proves, to be a good gentle Nepalese citizen. While a Halesi Pariyar burdens himself with Rupees one lakh and heads for Qatar, his counterpart, a Mahottari *mochi*, heads for the '*haat bazaars*' of Okhaldhunga. Unlike the Madhesi *mochi*, was the Pahadi Pariyar stung by the *Lahure* culture gene? This was truly very fascinating, worth another '*khoj*'!

For the Bijuli Adda writer in his twilight years, trundling along the rough dusty 100 km Nepalthok-Khurkot-Ghurmi stretch of the Sunkoshi river, another nasty bug stung him. This Nepalthok-Ghurmi road is part of Nepal's much vaunted Mechi-Mahakali mid-hill highway. On this 100 km of Sunkoshi river stretch lies Nepal's three water resources development schemes¹⁶:

- Sunkoshi I** at Kurule just below the Sunkoshi-Dudhkoshi junction to divert water to the Kamala river to irrigate 108,000 ha in Dhanusa and 67,000 ha in Siraha besides generating annually 633 GWh of energy through two power plants of 61.4 MW and 32 Mw capacity.
- Sunkoshi II** reservoir with a 166 meter high dam between the junctions of the two main tributaries Likhu and Tamakoshi, with an installed 1,110 MW capacity generating 4,760 GWh of energy annually and
- Sunkoshi III** reservoir with a 140 meter high dam just upstream of Nepalthok with a 536 MW installed capacity to produce 2,070 GWh of energy annually.

Now what bugged the writer was that the about to be black-topped Nepalthok-Ghurmi road of the Mechi-Mahakali mid-hill highway has not, in all likelihood, taken into consideration the above three Sunkoshi schemes. If any of the above three schemes are to be implemented then a large section of the

Looking downstream from Ghurmi towards Kurule, the Sunkoshi-Kamala Intake Point – note the ferry and the new under-construction road hugging the right bank of Sunkoshi river: waiting to be submerged?

Nepalthok-Ghurmi road will be completely submerged. So does this then mean that Nepal should forego all these three schemes and rely totally on the Barahchhetra Saptakoshi High Dam that India is so very keen to implement? Should we deprive our 13.9 lakh Nepalese¹⁷ of Dhanusa and Sirha from irrigating 1,75,000 hectares of their land through the Sunkoshi-Kamala diversion at Kurule? Should Nepal deprive herself from developing 1,739.4 MW of hydropower to generate 7,463 GWh of renewable energy from Sunkoshi I, II & III projects? This is what bugged the date-expired writer and this is, hopefully, what should also bug Nepal's policy makers. Provided that our policy makers are also bugged by the same disease as that young Gurung from Rumjatar – to bequeath something worthwhile to the nation!

Foot notes:

1. Two earlier reflections on *Gosaikunda* and *Everest* had already been published by NEA Vidhyut.
2. Of the 22 persons on board, 18 were Bhutanese nationals (one of them a retired Lt. Colonel of Bhutanese army), one of Tibetan origin with American passport and three Nepalese crew members.
3. The term '*Khoj*', not unlike '*Thaha*' by Makwanpur's Rupchand Bista, was actually coined by Sindhuli's 87 year old Bhim Bahadur Thapa who has been on that journey for 25 years since BS 2035. Asked what his '*khoj*' was all about, the ripe old Thapa replied, "*Swatantra janmabhumi, bechiyeke nadi, ujhadiyeke ban ra khosiyeka hak adhikar!*" Again asked what he found on his two and half decade journey, he replied, "*Afule kalpana gareko sansar ra yathartha ma thulo untar hundo rahechha. Maile hasil gareko gyan yahi ho.... Bato ma sasti pani hunthyo!*" As reported by Shila Pande (trainee) in Kantipur.
4. Though Brikasur is his actual name, he is more popularly known as Bhasmeshwar.
5. There are various other versions as to why Bhasmashur wanted to place his hands on Mahadev's *jata*. One version is that he was so infatuated with Parbati's beauty that he wanted to possess her by getting rid of her consort immediately.
6. According to Swami Satchidananda, Bhasmeshwar met his death at Tirthapuri where his ashes remain. Tirthapuri is close to Darchen, a small village just north of Manasarovar, from where the three-day Kailash Parikrama originates – *The Sacred Mountain* by John Snelling, first Indian edition 2006, Motilal Banarsidass, Delhi.
7. For those interested in distance breakdowns: i) **Kathmandu-Halesi Mahadev: 213km** (Ktm-Dhulikhel: 30km, Dhulikhel-Nepalthok: 49km, Nepalthok-Khurkot: 35km, Khurkot-Ghurmi: 60km, Ghurmi-Halesi Mahadev: 39km) ii) **Kathmandu-Okhaldhunga: 218km** (Ktm-Ghurmi: 174km, Ghurmi-Okhaldhunga: 44km)
8. The Rossi is the only major right bank tributary of Sunkosi – all others down to Ghurmi are minors. This is the river where the 2.4 MW Panauti hydropower station was built with Russian aid. Commissioned in BS 2022 just prior to the first phase 9 MW Trishuli, it was the principal bread and butter earner of Bijuli Adda!
9. Of the seven Saptakoshi sisters, the two Bhotekoshi and Indrawati, meet at Dolalghat to form the Sunkoshi river *dobhan* of Nepalthok.
10. During conversation with the motorcycle owner, the motorcycle was bought only a month ago from the Katahari Show Room at Rs 1.58 lakhs. The only request the Middle East returned crestfallen driver made to the motorcycle owner was to reduce the insurance amount of the motorcycle.
11. To give a rough idea why people risk travelling this dangerous uncompleted road: *The Kathmandu- Khurkot-Sindhulimadi road is about 154 km. The previous Kathmandu-Sindhulimadi route (via Mugling-Narayanghat-Hetauda-Pathlaiya and Bardibas) is about 370 km – more than double!* Hence, once the Kathmandu-Sindhulimadi-Bardibas road gets completed, all Kathmandu bound vehicles from Janakpur and eastwards will roll along this route. However, as this is a single lane road, large buses and trucks will not be able to use this route.
12. Not far from the main cave is the third cave, the smallest one. As Bhasmashur is believed to have met his death in this cave, pilgrims do not visit it and hence it is in a neglected state.
13. Much of the information in these two paragraphs was availed from Radheshyam Bhattarai's **Halesi Tirthakabya** published in BS 2041 and 2061. For this the writer wishes to sincerely thank Bhattaraiji who retired as Secretary of *Sansad Sachivalaya*. Some information was also provided by Hemant Giri, owner of the lodge in Halesi where the writer stayed. The Giris were installed as the traditional Pujaris of Halesi Mahadev by King Girvana Bickram Shah in BS 1861.
14. *Maratika* in Tibetan language means from '*kumarga to sumarga, asatya to satya*' leading to *mokchhya*/liberation.
15. Authoritative sources say that King Wangchok came to Halesi-Maratika to perform pujas because he was blessed, as per his request, with a male heir to succeed him.
16. From the *Master Plan Study on the Kosi River Water Resources Development Final Report March 1985* prepared for His Majesty's Government of Nepal by Japan International Cooperation Agency.
17. Central Bureau of Statistics 2011 Census: Dhanusa population – 7,54,777 and Siraha population – 6,37,323

AVOIDING DELAYS IN HYDROPOWER PROJECTS CONSTRUCTION

Gyanendra P. Kayastha*

Introduction

The construction of hydropower projects in and around the country has often been behind schedules against what agreed in contracts. Such delays, besides projects cost overrun, cause direct economic loss to the countries in the form of interest costs, loss of energy revenues and reduction in industrial production due to shortage of power. With delays, contractors find a way to claim for additional time and cost. Such a situation may be the result of poor contract administration & management skill. Therefore, fair and just administration of the contracts is the key to successful performances of the contracts with respect to time, budget, quality, and minimal dispute events.

Contract Procurement

Efficient contract procurement is a prerequisite to an efficient contract administration. Adequate procurement planning, timely decision making in selecting qualified Engineer for design, and supervision of a project and award of the contract to a competent contractor are amongst essential elements in the initial phase of project management. The selection and employment of a competent and reputable Consultant (Engineer) is of paramount importance. Bidders take into account the reputation of the Engineer while preparing their bids weighing the prospects of prompt actions and impartial treatment from him in contract implementation. The Engineer's reputation in respect of his impartiality and quick decisions, including speedy certification for payment will result in competitive bid prices. Most of the contracts are based upon the International FIDIC Conditions of Contract suitably tailored to the contract specific requirements.

Contract Administration

Clear and unambiguous provisions in the contract are essential for the timely completion of a project without any or minimal disputes. This will minimize the conflict between the Employer and the Contractor and will maintain a good relationship between them. The proper contract administration during the execution of the contract helps minimize the disputes and avoid delays.

Employer, Engineer and Contractor in Contract Management

The contract between the Employer and Contractor sets out the rights and obligations of the parties that guide and manage their roles. As the Engineer is not a party to the contract, it would be the responsibility of the Employer that the Engineer duly performs his duty as an independent and impartial body.

FIDIC Contract Clauses – Potential Leading to Delays

There are a few important Clauses/Sub - Clauses pursuant to which delays might occur if not addressed on time by the Employer/Engineer which in turn lead to extension of time

for completion and additional cost. These are discussed in brief hereunder.

Clause related to Drawings

Where the drawings are to be provided by the Engineer, he should issue them promptly so that the work of the Contractor is not delayed and disrupted. If the Engineer fails to issue the drawings within reasonable time, then the work will be delayed leading to extension of time and additional payment.

Clause related to Physical Obstruction

Change in physical conditions may lead to additional post contract work, change in construction methodology, delay in completion and third party liability. Lack of adequate pre-bid investigation by the Employer is the main reason for change in design, which ultimately leads to delay and additional cost.

Clause related to Possession of Site

It is an established principle and also provided for in this clause that unless the contract specifies time or dates, the Employer is to hand over possession of as much site as possible and the means of access to enable the Contractor to proceed with his program. Employer's failure to give possession on time entitles the Contractor to an extension of time for completion under the clause related to time extension.

Clause related to Variation

It is universally recognized that major civil engineering contracts cannot be successfully completed without making a magnitude of changes to the design and specification. This is specifically true in the context of hydropower projects which involve underground structures, where there is a possibility of encountering geological conditions different from what were anticipated. Such changes in geological conditions will lead to variation in cost along with time extension.

Findings from the Case Study of Different Delays in Kaligandaki, Chilime and Middle Marsyangdi Hydropower Projects :

Following are different types of delays that have been identified from the inventory study of claims and disputes in Kaligandaki, Chilime and Middle Marsyangdi Hydropower Projects.

1. Delay due to breakdown of transporting ship
2. Delay due to law and order problem
3. Delay due to road blockage
4. Delay due to customs clearance
5. Delay in possession of site
6. Delay in issuance of Notice to Proceed
7. Delay in certification by the Engineer
8. Delay in issuing the Engineer's instruction to the Contractor

* Manager, NEA

9. Delay in approving drawings
10. Delay in payment to the Contractor
11. Delay due to dispute over the rock support classification in tunnel
12. Delay due to dispute other change in design
13. Delay due to suspension of Works
14. Delay due to termination of Contract

Effect of Delays:

The different types of delays occurred in the above mentioned projects led to time extension and extra cost to the project. There were few delays which led to time extension only while the other types of delays led to time extension as well as extra cost to the projects.

Delays in Hydropower Projects under Construction

Different types of delays are encountered in hydropower projects. The delays are caused either by the default of the Employer or by the default of the Contractor. If the delays are caused by the Employer in respect of the non- fulfillment of the Employer/Engineer's obligations as mentioned above, these delays lead to the Contractor's request for time extension including cost reimbursements. The following hydropower projects being undertaken by NEA have encountered various types of delays as mentioned below.

Kulekhani-III Hydroelectric Project (14 MW)

The Contractor's dispute with the Employer/Engineer is related to an extension of time and claim for the payment of costs due to the delay caused by reasons other than that due to the Contractor. The list of the delays is presented below.

- Delay due to suspension of works as a result of civil disorder
- Delay in site possession in regard to access to site for Adit Nos.2 & 3
- Delay in powerhouse construction due to delay in possession of site for access, and local disruption
- Delay in possession of site for access to Adit No.4
- Delay in site possession for Intake
- Delay due to suspension of work at Intake Portal
- Delay due to unforeseeable physical obstruction encountered at Headrace Tunnel
- Delay due to dispute with regard to low voltage supply
- Delay due to termination of Contract

Owing to the above delays, the project is almost three years behind schedule and is expected to be completed by September 2014.

Chameliya Hydroelectric Project (30 MW)

The Contractor filed a claim seeking extension of time and cost compensation due to delays caused by the change of location of powerhouse and change of method of its excavation, etc. The list of some of the delays is given below:

- Delay due to change of location of Powerhouse
- Delay due to change of method of excavation at Powerhouse
- Delay and disruption to Surge Tank, Diversion Tunnel, Dam & Spillway, etc.
- Delay due to suspension of work due to the safety issues
- Delay due to lack of possession of site
- Delay due to squeezing of Tunnel

Due to the above mentioned delays, the project is almost 52 months behind schedule and is expected to be completed by March 2015.

Trishuli 3-A Hydroelectric Project (60 MW)

As per Memorandum of Understanding, the Employer intended to issue Notice to Commence on or before 1 June 2010 but the Contractor received the Notice to Commence only on 1 June 2011. Due to the reasons beyond the control of the Contractor, he claimed for the compensation due to delay of one year in the issuance of Notice to Commence by the Employer. In the meantime, the Contractor came up with the issue of upgrading the present capacity to 90 MW. This issue was a hot cake for quite some time pending the decision and this has led to slow progress resulting in further delay in the project. Finally, the issue was resolved by sticking to the present capacity and accordingly, the Contractor was requested to speed up the works to finish them within the contractual completion period of April 2014. In the meantime, the Contractor has requested time extension amounting to 26 months.

Due to the above reasons, the project is almost two years behind schedule.

Rahughat Hydroelectric Project (32 MW)

The contract agreement between NEA & the Contractor IVRCL had been signed on 04.11.2010 before the appointment of the Consultant. The Contractor was allowed to start the road work only and its supervision was carried out by the Employer. It was mentioned in Memorandum of Understanding (MoU) that the Consultant will be mobilized in six months time. Due to various reasons, the Consultant could not be mobilized as stated in the MoU. The consultancy services for the construction management and construction supervision became effective only from 16.08.2012. The Engineer M/S WAPCOS issued Notice to Proceed (NTP) on 30.11.2012 to the Contractor for starting the main civil works but the Contractor did not accept the NTP. Instead, the Contractor forwarded different issues on 04.12.2012 requesting their settlement prior to start of the works.

Due to the above mentioned reasons, the project is almost two years behind schedule.

Conclusions and Recommendations

A number of delays have been noticed as a result of the Employer's default during the performance of the contracts as seen from the above listed delays. The past experiences have shown that the Employer is not aware of the important issues to be addressed. Therefore, the Employer has to focus on the above mentioned important obligations and act on time so that delays could be minimized.

It is fundamental that the contract documents are as clear and brief as possible, incorporating balanced risk sharing provisions between the Employer and the Contractor. Design based on adequate site investigation, clear and complete specification, well defined performance standards and a Competent Engineer will help in minimizing disputes which in turn help in avoiding delays.

Delays in decision making at the contract procurement and administration stages are immense. Such delays multiply when the Employer assumes both the roles. Therefore, important decisions like the decision on the land acquisition must be completed in advance of contract agreement so that timely handover of the sites is possible to the Contractor.

This will help in avoiding delays.

In the past, there had been a practice to award contract to the Contractor before the appointment of the Consultant which has led to delays and disputes. Therefore, the Consultant must be appointed prior to the award of Civil Works Contract so that Notice to Proceed is issued to the Contractor just after the contract agreement, avoiding disputes and delays.

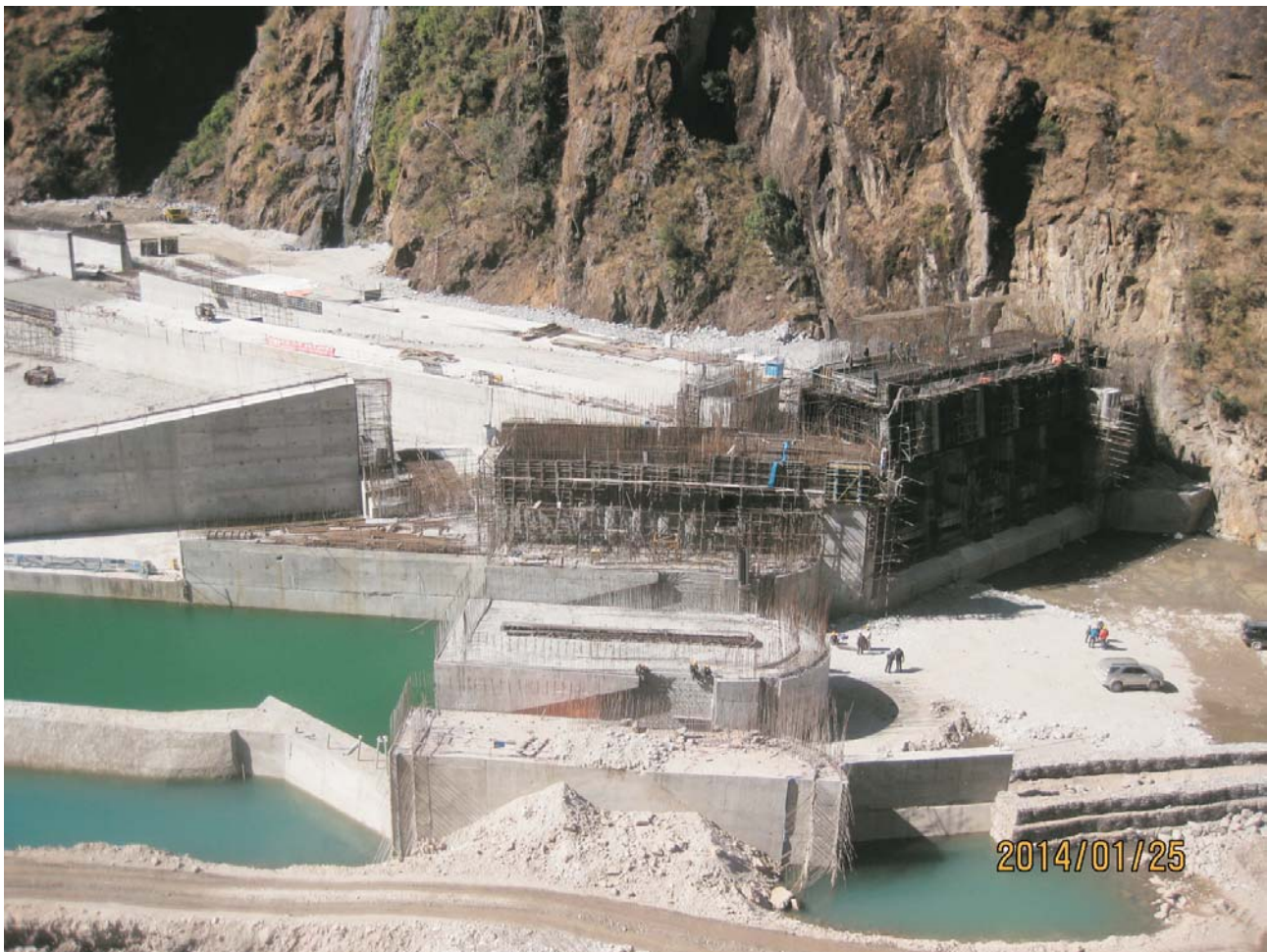
Lack of proper coordination between the Employer's related entities and other concerned authorities, including local civil ones adversely influences the construction progress and hence, the Employer should coordinate works of projects in a timely manner for avoiding unnecessary delays to the projects.

Certain events such as law and order problem, road blockage and force majeure are not under the control of the Employer and hence, delays due to these events are unavoidable.

In the event of delays, analysis of the delays must be carried out in order to minimize the effect of delays. These delays must be adjusted as far as possible with the float available for the project by re-scheduling the activities. This will help to reduce the overall extension of time due to the delays.

References:

1. Brian W. Totterdill – A practical guide to the 1999 Red and Yellow Books
2. E.C Corbett – FIDIC 4th A Practical Legal Guide
3. Guide to the Use of FIDIC, Conditions of Contract for Civil Engineering Construction – Fourth Edition
4. Nael G. Bunni – The FIDIC Form of Contract –Fourth Edition of Red Book
5. Proceedings of 6th International Conference on Development of Hydropower- A Major Source of Renewable Energy organized by International Association on Electricity Generation, Transmission and Distribution (June 7-9, 2005), Kathmandu, Nepal.
6. Claim Reports of Kulekhani-3, Chameliya, Trishuli 3A and Rahughat HEPs
7. G.P.Kayastha – “Causes of Disputes in Hydropower Projects in Nepal” Thesis for the fulfillment of the Master Degree in Construction Management.

निर्माणाधीन तामाकोशी जलविद्युत आयोजनाको हेडवर्क्स

SMS BILL PAYMENT SYSTEM

Sanjaya Upadhyaya*

1. Introduction

SMS stands for short message service. SMS is also often referred to as texting, sending text messages or text messaging. The service allows for short text messages to be sent from one cell phone to another cell phone or from the Web to another cell phone. SMS Messages must be no longer than 160 alpha-numeric characters and contain no images or graphics.

Once a message is sent, it is received by a Short Message Service Center (SMSC), which must then get it to the appropriate mobile device. To do this, the SMSC sends a SMS Request to the home location register (HLR) to find the roaming customer. Once the HLR receives the request, it will respond to the SMSC with the subscriber's status: 1) inactive or active 2) where subscriber is roaming.

If the response is "inactive", then the SMSC will hold onto the message for a period of time. When the subscriber accesses his device, the HLR sends a SMS Notification to the SMSC, and the SMSC will attempt delivery.

The SMSC transfers the message in a Short Message Delivery Point to Point format to the serving system. The system pages the device, and if it responds, the message gets delivered. The SMSC receives verification that the message was received by the end user, then categorizes the message as "sent" and will not attempt to send again.

IT department has made a number of presentation and demonstrations in this regard and has submitted a project proposal to the NEA authority for its approval. A committee has been formed to study the financial and other aspects of the proposal submitted by IT department. The project proposal details the costing details and the security issues and its mitigations as well.

2. Use of SMS for Electricity Bill payment

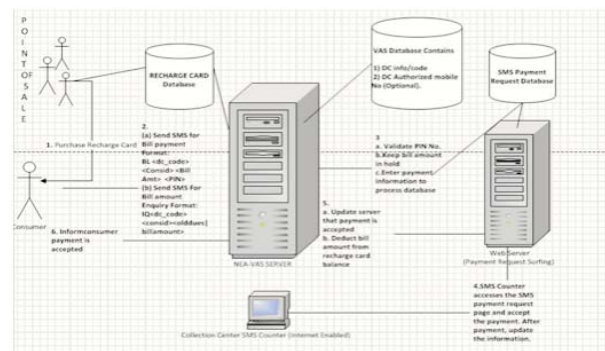
This service can be used very effectively for NEA Electricity Bill payment and is anticipated to be very helpful for NEA Domestic consumer. SMS bill payment service may be provided as an additional mode of payment collection in addition to the regular counter based collection system.

The system requires the NEA Consumer to send text message (i.e., SMS) with their bill amount to a particular mobile number (VAS server). At NEA end, this text message is forwarded to NEA Web Server for Payment Processing. Web server in return processes this information such that each collection counter can only see the payment request for their counter only. Each collection center accesses the Web Server by logging into the System, tracks the payment request by the consumer and does the needful.

Once the payment request is processed by SMS counter and the <payment accepted> like acknowledgement received by VAS server through web server, bill amount is deducted from the recharge card using VAS server and the SMS notification is sent to the consumer. In case, the collection counter finds mismatch in the payment amount or any other discrepancy, no amount is deducted from recharge card and subsequent message is sent to the consumer through text messaging.

This system therefore allows the customers to pay their bills safely and quickly from any locations and all they need is to recharge their mobile phones for subsequent bill payments. This article has a focus towards bill payment of domestic consumers because 94 percent of NEA's customer is domestic. The system however may cater to the need of non-domestic consumers also.

3. SYSTEM FLOW DIAGRAM FOR SMS PAYMENT SYSTEM

4. PROCESS FLOW OF SMS SYSTEM

Purchase Recharge card

Scratch it for PIN number and recharge mobile by sending SMS.

Consumer Sends SMS payment request for Electricity Bill Payment to VAS server. VAS server in turn send SMS to consumer about entertaining of payment request with message "your request is send for processing" SMS body from consumer includes

- Service type [e.g. bill payment (bp) and inquiry (iq) ...]
 - Branch code (bc)
 - Consumer Id (consid)
 - Bill Amount (bill_amt)
- Example: - 1) bp<bc><consid><bill_amt><PIN>for Payment Request

2) iq<bc><consid>inquiry for bill amount.

* Manager, NEA

For validation of PIN number of Recharge Card

The Payment request is kept in hold by the VAS server until and unless the reply comes from **collection center** (SMS counter) through web server against the payment request. SMS counter processes the SMS payment request and accept the payment.

Update the database after acceptance of payment. SMS Counter updates the consumer ledger by entering the paid amount as per the payment request.

5. REQUIREMENT FOR IMPLEMENTATION AND SUPPORT OF SYSTEM

- VAS Server
- VAS Software
- Web Server
- SMS Application Software
- Web application software
- Database Server
- VAS Service (support and maintenance)
- Recharge card & it's software
- SMS server room
- Bandwidth (since it is web based)

RECHARGE CARD (RC) MANAGEMENT

RC generation & printing

- Recharge Card (RC) is designed by NEA.
- Negotiating deal for costing of RC between NEA and the 3rd party for RC number generating and printing.
- RC is printed by 3rd party as per instructions given by NEA
- Recharge card along with its soft copy received by NEA, such soft copy must be uploaded into NEA database server (for book keeping record of RC)

RC's Inventory Management

- RC's sales information must be entered into the NEA accounting system so that RC sold and unsold information is properly managed.
- RC inter unit account reconciliation between NEA offices can be done. E.g. which office sells how many and how many are unsold.

6. PROCESS OF PAYMENT FOR DOMESTIC CONSUMERS

Bill payment case:

- Purchase recharge card.
- Recharge his/her mobile as per the instruction printed in recharge card. [By sending SMS to designated number]
- Send SMS for payment electricity bill payment as per the instruction.
- VAS server entertain the SMS request and forward this to Web Server. VAS server also inform SMS sender the acknowledgement of SMS

Bill balance inquiry case:

- Send SMS for bill inquiry through VAS server.
- VAS server sends this message to web server.

- Counter user accesses this inquiry message from web server and by observing his/her consumer ledger, the reply is submitted through web server.
- Consumer receives the relevant message in his/her mobile phone

7. Benefits of SMS Payment System

For NEA:

- Centralized server is not required for SMS payment system
- The system may also be used for manual billing systems.
- It can be implemented without the requirement of updating existing billing system of NEA. Hence, it is highly scalable.
- It can reduce number of counters for bill collection.
- Reduces stationary expenditure as the notification is sent through text.
- Payments are received on advance.
- Percentage collection would significantly increase.

For NEA consumers:

- It can save consumer's time.
- Consumer do not require mobile counter for Payment.
- Any time anywhere payment is possible.
- Consumer may pay the bill from any spot.
- To pay the bill, bank account is not required.
- Consumer can save their transportation cost.
- Consumer needs only mobile phone for recharge process.
- Consumer is motivated for bill payment.

8. Possible Risk of SMS Bill Payment System

There are different stake holders associated during the transactions of SMS payment process. There could therefore be chances of cyber risks if stake holders go fraud. Every measure should therefore be undertaken to defend the system by using appropriate technology and suitable law.

The possibility of Service provider (NT, Ncell) reading SMS that contains PIN number while the message is in their end, leakage of information from recharge card number generator and printer and Hit and Trail by consumer for PIN number are some of the issues that should be handled carefully.

Possible Risk Mitigation of SMS Bill Payment System

Associating recharge card pin number with mobile number in our database may resolve the above mentioned pitfall. This means, fraud number can be traced and at the same time two mobile numbers are not validated for single PIN number Attempt of hit and trail by consumer will be neutralized by the option of, block, if more than 3 unsuccessful attempts from a SIM is made.

There are other considerations taken up for the security but these are not disclosed and detailed here as it is a public document.

9. VISION BEHIND SMS SYSTEM

Consumer Aspects

Total number of Consumers = 2599152

- Total number of Domestic Consumers = 2472260
- Supposing 15 % of Domestic Consumer use SMS payment then total Domestic Consumers = 370839

Assuming in average that NRs. 100/- per consumer per month is spent to reach NEA collection counter; 37083900/- can be saved per month in total.

NEA Aspects

- Total revenue collection per annum is NRs 26708.67 millions
- Revenue collection for domestic consumer per annum is 46.5% of total revenue i.e., NRs 12419.53 millions
- For 15% SMS payment of domestic consumers, the revenue collection per annum is NRs 1862.93 million minimum in advance.

10. Conclusion

It can be concluded that by using the SMS Bill payment system, revenue collection from Domestic consumers can be significantly increased. The system may be designed in such a way that it can include non-domestic consumers after successfully testing the usefulness of the system. Bill amount collection in advance is another lucrative feature of this system.

Furthermore, payments other than revenue may also be done using this service after successful trial. This technology does not require transfer of collected funds from the various banks to NEA account as the amounts are directly deposited in the NEA server.

If recharge can be done with **Unstructured Supplementary Service Data** (USSD) technology, recharge process is more responsive and secure than using SMS. USSD messages create a real-time connection during a USSD session. The connection remains open, allowing a two-way exchange of a sequence of data. Recently, NCELL and NTC have started services with this technology.

विद्युत महशुल भुक्तानी गर्दै ने.वि.प्रा. का ग्राहकहरू

DISCUSSIONS ON CURRENT AND VOLTAGE HARMONICS IN POWER TRANSFORMERS

Subhash K. Mishra*

Abstract: Guarantee-limit imposed on the third-harmonic voltage in power transformer specifications of Nepal Electricity Authority is reviewed. Origin, nature and limit of harmonics in power transformers are discussed considering the provisions in relevant international standards and other aspects. Measurement of the third-harmonic voltage is talked about.

I. Introduction

Of late, we, Nepal Electricity Authority, has been specifying a certain limiting value of harmonics, specifically the third one, in the specifications of power transformers. Further, it is not clear whether we intend to be specific on the current harmonics or the voltage harmonics, or the both. In some cases, we have opted to include in the list of the proposed tests, the measurement of harmonic components in the no-load current only whereas in some cases we opt for the measurement of third-harmonic voltage too. One specification requires that "third harmonics" should be less than 2% of the fundamental whereas the other specifies that "third harmonics voltage" should be less than 2% of fundamental component. Power transformers for the grid substations are mostly specified as star/star-connected.

On the other hand, neither relevant international standards such as IEC, IEEE, BS and the Indian Standard (IS) indicate the allowable limiting value of harmonic contents in power transformers nor any industry practice has been suggested. In this situation, confusion and argument could arise whether certain harmonic measurements need to be made or not. Likewise, problems and confusions could also arise regarding the acceptability of the measured values of the harmonics in a power transformer. In this article, we try to review harmonics phenomena occurring in power transformers in light of the provisions of relevant international standards and other aspects, and arrive at some conclusions.

II. Origin and nature of harmonics in power transformers

It is well established that no-load or exciting current in power transformers is non-sinusoidal and rich in odd harmonics. This is mainly due to the saturation non-linearity of the core material (i.e., varying permeability of the core) and very little by cyclic magnetic hysteresis [1][2]. Figure 1 below depicts a typical scenario of B/H curve, associated harmonic current waveform as well as flux and voltage waveforms. Assuming that the supply voltage to the transformer is sinusoidal, the flux waveform must also be sinusoidal (remembering that the induced voltage is the derivative of the flux linkage). In order, then, to satisfy the B/H relationship the resulting current waveform would be peaky and non-sinusoidal, containing odd harmonics. Amongst the odd harmonics, the third is the predominant whose content can typically range from 10% to as large as 40% of the fundamental [1][3][4].

If, under some circumstances the third-harmonic current cannot flow, the no-load current would be sinusoidal. Then,

to satisfy the B/H curve the core flux must be non-sinusoidal and would be flat topped with predominant third harmonic component. As a consequence, the induced emf would be non-sinusoidal and peaky containing also a strong third-harmonic component [1][2]. Figure 2 depicts a typical scenario of sinusoidal no-load current waveform and non-sinusoidal flux and voltage waveforms. Relatively small value of harmonics in flux wave would result in considerable magnitude of harmonics in voltage wave [5]. Typically, in an isolated-neutral star/star-connected bank of three single-phase transformers at usual working flux density, the third harmonic component in the core flux would reach upto 20% of the fundamental and the resulting induced voltage would have third-harmonic component as high as 60% of the fundamental [2]. Picture courtesy: Ref [5] and [2].

Thus, it is seen that the origin of third-harmonic currents in power transformers is related with the saturation non-linearity of the core and that the generation of third-harmonic voltages is basically related with the flow of third-harmonic current. In other words, if the circuit allows the flow of third-harmonic current then the generation of the third-harmonic voltage would be negligible. Therefore, the root cause of harmonics (current as well as voltage) in transformers is the saturation non-linearity of the core.

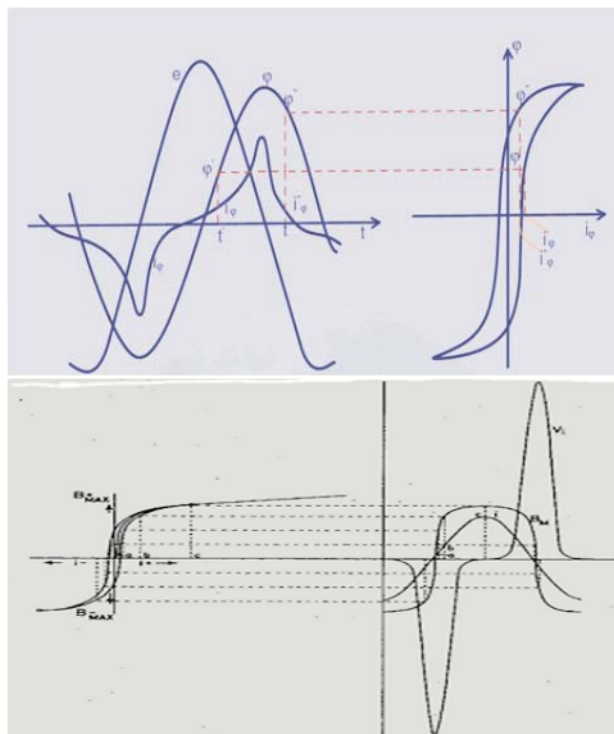

Fig 1: B/H curve, non-sinusoidal current, sinusoidal flux/voltage
Fig 2: B/H curve, sinusoidal current, non-sinusoidal flux/voltage

*Deputy Manager, NEA

III. What would limit the third harmonic currents and voltages?

Limit of Harmonic Currents.

The harmonic components of the no-load current are influenced by several factors such as the level of the working flux density in the core, the degree of saturation, core stacking technique, etc [6]. Because of the economic considerations (i.e. reducing core loss by reducing the weight of the core), modern-day transformers are designed such that the magnetic material is slightly saturated, i.e., the operating point is slightly above the knee-point of the saturation curve. State-of-the-art designs employing optimum stacking techniques and superior core materials (CRGO silicon sheet steel) have tried to minimize the harmonic content of the no-load currents to the best possible. The other factor, i.e. the increase in saturation level, which is brought about by over-excitation of transformer is taken into account in the design stage such that a power transformer operates satisfactorily within $\pm 10\%$ tolerance of the supply voltage without reaching into the undesirable saturation level.

With all these constraints it is expected that a certain minimum value of no-load harmonic currents is always generated in power transformers. However, there is no limit prescribed for harmonic contents in the no-load current in the relevant standards and no industry practice has been set. As a matter of fact, when the transformer feeds current to a linear load, the load current is sinusoidal and being much larger than the excitation current would 'swamp out' the non-sinusoidality in the resultant primary current; as a consequence the primary current on-load is sinusoidal for all practical purposes [1].

It is, then, the question and risk of the *third-harmonic voltages* that would be generated in a transformer in case the third-harmonic current is not permitted to flow.

Third-harmonic voltages in power transformers: dictated by connection methods

The existence of the third-harmonic voltage in a power transformer is primarily dictated by the mode of transformer connections. It has been established that the third-harmonic voltage, in general, would be of concern in star/star-connected transformer having ungrounded-neutral. A delta connection would allow the circulation of the third-harmonic current thereby suppressing the third-harmonic voltages in case of star/delta- or delta/star-connected transformer.

It is recognized that in case of solidly grounded-neutral three-phase star/star-connected three-limb core-type transformers magnitude of third-harmonic voltage is negligible as the three magnetic circuits are interacting and neutral provides the path for flow of the third-harmonic currents. The third-harmonic fluxes in all the three limbs are simultaneously directed upwards or downwards so that this flux must return through air having high reluctance and such high-reluctance path tends to suppress the third-harmonic flux. Third-harmonic voltages will, however, be a serious problem in case of star/star-connected bank of three single-phase transformer units and shell type (five-limb) transformers. Even the neutral point is earthed, under certain operating conditions third-harmonic voltages of magnitude as high as 30-60% would appear in the windings of star/star-connected bank of three single-phase units and shell type transformers.

IV. Provisions in relevant standards

International standards for power transformers such as International Electro-technical Commission (IEC), Indian Standard (IS) and British Standard (BS) do not specify the limit of third-harmonic voltages and currents in power transformers. Neither they prescribe the measurement of third-harmonic voltage nor do they set any tolerance for the values of third-harmonic voltage and currents should they be guaranteed. For example, Clause 9 of IEC 60076-1 specifies the tolerances for the measured values of other guaranteed items such as no-load current, component and total losses, percentage impedance, voltage ratio, etc. Moreover, standards include only the measurement of harmonics on no-load current as a Special Test. They do not prescribe the measurement of harmonics voltages.

Clause 10.6 (*Measurement of the harmonics of the no-load current*) of IEC 60076-1 states, "The harmonics of the no-load current in the three phases are measured and the magnitude of the harmonics is expressed as a percentage of the fundamental component." Similar provisions are found in relevant IS and BS.

Standards further state that if Special Tests other than those listed therein are required, the test method shall be subject to agreement between the manufacturer and the purchaser. However, our specifications do not spell on the method of conducting the third-harmonic voltage.

V. Provisions in IEEE-guide for harmonics

Now-a-days harmonic phenomenon in a power system has become an issue of concern and guidance/standard for handling them is being continually sought. Harmonics are generated mainly by non-linear loads such as electric arc furnaces, static VAR compensators, inverters, DC converters, switch-mode power supplies, AC or DC motor drives, various other electronic devices, etc. and injected into the power system.

In this light IEEE Std.519-1992 (entitled: "IEEE Recommended Practices and Requirements for Harmonic Control in Electric Power System") [7] has come into existence. This has been a widely accepted document for understanding harmonics and applying harmonic limits in power systems. The document basically deals with the harmonic problems associated with various non-linear loads and systems that are intended to be connected to a power system, and recommends practices for limiting the harmonics. It, however, does not talk or specify a limit of harmonic current or voltage generated in a transformer which originates because of inherent property of magnetic circuit involved. For example, the guide requires that harmonic currents *subjected* to a transformer feeding a non-linear load should not be more than 5% of the rated current. It is to be noted here that this limit is for the harmonic current being generated and injected back into the power system by the *non-linear loads* and *not* the transformer itself.

The standard further poses, as a measure of power quality, the limits of the harmonic distortion permitted to voltage waveform supplied by an electric utility to its customers. The limit is set for a particular bus voltage at what is called the Point of Common Coupling (PCC). For example, for 69 kV and below, Total Harmonic Distortion (THD) voltage limit is 5%

and for 161 kV and above it is 1.5%. This, however, is the limit of 'total' harmonic pollution allowed in the utility bus-bar made chiefly by the non-linear loads, listed above, connected to the bus. In this respect, the third harmonic voltage, if any, generated by an *individual* power transformer must then be far below than what we have been specifying as 2%. In other words, if each of several transformers connected to a high voltage bus generate third-harmonic voltage alone at a level of 2%, then the limit of total harmonic distortion set by IEEE Std. 519 (i.e., THD of 1.5% contributed by *all* harmonics from *all* sources including these transformers) would be violated.

Incidentally, the standard recommends that harmonic measurements should be performed from time to time at selected points at which a high level of harmonic distortion is suspected and corrective measure be made, such as asking the consumers to reduce the level of harmonics they are polluting with, installation of harmonic filters, etc.

VI. 2% guarantee-limit, third-harmonic voltage and tertiary winding

It is learned that the imposition of the above mentioned 2% guarantee-limit on transformer third-harmonic voltage stemmed from the necessity of removing from specifications the provision of tertiary winding for three-phase core-type transformer up to 50MVA capacity (bank of single-phase units are invariably required to have a tertiary winding). From the study of power transformer specifications of various projects undertaken by Nepal Electricity Authority it can be inferred, therefore, that the above mentioned guarantee-limit is set for the third-harmonic voltage and not for the third-harmonic current.

Earlier, it was a common practice in electric utilities, including in Nepal's system, to use a tertiary winding irrespective of three-phase power transformer units or bank of three single-phase power transformers. Lately, however, it has been a matter of argument whether a tertiary winding be *always* provided for star/star-connected transformers because third-harmonic voltage in core-type transformers is found to be negligible and one of the main purposes of employing tertiary winding was to suppress the third-harmonic voltages.

Tertiary winding of a power transformer has several functions including suppression of third harmonics. A tertiary winding basically provides short-circuit path for the flow of third-harmonic component of magnetizing currents round the delta thereby suppressing the third-harmonic voltage (as mentioned earlier that third-harmonic current flows at the expense of third-harmonic voltage). Hence, tertiary winding is not required for a transformer having one of its winding as delta. Regarding a star/star-connected transformer it has been established that tertiary winding is not required for a solidly earthed-neutral star/star-connected three-phase core-type (three-limb) transformer as highlighted above. However, tertiary winding is a must for a bank of three single-phase units (and also shell type transformer) owing to the special nature of magnetic circuit involved. In case of bank of three single-phase units and shell type transformers, magnitude of third harmonic voltage is found to be as high as 30 to 60% of fundamental component.

It has been reported that tertiary winding becomes vulnerable in the event of fault and that many transformer failures were attributed to tertiary windings. Some experts and literatures,

therefore, suggest avoiding the star/star-connection at all to get rid of this winding. Because of its own merits, however, star/star-connection still finds place in utilities. As guidance, CBIP (Central Board of Irrigation & Power, India) manual suggests not to include the tertiary winding in case of three-phase three-limb core-type power transformer of 145 kV class up to 100 MVA capacity. We, in NEA, have now specified a limit of 50 MVA capacity beyond which tertiary winding is asked also for the star/star-connected core-type transformer.

VII. Conclusions and Recommendations

We have been specifying a guarantee-limit of 2% for the third-harmonic voltage in the technical specifications of power transformers. However, international standards on power transformers do not specify limits on the third-harmonic currents and voltages. Neither they prescribe the measurement of harmonic voltages nor do they set any tolerances on the values of harmonics voltage and currents should these be guaranteed? as they do for guaranteed values of some other quantities. These standards include only the measurements of harmonics on no-load current as a Special Test but do not prescribe the measurement of harmonics voltages. Moreover, 2% allowance of the third-harmonic voltage alone for an *individual* power transformer would probably be on the higher side with reference to the total harmonic voltage distortion limit allowed in a power system as per IEEE Std. 519-1992 (*IEEE Recommended Practices and Requirements for Harmonic Control in Electric Power System*). In this situation, confusion and argument could arise whether harmonics voltages (and hence the third-harmonic voltage) measurements need to be made or not. Likewise, confusions or problems could also arise regarding the acceptability of the values obtained during the measurements of the harmonics.

It is established that the third-harmonic voltages will be negligible in case of solidly grounded star/star-connected three-phase core-type transformers. However, contents of third harmonics voltage could be objectionably high in case of bank of three single-phase transformers as well as shell type transformers. This is why the later types of transformers are always provided with tertiary windings.

It is thus recommended that we follow the test-items prescribed in the international standards thereby avoiding the measurement of the third-harmonics voltages.

References:

- [1] Nagrath, IJ and DP Kothari, *Electric Machines*, Tata McGraw-Hill Publishing Co. Ltd., New Delhi.
- [2] Franklin, AC and DP Franklin, *J&P Transformer Book*, Aditya Books (p.) Ltd., New Delhi.
- [3] Kulkarni, SV and SA Khaparde, *Transformer Engineering: Design and Practice*, Marcel Dekkar Inc.
- [4] Sen, PC, *Principles of Electric Machines and Power Electronics*, John Wiley & Sons, India
- [5] Notes on Harmonics on transformers, published by IIT Madras, electronic version.
- [6] Al-Haj Hussain and Ibrahim El-Amin, *Factors That Influence Transformer No-load Current Harmonics*, IEEE Transactions on Power Delivery, Vol. 15, No.1, January 2000.
- [7] IEEE Std. 519-1992: IEEE Recommended Practices and Requirements for Harmonic Control in Electric Power System
- [8] Various Transformer Specifications of NEA.

Nepal Electricity Authority (NEA) Transmission Network and Its Losses

Juju Ratna Shakya*

Introduction

Electric-power transmission is the bulk transfer of electricity from generating to located near demand centers. This is distinct from the local wiring between high-voltage substations and customers, which is typically referred to as.

Power generated in power stations pass through large & complex networks like transformers, overhead lines, cables & other equipments and reaches at the end users. It is fact that the Unit of electric energy generated by Power Station does not match with the units distributed to the consumers. Some percentage of the units is lost in the Distribution network. This difference in the generated & distributed units is known as Transmission and Distribution loss.

In Nepal, average T & D (Transmission & Distribution) losses, have been officially indicated as about 25.03% of the electricity generated. Out of which, Grid Transmission loss is 5 – 6 % of total available energy.

Accurate estimation of T&D Losses has gained importance as the level of losses directly affects the sales and power purchase requirements and hence has a bearing on the determination of electricity tariff of a utility.

Today, transmission-level voltages in Nepal are usually considered to be 66kV and above. Lower voltages such as 33kV are usually considered voltages but are occasionally used on long lines with light loads. Voltages less than 33kV are usually used for .

Voltages above 220kV are considered and require different designs compared to equipment used at lower voltages.

Considering the main parts of a typical Transmission & Distribution network, here are the average values of power losses at the different steps:

- **1-2%**– Step-up transformer from generator to Transmission line
- **2-4%**– Transmission line
- **1-2%**– Step-down transformer from Transmission line to Distribution network
- **4-6%**– Distribution network transformers and cables

The overall losses between the power plant and distribution

network is then in the range between 3% and 6%.

From the energy assessment, it can be concluded that 100 units saved at home can save 125 units at the power plant. This should be a real encouragement to save energy for a greener environment.

Components of Transmission losses in NEA

Energy losses occur in the process of supplying electricity to consumers. In case of Transmission Grid the losses are mainly due to technical losses. The technical losses are due to energy dissipated in the conductors and equipment used for transmission, transformation, sub- transmission and distribution of power.

Transmission line losses in a network, include conductor loss, radiation loss, dielectric heating loss, coupling loss and corona conductor losses. It is because current flows through a transmission line and a line has a finite resistance there is an un-avoidable power loss. This is called conductor loss or conductor heating loss and is simply a power loss.

Transmitting electricity at high voltage reduces the fraction of energy lost to , which varies depending on the specific conductors, the current flowing, and the length of the transmission line. For a given amount of power, a higher voltage reduces the current and thus the in the conductor. Resistive losses increases with increase in the power flowing through the lines, which means overloading the lines result in higher power losses.

Dielectric heating losses: A difference of potential between two conductors of a metallic transmission line causes dielectric heating. Heat is form of energy which is be taken from the energy flowing through the line. For overhead transmission lines the heating is negligible. For solid core transmission lines dielectric heating loss is higher and it increases with frequency.

Radiation losses: The electrostatic and electromagnetic fields that surround the conductor cause the line to act as if it were an antenna and transfer energy to any nearby conductive material. The energy radiated is called radiation loss and depends on dielectric material, conductor spacing and length of transmission line. Radiation losses in the cables are less if proper shielding is provided. Radiation losses is directly proportional to the frequency i.e. increases with increase in frequency.

*Dy. Manager, Grid Operation Department, NEA

Corona: Corona is luminous discharge that occurs between the two conductors of a transmission line. When difference of potential between them exceeds the breakdown voltage of the dielectric insulator. Generally when corona occurs the transmission line is destroyed. This loss is generally appreciable in the lines of voltage above 220kV.

Coupling losses: Coupling loss occurs whenever a connection is made to or from transmission line or when two sections of transmission line are connected together. Mechanical connections are discontinuities, which are locations where dissimilar materials meet. Discontinuities tend to heat up, radiate energy, and dissipate power.

In any alternating current transmission line, the and of the conductors can be significant. Currents that flow solely in 'reaction' to these properties of the circuit, (which together with the define the) constitute flow, which transmits no 'real' power to the load. These reactive currents however are very real and cause extra heating losses in the transmission circuit. The ratio of 'real' power (transmitted to the load) to 'apparent' power (sum of 'real' and 'reactive') is the . As reactive current increases, the reactive power increases and the power factor decreases.

For transmission systems with low power factor, losses are higher than for systems with high power factor. Utilities add capacitor banks, reactors and other components (such as ; physical and FACTS) throughout the system to compensate for the reactive power flow and reduce the losses in power transmission and stabilize system voltages. These measures are collectively called 'reactive support'.

The other component of the technical losses are due to energy dissipated equipment used for transmission, transformation, sub- transmission of power like step down transformers, Current Transformers, Cables, Disconnecting switch etc. The losses due to transformers are mainly the transformation losses with some coupling losses while in other equipment it is coupling losses.

Transmission losses in the Transmission network of Nepal Electricity Authority, including losses in Transmission line and Substation is in the range of 5 – 6% of available energy. The losses in the NEA Transmission network can be classified as follows:

1. The Major Transmission Lines like Hetauda - Bharatpur – Bardghat 132kV Transmission Line, Kulekhani 2 – Suichatar 132kV Line, Kulekhani – Hetauda 132kV Line and 66kV line from Hetauda to Birgunj, with intermittent substations are under sized (Overloaded), therefore, congestion of line which results in higher losses.
2. The reactive compensation in the network are inadequate, resulting in poor power factor and low voltage. Recently, some reinforcement work has been completed which has assisted in improving the system.
3. The NEA network has unbalanced power house

distribution. The major loads are located in the mid and eastern region of the country while the generation are located at the far off location away from major load centre, connected through long lines resulting in higher losses. The power generation being Hydro based the cost of electricity transmission is higher as compared to other sources.

4. Transformer Losses inherent in the system due to step down transformers. The voltages are stepped down upto two times before the subtransmission. That is, the transformation from 132kV to 33kV, which again transformed to 11kV results in higher operating losses.
5. The recent trends shows unplanned construction of substation, within few kilometres of each other has also contributed to the loss increase due to coupling losses and losses in the substation equipment.
6. The energy consumption are some time affected by the energy meter error and meter reading errors. The error even if is not a technical loss, results in concern.

Level of Losses

The officially declared transmission and distribution losses in Nepal have gradually risen from about 19 percent in the year 1990 to about 34 percent in 2011 (World Bank report). The trend has gradually shown the reduction to about 25.3% in year 2013. Continued rising trend in the losses is a matter of serious concern and all out efforts are required to contain them.

The losses in various elements of the T&D system usually are of the order as indicated below: -

The losses in any system would, however, depend on the pattern of energy use, intensity of load demand, load density and capability and configuration of the transmission and distribution system that vary for various system elements.

Experience in many parts of the world demonstrates that it is possible to reduce the losses reasonably but such effort requires investments. Low investment has resulted in overloading of the distribution system without commensurate strengthening and augmentation. A clear understanding on the magnitude of technical and commercial losses is the first step in the direction of reducing losses. This can be achieved by putting in place a system for accurate energy accounting. This system is essentially a tool for energy management and helps in breaking down the total energy consumption into all its components. It aims at accounting for energy generated and its consumption by various categories of consumers, as well as, for energy required for meeting technical requirement of system elements. It also helps the utility in bringing accountability and efficiency in its working.

Haphazard growths of sub-transmission and distribution system with the short-term objective of extension of power supply to new areas.

Measures for reducing technical losses

Short term measures

Short term measures include Identification of the weakest areas in the transmission system and strengthening / improving them so as to draw the maximum benefits of the limited resources.

Installation of suitable capacity transformers and substitution of Transformer with those having lower no load losses with high efficient core.

Installation of shunt capacitors for improvement of power factor, so that the losses will be reduced as well as the voltage is improved.

Replacement of existing underrated conductors with the larger diameter wires or with the conductor with higher current carrying capacity, which will reduce the losses with increase in the transmission capabilities of Transmission line.

Long term measures

Carrying out detailed distribution system studies considering

the expected load development during the next 8-10 years so that the required strengthening of the Transmission system can be planned and carried out. NEA should prepare realistic power Master Plans for their systems to develop a strategy to meet the growing electricity demands of the different sectors of the economy on a long term basis. Preparation of long-term plans for phased strengthening and improvement of the Transmission systems along with associated transmission system based on system requirement such that the needs of the load centre are fulfilled without any additional losses to the NEA. Formulation of comprehensive system improvement schemes is required including detailed investment program so as to meet system requirement for long term period.

Such strengthening program requires the investment. So the estimation of the financial requirements for implementation of the different phases of system improvement works shall be carried out and planned as required. The governments support is required to provide financial support in a phased manner.

निर्माणाधीन कमाने सबस्टेशन

Theoretical and Practical Aspects of Construction Planning, Scheduling & Monitoring and their Roles in Project Construction

Narayan Pd. Malla*

1.0 Introduction

Even though Nepal Electricity Authority has completed several hydropower and transmission line projects, most of them were either time over-run and/or cost over-run. The main reasons for the time and cost over-run were: lack of proper utilization of resources and time, and problems associated with technical aspects including geology, administrative procedure, local people, labors/staff and so on. Among the various reasons mentioned above, the most important reason for causing the cost and time over-run in a project is lack of proper utilization of resources and time. Hence, it is really necessary to regard Construction Planning, Scheduling and Monitoring as essential parts of the Project Management.

Proper utilization of available resources and technology for the completion of work within a given time frame is the Project Management.

Project Management includes three important things:

- I. Utilization of resources (manpower, machines and materials)
- II. Completion of the task within the given time frame, and
- III. Expense within the allocated budget

Vital pillars for the project management are:

- I. Project Planning
- II. Project Scheduling, and
- III. Progress Monitoring

Project Planning:

Project Planning is the first step in which goals and objectives are set. It is often called setting events. The planning describes the need for the project, way of doing it and management of manpower, machine and materials for the completion of the objectives.

Scheduling of the Project:

Scheduling of the project is the allocation of time and money with respect to the available manpower, machine and materials. Scheduling is the formulation of the plan for its completion.

Progress Monitoring:

Monitoring is a process by which the project work is monitored. It is implemented during the actual project implementation time. Project monitoring checks the percentage of completion of the objectives with respect to the scheduling and causes the works to be accelerated, if necessary, in order to achieve the progress to meet the schedule.

2.0 The Fundamentals of Construction Planning

Construction Planning is a fundamental and challenging activity in the management and execution of construction projects. It comprises the choice of technology, the definition

of work tasks, the estimation of required resources and durations for individual tasks, and the identification of any interactions among different work tasks. A good construction plan is the basis for developing the budget and the schedule for work. Developing the construction plan is a critical task in the management of construction and construction planning is the necessary fore-runner of scheduling. In this planning, defining work tasks, technology and construction method is done simultaneously or in a series of iterations.

While developing a construction plan, it is customary to put the primary emphasis on either cost control or schedule control as illustrated below. Most projects require consideration of cost as well as scheduling over time, so planning, monitoring and record keeping must consider both dimensions. In these cases, the integration of schedule and budget information is a major concern.

Construction Planning

A. Cost Oriented	B. Schedule Oriented
A1. Direct Costs	B1. Time Oriented (Critical Path Method)
A2. Indirect Costs	B2. Resources Oriented (Job Shop Schedule)

A basic distinction exists between the resource oriented and the time oriented scheduling techniques. For the resource oriented scheduling, the focus will be on using and scheduling particular resources in an effective fashion, while for the time oriented scheduling, the emphasis will be placed on determining the completion time of the projects considering necessary precedence relationships among activities. Most scheduling softwares are time oriented, although virtually all programs have capability to introduce resource constraints.

2.1 Basics of Scheduling:

Project Planning is related to the use of schedules such as Gantt Charts to plan and subsequently report progress within the project environment. Good scheduling can eliminate problems due to production bottlenecks, facilitate the timely procurement of necessary materials and ensure the completion of a project in a timely manner. In contrast, poor scheduling can result in considerable waste, as laborers and equipment wait for the availability of other needed resources or the completion of preceding tasks. Delay in the entire project due to the poor scheduling can also create havoc to employers having a lot of enthusiasm to go ahead in the construction.

2.2 Selection of Technology and Construction Method

Choosing an appropriate technology and method for construction is important for the success of the project. In selecting alternative methods and technologies, it may be necessary to formulate a number of construction plans based

* Deputy Manager, NEA

on alternative methods and assumptions. Once the full plan is ready, then the cost, time and reliability impacts of the alternative approaches can be reviewed.

2.3 Defining Work Tasks

As the choice of technology and general methods is considered necessary, the planning process defining various work tasks must also be accomplished. These work tasks represent the necessary framework to permit scheduling of construction activities along with estimating the resources required by an individual work task and determining any necessary precedence or required sequence among the tasks.

2.4 Defining Logic

Logic is a basic prerequisite for scheduling. Logically, certain activities cannot occur before others are complete. This is defined as "hard logic". For example, you must buy milk and chocolate before you make chocolate milk. There may also be a personal preference that dictates a work sequence. This is defined as "soft logic". You may prefer to put the milk in the glass before the chocolate while making the chocolate milk or you may prefer to put the chocolate first. The end result is the same either way- delicious chocolate milk.

Logic plays an important role in producing a viable and complete schedule. Once the planning process is complete, the data is organized and analyzed by using hard and soft logic. It is the logic that dictates sequence of activities, viability and accuracy of the schedule. If any of the dates is incorrect or the logic utilized is inaccurate, the controlling and managing processes should adapt and amend the schedule to complete the project on time and within the budget.

Scheduling is not an exact science and it depends fully on the date, logic and experience put into it by the management team. Once work activities and logic are defined, relationships among the activities can be specified. Precedence relations among activities signify that the activities must take place in a particular sequence. Numerous natural sequences exist for construction activities due to structural integrity, regulations and other technical requirements. For example, design drawings cannot be checked before they are drawn.

2.5 Estimating Activity Durations

The project schedule depends upon the activity duration. The duration estimates of activities or activities on the critical path will determine the finish date of a project for a given start date. However, there might be many uncertainties involved in the estimate. For example, two programmers due to differences in their experiences will take different amount of time to write the same program. Estimating activity duration is a complicated activity and usually there is no specific rule which says that a particular estimation technique is 100% accurate. One or a combination of the following techniques will usually be used to arrive at an estimate that could be close to a perfect estimate.

There are various methods for estimation of durations:

- a) Expert Judgment
- b) Analogous Estimating
- c) Parametric Estimating
- d) Three Point Estimating
- e) Reserve Analysis

2.6 Understanding the Critical Path Method

The most widely used scheduling technique is the Critical Path Method (CPM), often referred to as Critical Path scheduling. This method calculates the minimum completion time for a project along with the possible start and finish times for the project activities. The critical path itself represents a set or sequence of predecessor/successor activities which will take the longest time to complete. The duration of the critical path is the sum of the activities durations along the path. Thus, the critical path can be redefined as the longest path through the "network" of project activities. Any delay along the critical path would imply that additional time would be required to complete the project, that is, the project cannot be accomplished in the predefined finish date.

There may be more than one critical path in project activities, so completion of the entire project could be delayed due to delayed activities along any one of the critical paths. An effective Critical Path Analysis can make a difference between success and failure on complex projects. It can be very useful for assessing the importance of problems faced during the implementation of the plan.

Critical Path Analysis is an effective and powerful method for assessing:

1. What tasks must be carried out
2. Where parallel activities can be performed
3. The shortest time in which a project can be completed
4. The sequence of activities, scheduling and timings involved
5. Task priorities, and
6. The most efficient way of shortening time on urgent projects

To calculate the critical path, the following four parameters are determined for each activity:

a) Earliest Start Date (ES):

The earliest start date for an activity can start based on the constraints and dependencies for the activity. The earliest start date can change as the plan progresses and changes are made to the planned schedule.

b) Earliest Finish Date (EF):

The earliest finish date for the activity is the earliest start date plus the time required to complete the activity. The earliest finish date can change as the plan progresses and changes are made to the planned schedule.

c) Latest Finish Date (LF):

The latest finish time in which the activity can be completed without delaying the plan, is based on the constraints and dependencies for the activity.

d) Latest Start Date (LS):

The latest start date is the latest finish date minus the time required to complete the activity.

Besides the above parameters, it is quite necessary to know about "Float". Float for an activity is the time between its earliest and latest time or between its earliest and latest finish time. Float is the amount of time to which an activity can be delayed without delaying the project.

The critical path is the path through the project network in which none of the activities have a float, that is, it is the path in which $ES=LS$ and $EF=LF$ for all activities. A delay in the critical path delays the project. Similarly, to accelerate the project, it is necessary to reduce the total time required for the activities in the critical path.

3.0 The Tool

There are many commercial software programs available to develop and maintain construction schedules. Construction management has rapidly become technical and dependent upon the advances in computer and software technology. Some of the common projects planning softwares are Primavera, Microsoft Project, Suretrak, Lantiv Scheduling Studio, Project KickStart, Planner Suite, Open Plan, Artemis, etc.

Programs such as Primavera, Suretrak and Microsoft project give users the power to develop schedules by inputting basic information and allowing the softwares to analyze and predict the end result. Most of the softwares available allow the users to customize the presentation of the schedule and produce different types of reports for analysis.

4.0 Practical Aspect:

With the help of the above basic concept, a sample project having a construction period of 3.5 years has been prepared for reference purpose (attached herewith) which might be helpful to understand scheduling techniques. Some of the practical aspects are considered below which might be necessary while preparing an Implementation Schedule as well as during the execution of the "Implementation Schedule"

The main objective of developing an implementation schedule is to visualize the tentative construction duration with the feasible sequence of works and to foresee the required amount of resources for the whole project period. The attached implementation schedule refers to the main activities and indicates its interrelationship and dependency between the intermediate activities. It is however required to have a detailed construction schedule at the later stage with all possible break-down of activities to form a series of sequential works for real execution.

A critical path method has been adopted in preparing the Implementation Schedule. This Implementation schedule is

developed using a computer software package "Primavera 3.0".

One of the major tasks during construction is the proper planning of resources and to make them readily available at the time it is foreseen and intended to be used. Generally the resources planning gives the basic idea on the use of resources which includes the number of units required, the duration as well as the actual period of their use.

The resources related to manpower and the materials have not been taken into account at this stage but could be incorporated at a later stage while developing a detailed program which is required prior to the construction phase. The productivity rate of equipment and machines is also to be considered for calculating the duration required to complete a particular work. Similarly, different calendars incorporating non-working days due to holidays, weekend-off, shifts, hours per shift, rainy season, location of structures, etc. are to be fully considered while preparing an "Implementation Schedule".

During the execution of works/activities, actual start and finish dates of each work group are entered in a separate column of the implementation schedule in order to compare them with the target dates. If target dates are delayed due to problems like design/geology, strike, non-availability of resources etc, sometimes, resources are to be added to expedite the work in order to complete the project in time. With the help of additional resources, only a certain period of delayed time can be compensated and the remaining delayed time for the completion of works cannot be achieved. The project is prolonged thereby causing time over-run. The actual dates of works in the schedule are considered in the software program for finding out the actual completion date of an individual structure, different lots of works and of the project itself.

5.0 Conclusion:

Despite the persistent efforts of Nepal Electricity Authority to solve the problem of "Load Shedding" by constructing several hydropower and transmission line projects, the problem is still to continue for a few years. The worst parts of the completed projects are their time and cost over-run problems. Hence, it is really essential to consider Construction Scheduling as a part of the Project Management to minimize the problems of time over-run which consequently helps to reduce cost over-run of a project.

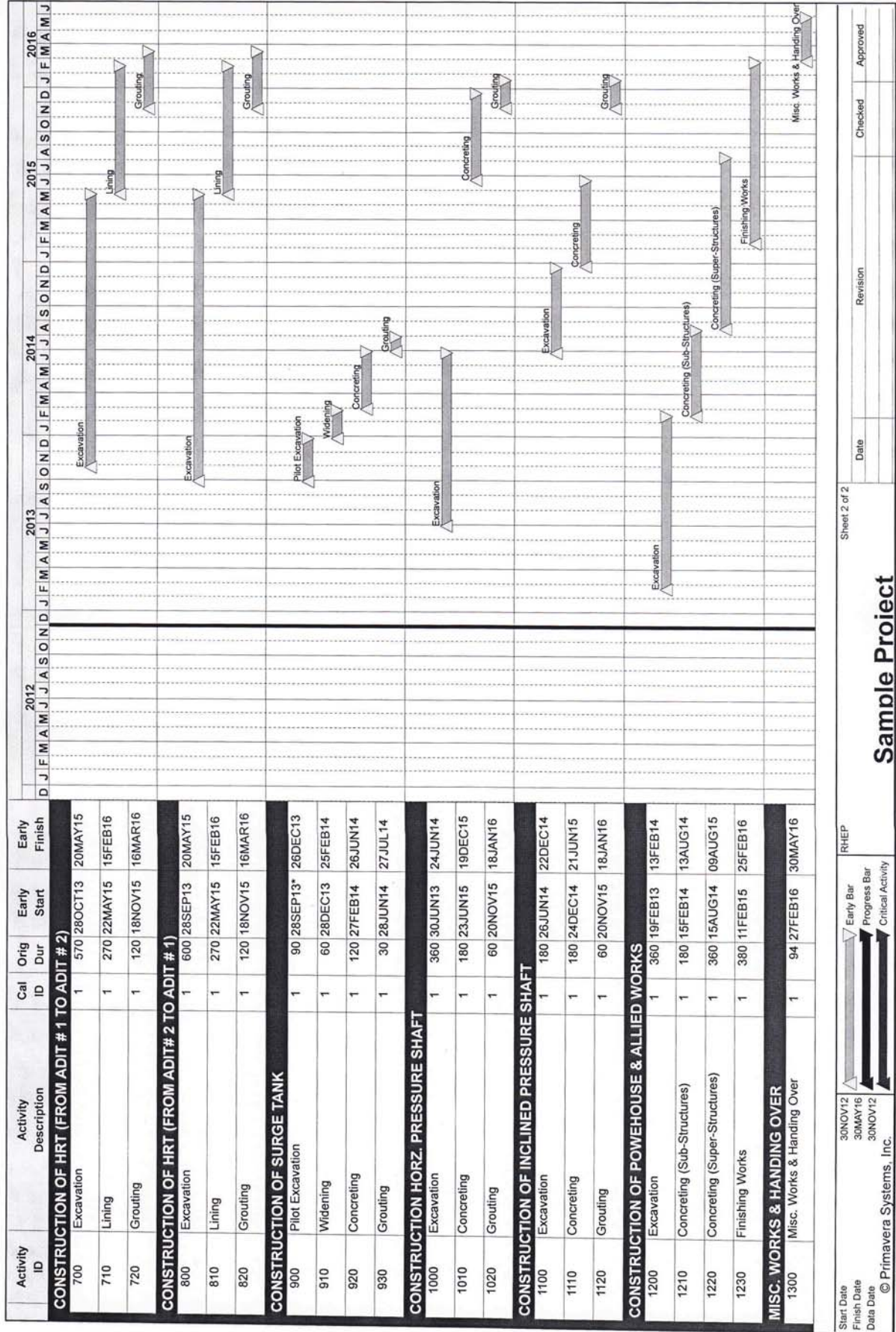

बिद्युत चोरी गर्नु दण्डनीय अपराध हो । बिद्युतको दुरुपयोगले दुर्घटना निम्त्याउनुको साथै आपूर्तिमा बाधा पुग्दछ, जसको कारण दुरुपयोग नगर्ने ग्राहकलाई समेत आर्थिक बोझ थपिन जान्छ ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण

IMPLEMENTATION SCHEDULE

Activity ID	Activity Description	Cal ID	Orig Dur	Early Start	Early Finish
CONSTRUCTION & COMPLETION OF CIVIL WORKS					
10	Date of commencement	1	0	30NOV12	
20	Commercial Operation of the project	1	0		30MAY16
MOBILIZATION AND APPROACH ROAD					
100	Approach Road (Improvement)	1	60	01DEC12	29JAN13
110	Approach Road (New Construction)	1	180	11DEC12	08JUN13
120	Site offices, camp, labour camp etc.	1	60	30JAN13	30MAR13
130	Installation of concrete production plant	1	60	15FEB13	15APR13
DIVERSION SCHEME					
200	1st Stage Diversion	1	30	10JUN13	09JUL13
210	2nd Stage Diversion	1	30	05FEB14	06MAR14
220	3rd Stage Diversion	1	30	05JUN14	04JUL14
DAM AND HEADWORKS					
300	Excavation	1	630	11JUL13	01APR15
310	Concreting	1	690	09OCT13	29AUG15
CONSTRUCTION OF ALL ADITS					
400	Adit # 1	1	210	31MAR13	26OCT13
410	Adit # 2	1	180	31MAR13	26SEP13
420	Adit # 3	1	90	31MAR13	28JUN13
CONSTRUCTION OF HRT (FROM INLET)					
500	Excavation	1	630	10JUL13	31MAR15
510	Concreting	1	270	02APR15	27DEC15
520	Grouting	1	120	29SEP15	26JAN16
CONSTRUCTION OF HRT (FROM ADIT # 1 TO INLET)					
600	Excavation	1	570	28OCT13	20MAY15
610	Lining	1	270	22MAY15	15FEB16
620	Grouting	1	120	18NOV15	16MAR16

UPPER TRISHULI 3A HYDROELECTRIC PROJECT AND ENVIRONMENTAL MONITORING: AN OVERVIEW

Bhakti Pd. Timsina*

1. Introduction

At present Nepal faces power and energy deficit, due to severe imbalance in demand and supply of electricity in the country. It has led to load shedding (even more than 10 hours a day) in Nepal for the last 5 years. This situation has resulted in adverse impact on production and service sectors and overall development of the nation. In order to meet the increasing electricity demand in an efficient manner, Nepal Electricity Authority (NEA) has inter alia selected Upper Trishuli 3A hydroelectric project.

Four cascade schemes have been identified in the Upper Trishuli basin lying between Syabrubesi and Betrawati of Rasuwa and Nuwakot Districts of Nepal. These four schemes are Upper Trishuli-I, Upper Trishuli-II, Upper Trishuli 3A and Upper Trishuli 3B. Among these, Upper Trishuli 3A is a run-of-river project with an installed capacity of 60 MW which was identified by NEA in 2004/05 as a part of project identification study. Detailed project report level study of the project was carried out in 2007 which provided the information necessary for project development. The tendering for the project construction was carried out during 2009-10 and currently the project is under construction. The project will be able to generate the full capacity for 8.5 months of the year while the minimum power will be 44 MW in the dry season.

The Upper Trishuli 3A hydroelectric project (UT3A HEP) helps to strengthen the power transmission network of Integrated Nepal Power System (INPS) thereby increasing the capacity of power flow to Kathmandu where the electricity demand is very high.

1.1 Project Location

The Upper Trishuli 3A hydroelectric project headwork area is located about one km downstream of Trishuli-Mailung confluence and approximately 15 km upstream of existing Trishuli hydroelectric Diversion weir. The left bank of the proposed weir is situated in the buffer zone of Langtang National Park. The proposed underground powerhouse is located in Manakamana VDC of Nuwakot district. Now, the access road is available up to the proposed headwork site of the project. The major project affected VDCs are Manakamana (Nuwakot district), and Ramche, Dandagaun, Thulogaun and Laharepauwa (Rasuwa district).

1.2 Project Structures

The project is designed as a peaking run-of-river plant with an installed capacity of 60 MW and an average annual energy generation of 460.4 GWh. The project will have a 10m high gated weir, a side intake with three gates, two desanding basins, a 4.1 km long headrace tunnel, a surge shaft, an

inclined shaft of length 160m, a pressure tunnel of 100m and an underground powerhouse to accommodate two turbines, a tailrace conduit, 220 kV transmission line, 2.3 km long new project road and a bridge near Pairebensi. The power evacuation from the project will be accomplished through 48 km long 220 kV transmission line to be connected to the existing Matatirtha substation in Kathmandu.

2. Environmental Impact Assessment (EIA) of the Project

Environmental Impact Assessment (EIA) study of the Upper Trishuli 3A (UT 3A) hydroelectric Project was conducted by the Environment and Social Studies Department (ESSD), Engineering services, NEA, as per the Environmental Protection Rules (EPR), 1997. The EIA report was approved by the Ministry of Environment, Science and Technology on B.S. 2067/05/11. The construction work of the project started on June 1, 2011 and it is expected to be completed on April 30, 2014. The project is being developed on an EPC-Contract model with China Gezhouba Group Company Ltd. (CGGC) for all the Civil, Electro-Mechanical and hydro-Mechanical works.

3. Environmental and Social Monitoring

Monitoring work is a major activity in any construction works and is essential for proper implementation of environment protection measures mentioned in the EIA report. A monitoring program is essential in order to collect up-to-date baseline conditions and for evaluating environmental impacts and the effectiveness of the mitigation measures adopted. The monitoring process should generate meaningful information and improve the implementation of mitigation measures. ESSD has been conducting construction phase Environment and social monitoring of UT3A HEP since September 2012. This monitoring is being carried out in order to comply with the requirements stated in the approved EIA of the project.

3.1 Objectives of Monitoring

Environmental monitoring helps to judge the success of mitigation measures in protecting the environment as well as to allow for more effective planning and for an adaptive response based on an assessment of the effective mitigation measures. It also provides feedback about the actual environmental impacts of a project. A detailed, continuous monitoring helps to identify the actual impacts as well as assists to reduce the environmental risks associated with that project, and allows for project modifications to be made when required. Information generated from environmental monitoring will increase the scientific understanding of environmental impacts, thereby permitting better EIA of future projects. The construction phase environmental and social monitoring of UT3A hydroelectric Project is done to

* Sociologist / Unit Chief, Upper Trishuli 3A Environmental Management Unit

make comparisons between different situations in order to detect changes. Environmental monitoring is required to ensure compliance of the mitigation and enhancement programs, and tender clauses related to environmental and social issues, and to assess the actual impacts of these measures as well as the emerging impacts during the construction phases of the project.

3.2 Need for Monitoring

According to the Article 32 of Chapter X of the National Environmental Impact Assessment (NEIA) Guidelines, 1993, the environmental impact monitoring must be conducted to fulfill the following objectives:

- Ensure that the impact does not exceed legal standards,
- Check the implementation of mitigation measures to see whether it is in conformity with the environmental impact assessment report, and
- Provide timely warning of potential environmental damage.

3.3 Principle of Monitoring

According to the Article 33 of Chapter X of the NEIA Guidelines, 1993, the principle of monitoring is to improve the implementation of mitigation measures. In the process of environmental impact monitoring, following activities must be undertaken:

- Determine carefully the indicators to be used in the process of monitoring,
- Collect important and relevant information,
- Apply measurable criteria with regard to prescribed indicators,
- Conduct objective analysis of the information collected,
- Work out clear conclusions based on objective analysis and processed information,
- Make rational decisions based on the conclusions drawn from the above clauses, and
- Recommend improved mitigation measures to the implementing agencies.

4. Role of ESSD for the Construction Phase Environmental and Social Monitoring

ESSD is responsible for all kinds of environmental studies including Initial Environmental Examination, Environmental Impact Assessment, Environmental Monitoring and Environmental Auditing of hydropower projects, transmission lines and access roads of the projects. Now ESSD is conducting environmental and social monitoring of three hydropower projects (Chameliya HEP, Kulekhani III HEP and Upper Trishuli 3A HEP) and five transmission line projects (Khimti-Dhalkebar 220kV T/L project, Hetauda- Bharatpur 220 kV T/L project, Kabeli Corridor 132 kV T/L project, Chameliya-Attrariya 132 kV T/L project and Dumre-Damauli 132 kV T/L project). ESSD is conducting the construction phase environmental and social monitoring as per the provisions made in the Article -13(1) of the EPR, 1997 and contract between the department and the concerned Projects.

As per the agreement with the UT3A Project, ESSD has established a site based UT3A-Environmental Management Unit (UT3A-EMU) located in Betrawati, Rasuwa. The EMU has been conducting the following monitoring programs.

Picture 1: Headworks of Upper Trishuli 3A HEP under Construction

4.1 Baseline Monitoring

Baseline monitoring is conducted to update the baseline condition of the project area prior to implementation of the project. Physical, Biological, Socio-economic and Cultural parameters are covered while conducting the baseline monitoring. These parameters are used as per the approved EIA report of the project.

4.2 Impact Monitoring

As per the provisions of Article 34 of Chapter X of the NEIA Guidelines, 1993, the impact monitoring on ecological, social and economic, and public health parameters within the project area must be measured during the project construction and operation phases in order to detect environmental changes which may have occurred as a result of project implementation. ESSD is also conducting Impact monitoring to assess actual level of environmental impact. The impact monitoring includes monitoring of impact on physical, biological and socio-economic & cultural environment of the area, and determination of accuracy of the predicted impact and effectiveness of mitigation measures.

Picture 2: Environmental Monitor inspecting Construction Activities

4.3 Compliance Monitoring

In accordance with the provisions of Article 34 of Chapter X of the NEIA Guidelines, 1993, the compliance monitoring covers periodic sampling or continuous recording of specific environmental quality indicators or pollution levels to ensure project compliance with the recommended environmental protection standards.

The purpose of the compliance monitoring is to ensure that the quality or quantity of an environmental component is not altered by a human activity beyond a specified standard

of regulation level. The compliance monitoring of UT3A is conducted to monitor the compliance of the tender clause, implementation of mitigation measures and monitoring activities and allocation of adequate budget for the implementation of environmental management plan. Review/cross checking of tender clauses and design documents, daily filling up of compliance datasheet, and observation by experts come under compliance monitoring. UT3A-EMU is responsible for the preparation of monthly and quarterly progress reports on a regular basis regarding the impact and compliance monitoring.

4.4. Effectiveness of the Construction Phase Monitoring

Environmental and social monitoring of UT3A HEP during the construction phase reveals that it is necessary to bring

changes in project implementation in order to remove or lessen adverse environmental impact. It is regarded as an important stage of project implementation.

5. Conclusion

This study shows that the role of UT3A-EMU is very crucial in environment management of the UT3A which is under construction at present. The findings of the impact and compliance monitoring as well as the issues raised by local people are documented in the form of Quarterly reports and are being regularly submitted to the project and ultimately to the project contractor. So, UT3A-EMU is also working as a bridge between the local people and the project authority, in addition to managing the environmental and social impact during the construction phase.

निर्माणाधीन कुलेखानी तेस्रो जल विद्युत आयोजनाको सुरुङ्ग

Emerging Innovative Strategies and Institutional Arrangements to Ensure Sustainability of Micro-Hydropower Development: A Case from Baglung District in Nepal

Prakash Gaudel*

Abstract

In many remote hilly areas of Nepal where there is no national grid supply electricity, micro-hydropower plants (MHPs) are generating power in an isolated mode (i.e. not grid connected), and supplying electricity to local areas. But in case of the shutdown of an MHP, power supply to its coverage area is affected reducing the reliability of such electricity supply. To increase the reliability of the supply to such areas, mini-grid can be an effective solution.

This paper presents a case from Baglung district in western Nepal where, the stakeholders of MHPs planned to conceive their own mini-grid which could connect such isolated MHPs. This is, in fact, an innovative strategy taken at a local level which joins 6 MHPs of Baglung through 8 km long 11kV transmission line and provides quality service to about 1,200 households in the district. The mini-grid is owned, operated and maintained by a community (co-operative). This paper examines the role of various stakeholders in development of the mini-grid. This paper further analyzes as to what extent this development of mini-grid has been instrumental in increasing the sustainability of MHPs and to what level the reform of paradigm shift from government led centrally planned energy development and distribution process to community based participatory process has been successful.

1. Background

Despite huge potential (83,000 MW) for hydropower generation in Nepal, only a small fraction has been harnessed till date. In Baglung district of western Nepal, 22,129 (41%) households are merely electrified by national grid (DCRDC, 2011). This means a large section of the people are deprived of electricity supply. In such a context, micro-hydropower plants (MHPs) are playing a crucial role in rural electrification of the district. In Baglung district there is no big hydropower project yet, but 2983.89 kW of electricity is generated by MHPs (capacity less than 100kW) and pico-hydro projects (capacity less than 10 kW) which provide clean energy to 26,827 (over 42%) households in the district (DCRDC, 2011). More recent study shows that 39% of the total population in Baglung district are electrified through MHPs and pico-hydro projects & 42% are electrified through the national grid whereas 19% of the total population are still un-electrified (STPL, 2013).

Traditionally, development of MHPs in Baglung has been done in isolation, i.e., each plant supplies electricity to local households without being interconnected with other plants. Such power, generated at a local level is consumed mainly for domestic use whose peak demand is high during evenings and there are frequent chances of energy spill at the other times of the day. Similarly, in case of plant shutdown for

repair and maintenance or other technical reasons, the power supply is affected. In such circumstances, to increase the reliability and sustainability of the power supply in the area, the stakeholders of Baglung planned to form a mini-grid to interconnect the isolated MHPs. A mini-grid is defined as an independent network of generators for the electrification of local areas (Dixit et al, 2011). This option of the mini-grid development focuses on increasing access and reliability of electricity supply to areas isolated from the national grid.

The objective of this study is to examine roles of various stakeholders in the development of the mini-grid. This paper further analyzes as to what extent this development of mini-grid has been instrumental in increasing the sustainability of MHPs and to what level the reform relating to a paradigm shift from government led centrally planned energy development and distribution process to community based participatory process has been successful.

2. Study Area

The study area is located in Baglung district in western mid-hill of Nepal (figure 1). The Kalung Khola (stream) basin extends from 28°08'06"N to 28°11'21"N latitude and 83°31'26"E to 83°36'54"E longitude and covers 4 village development committees (VDCs) namely, Paiyuthanthap, Damek, Sarkuwa and Rangkhani. The Kalung Khola has a high gradient and its basin is known as Energy Valley (*UrjaUpyatakya*) as a number of MHPs are being operated with water from the same stream.

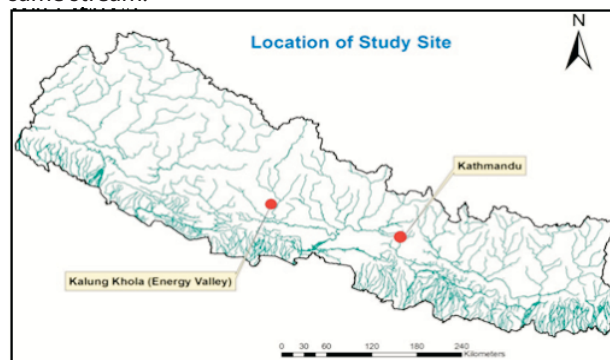

Figure 1: Location of Study Site

3. Materials and Methods

A field visit was carried out in June 2013 to collect information on different aspects of the mini-grid and its sustainability. Interviews and group discussions were carried out with the members of the mini-grid co-operative, grid operators, MHP operators, users and other stakeholders. Secondary information/data were collected from the literatures, reports and records of the grid operators.

* Environmentalist, Nepal Electricity Authority

Both qualitative and quantitative analyses of the obtained data were carried out. GIS tool was used to analyze the basin characteristics and to compute relevant spatial information. For this purpose, topographic sheet (No. 2883 15A) developed by Department of Survey, Government of Nepal was used as a main input.

4. Key Findings

a) Features of the Energy Valley 'UrjaUpatakya'

With the objective of developing the whole KalungKhola basin through the capacity building of local communities to plan, implement and manage the rural energy systems, Rural Energy Development Programme (REDP) launched its program activities in Sarkuwa and Paiyuthanthap VDCs in September 1997 and in Rangkhani VDC in July 1999 (Devkota, 2011). These programs focused on micro-watershed management within the framework of the community mobilization process.

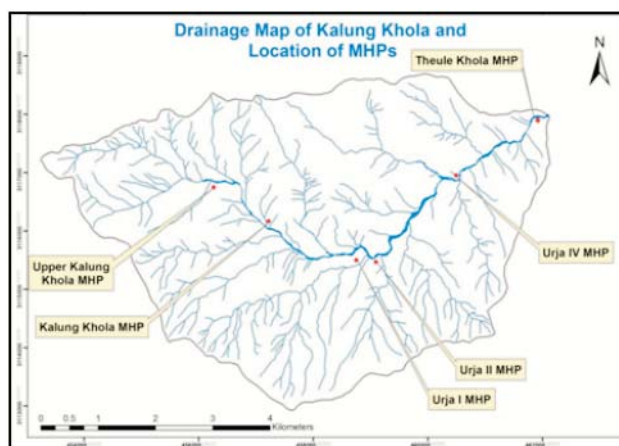

Figure 2: Drainage of KalungKhola with location of MHPs

With active community participation/mobilization, 7 MHPs (figure 2) were established at different locations and time periods within the KalungKhola basin (energy valley) under REDP/ Renewable Energy for Rural Livelihood (RERL) Program of Alternative Energy Promotion Center (AEPC). These 7 MHPs which are in operation with a total capacity of 132 kW use the water from the same stream (Khola) in the basin. Over 1400 households are benefitted from these MHPs. Table 1 summarizes the key features of these MHPs.

Table 1: Features of MHP of KalungKhola Basin

S. No.	Name of MHP	Capacity (kW)	Location (VDC)	Benefitted Households (No)
1.	UpperKalungKhola	12	Paiyuthanthap	114
2.	KalungKhola	22	Paiyuthanthap	230
3.	Urja I	26	Rangkhani	272
4.	Urja II	9	Rangkhani	158
5.	Urja III	25	Paiyuthanthap	250
6.	Urja IV	14	Damek	133
7.	TheuleKhola	24	Sarkuwa	290
	Total	132		1447

b) Formation of Mini-grid

The first mini-grid in Nepal which synchronizes 6 MHPs in the KalungKhola basin came into operation from 2011. This grid was established with the financial and technical support of RERL Program of AEPC (AEPC, 2012). The mini-grid with a total length of 8 km and capacity of 11 kV is benefitting about 1200 households. Out of the 7 MHPs within the basin, 6 MHPs (with a total energy output of 107 kW) are connected to the grid whereas the remaining one (Urja III MHP of 25 kW) is in the process of interconnection.

c) Advantages of Mini-grid: Sustainability of MHPs

Different studies (Pokharel et al, 2013; Verma and Singh, 2013; Viral et al, 2013) have shown that the concept of mini-grid is found to be very effective and economical for electrification of rural areas in comparison with national grid extension and other conventional technologies like diesel generator. This approach of the mini-grid has distinct advantages over the conventional approach of constructing MHPs in isolation.

The formation of the mini-grid in the KalungKhola basin has helped to increase the load factor of the MHPs, and quality as well as reliability of electricity. The reliability has been increased by continuous electricity supply from the grid even during the shutdown of an individual MHP for repair and maintenance. The users can get energy from the other MHPs through the mini-grid in case of failure of an MHP. Such increased reliability and ensured availability of the system has helped in increasing the end uses of electricity. During the field visit, 32 end users (including 10 mills, 9 poultry farms, 2 schools, 1 telecommunication tower and others) were found functional.

d) Management of Mini-grid (Institutional Capacity)

For the regular operation and overall management of the mini-grid, *UrjaUpatyaka* Mini Grid Co-operative Society Limited is established which consists of people from among the users. The office of the Cooperative is located at ward no. 1 of Rangkhani VDC. The Management committee of the Cooperative consists of 3 representatives each from larger (>20 kW capacity) MHPs and 2 each from smaller (<20 kW capacity) MHPs connected to the mini-grid. Such committee members are elected by the users and the constituted committee has a tenure of 2 years. The establishment of users committee has increased the feeling of ownership among the users regarding the mini-grid system.

e) Tariff Fixation (Economic Viability)

Tariff management plays an important role in making MHPs financially sustainable. Proper tariff setting improves the technical and financial performance of the MHPs. But in Nepal, there exists no standard tariff determination guideline or policy for use by MHPs.

When analyzing the management process of the mini grid system, the mini-grid cooperative works as a grid operator and electricity distributor whereas every MHP works as an individual electricity producer. The Power Purchasing Agreement (PPA) between the mini-grid cooperative and the MHPs reveals a purchase rate of NRs 4.50 per unit (kWh). The mini-grid cooperative then supplies electricity to households

at the base tariff of NRs 75 up to 12 units and NRs 7 for each additional unit consumed.

Before the conception of the mini-grid, a flat tariff (Rs per Watt) was implemented and no electricity meters were installed. With the establishment of the mini-grid, a compound tariff (base and metered) was endorsed. The discussions with the MHP operators and users during the field visit revealed that the installation of meters in houses have been successful to optimize electricity use. This has also resulted in availability of funds for better operation and maintenance of the system. For instance, when operated in isolation with the flat tariff, on average, Kalung Khola MHP (22 kW) was able to collect NRs 17,000 to 18,000 per month. But with the start of the mini-grid, on average, the Kalung Khola MHP is now able to generate NRs 22,000 (maximum NRs 25,000) per month through electricity sale. The co-operative is responsible for overall monitoring of meters, tariff management, meter reading & tariff collection.

5. Conclusion and Way Forward

This study shows that the micro-level plans and policies for rural electrification are translated into realities. This has been possible with the active involvement of the locals to fulfill the local energy demand. The formation of the mini-grid and its management by a cooperative consisting of people from among the users have put the MHPs in the path of sustainable energy development. The Mini-grid can be a reliable source of electricity supply to the remote areas where the national grid extension is not easily possible.

This first mini-grid, though connected with the 6 MHPs at present is operated in an isolation mode and there are possibilities to connect this grid with the national grid in the near future. The stakeholders are moving ahead in this process. As Nepal Electricity Authority (NEA) is the single energy buyer and owner of the national grid, NEA needs to play a supportive role in facilitating the sustainability of MHPs in rural areas of Nepal. If this interconnection works well, then the surplus energy from the mini grid can be supplied to the national grid and it can contribute electrical energy to some extent in order to mitigate the power shortage in the country.

References:

- AEPC 2012. *First Micro Hydro Mini-grid of Nepal in Regular Operation*. In: e-Newsletter- An electronic quarterly publication of Alternative Energy Promotion Center (Jan-March, 2012), Vol.21, pp.2. Retrieved from: http://www.aepc.gov.np/docs/resource/rescenter/20130820014509_An%20Electronic%20Quarterly%20Publication%20of%20Alternative%20Energy%20Promotion%20Centre%20-%20Volume%2021.pdf
- DCRDC, 2011. *District Energy Status: Baglung 2011*. Dhaulagiri Community Resource Development Center, Baglung, Nepal.
- Devkota, T.R. 2011. Integrated Development of Rural Energy Systems through Pocket Area Approach for Energy Services: The REDP Experience, Nepal. In: *Hydro Nepal*, Issue No. 9, Kathmandu, pp.44-47.
- Dixit P.; Pandey, R.; and Singh, S.N. 2011. *Preliminary Planning of Cost Effective Mini Grid for Remote Hilly Areas Using Geographic Information System*. Paper presented in International Conference on Renewable Energy, (Jan 17-21, 2011) Jaipur, India.
- S. Pokhrel, Singal S.K. and Singh S.N. 2013. Comprehensive Study of Community Managed Mini-Grid. In: *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, Vol. 3, Special Issue 3, pp. 514-520.
- STPL 2013. *DPR for Interconnection of MHPs in Baglung District*. Report submitted to AEPC/NRREP by Shine Technocrats Pvt. Ltd, Kathmandu.
- Verma, R. K. and Singh, S.N. 2013. Review of Mini-Grid Used For Electrification in Rural Area. In: *American International Journal of Research in Science, Technology, Engineering & Mathematics*, 3(2), June-August, 2013, pp. 140-144.
- Viral, R.K.; Bahar, T. and Bansal, M. 2013. Mini Grid Development for Rural Electrification in Remote India. In: *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, Vol. 3, Special Issue 3, pp. 356-361.

निर्माणाधीन कुलेखानी तेस्रो जल विद्युत आयोजनाको हेड वकर्स

नेपाल विद्युत प्राधिकरण

प्रशासन निर्देशनालय

जनसाधन विभाग

केन्द्रीय कर्मचारी प्रशासन शाखा

आर्थिक वर्ष २०७०/०७१ (पौष मसान्त सम्म) को

जनशक्ति विवरण

पद	सेवा	स्वीकृत दरबन्दी			मौजूदा कर्मचारी			
		नियमित	आयोजना	जम्मा	स्थायी	म्यादीमा कार्यरत कर्मचारी संख्या	करार/ ज्यालादारीमा कार्यरत कर्मचारी संख्या	जम्मा
उप कार्यकारी निर्देशक	प्राविधिक/प्रशासन	७	०	७	६	०		६
अधिकृत स्तर (तह ६ देखी ११ सम्म)	प्राविधिक	१२०२	१५९	१३६१	८१३	१	१	८१५
	प्रशासन	५०३	२५	५२८	४७०	१	०	४७१
	जम्मा	१७०५	१८४	१८८९	१२८३	२	१	१२८६
सहायक स्तर (तह १ देखी ५ सम्म)	प्राविधिक	५८८८	०	५८८८	४४३४	४९९	३८	४९७१
	प्रशासन	३३५८	०	३३५८	२४०३	१६०	११	२५७४
	जम्मा	९२४६	०	९२४६	६८३७	६५९	४९	७५४५
	कूल जम्मा	१०९५८	१८४	१११४२	८१२६	६६१	५०	८८३७

नेपाल विद्युत प्राधिकरण
कर्मचारी कल्याण महाशाखा

आ.ब. २०७०/०७१ पौष मसान्त सम्ममा थप आर्थिक सहायता लिने कर्मचारीहरूको विवरण ।

सि.नं.	पद	कर्मचारीको नामथर	कार्यरत कार्यालय	रोगको प्रकार
१	उप प्रबन्धक	श्री विष्णु बहादुर थापा	माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना	आन्द्राको क्यान्सर
२	स.ई	श्री पासाङ्ग योज्जन	तेह्रथुम वितरण केन्द्र	मृगौला प्रत्यारोपण
३	उप प्रबन्धक	श्री प्रेमचन्द्र गुप्ता	इन्जिनियरिङ्ग सेवा	मुटु सल्यक्रिया
४	हेल्पर	श्री ओम प्रसाद दाहाल	इटहरी वितरण केन्द्र	फोक्सो क्यान्सर

आर्थिक सहायता अनुदान:

आ.ब. २०७०/०७१ पौष मसान्त सम्ममा (१५६ जना कर्मचारीको परिवार र १९ जना कर्मचारी स्वयंको मृत्यु भएकोले जम्मा १७५ जना कर्मचारीहरूलाई आर्थिक सहायता अनुदान (काजक्रिया अनुदान) बापत जम्मा रु. १८,४५,०००। उपलब्ध गराइएको ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण कर्मचारी कल्याण महाशाखा

सावधिक जीवन बीमा योजनाको अवधि बाँकीमा सेवावाट अलग हुने कर्मचारीले ध्यान दिनुपर्ने आवश्यक कुराहरु:

नेपाल विद्युत प्राधिकरणले स्थायी सेवामा कार्यरत कर्मचारीहरुको नाममा राष्ट्रिय बीमा संस्थानमा गरिएको सामुहिक सावधिक जीवन बीमा योजनाको अवधि बाँकीमा विभिन्न व्यहोरा (अनिवार्य अवकाश, राजिनामा, स्वतःअवकाश, सेवावाट हटाइएको आदि) मा सेवावाट अवकाश पाउने कर्मचारीहरुले ने.वि.प्रा., कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६२ (संशोधन सहित) को विनियम ९८(ख)(इ) मा भएको व्यवस्था अनुसार अवकाश पछि बीमा योजनामा बाँकी अवधिको प्रिमियम स्वयंले भुक्तानी गरी जीवन बीमा योजनालाई निरन्तर गर्न सकिने व्यवस्था भएको हुँदा जीवन बीमा योजनालाई निरन्तरता दिन चाहने इच्छुक अवकाश प्राप्त कर्मचारीले अवकाश भएको मितिवाट ३५ दिन भित्र कर्मचारी कल्याण महाशाखामा निवेदन सहित सम्पर्क गर्नु/गराउनु पर्नेछ ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण कर्मचारी कल्याण महाशाखा

कर्मचारी मृत्यु हुँदा सावधिक जीवन बीमा दावीको लागि ध्यान दिनुपर्ने आवश्यक कुराहरु:

- १) कर्मचारी मृत्यु भई जीवन बीमा दावीको लागि राष्ट्रिय बीमा संस्थानमा ३५ दिन भित्र सूचना गर्नु पर्ने भएको हुँदा सम्बन्धित कार्यालयवाट शीघ्र माध्यमवाट कर्मचारी कल्याण महाशाखामा लिखित जानकारी उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
- २) सरकारी अस्पताल/निजी अस्पताल/स्वास्थ्य केन्द्रमा उपचारको क्रममा मृत्यु भएको अवस्थामा राष्ट्रिय बीमा संस्थानवाट प्राप्त मेडिकल एटेण्डेण्टस् फाराममा माग अनुसारको विवरण सकारात्मक रुपमा सम्बन्धित चिकित्सकवाट मृत्युको कारण स्पष्ट खुल्ने गरि अनिवार्य रुपमा प्रमाणित गरी पेश गर्नुपर्ने ।
- ३) पारिवारिक चिकित्सकको निगरानीमा घरमै रही स्वास्थ्य उपचारको क्रममा मृत्यु भएको अवस्थामा सम्बन्धित पारिवारिक चिकित्सकवाट राष्ट्रिय बीमा संस्थानवाट प्राप्त मेडिकल एटेण्डेण्टस् सर्टिफिकेट अनिवार्य रुपमा प्रमाणित गरी पेश गर्नु पर्ने ।
- ४) बिकासको दृष्टिकोणवाट यातायात र स्वास्थ्य केन्द्रको असुविधा रहेको दुर्गम विकट क्षेत्रका कर्मचारीको हकमा मृत्यु दावीको लागि मेडिकल एटेण्डेण्टस् सर्टिफिकेट प्रमाणित गर्न असम्भवको अवस्थामा स्थानीय व्यक्तिहरुको रोहवरमा गा.वि.स.सचिववाट मृत्युको कारण स्पष्ट खुल्ने गरी सर्जमिन मुचुल्का तयार गरी कार्यरत कार्यालयवाट समेत प्रमाणित गरी अनिवार्य रुपमा पेश गर्नुपर्ने ।
- ५) राष्ट्रिय बीमा संस्थानवाट प्राप्त “परिचय प्रमाण-पत्र” फाराममा नातेदार वाहेक र अन्य कुनै यस दावीसंग सम्बन्ध नभएको स्वर्गीय व्यक्तिलाई राम्ररी चिन्ने प्रतिष्ठित व्यक्तिवाट फाराममा उल्लेख भएको सि.नं. १ देखि १० सम्मको बुँदाहरुमा माग भए अनुसारको विवरण सकारात्मक रुपमा प्रमाणित गरी अनिवार्य रुपमा पेश गर्नु पर्ने ।
- ६) मृतक कर्मचारीले कार्यालयमा गरिदै आइरहेको कामको विवरण अनिवार्य रुपमा उल्लेख गरी पेश गर्नुपर्ने ।
- ७) कर्मचारी कार्यालयमा उपस्थित भई अन्तिम हाजिरी भएको मिति र तत्पश्चात् मृत्यु अघिसम्म बिदा मिलान गरिएको विवरण अनिवार्य रुपमा पेश गर्नुपर्ने ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण

कर्मचारी कल्याण महाशाखा

सावधिक जीवन बीमा योजना **GE-052** वाट कर्जा लिएका कर्मचारीले ध्यान दिनुपर्ने आवश्यक कुराहरु:

- १) ने.वि.प्रा.वाट कर्मचारीको नाममा राष्ट्रिय बीमा संस्थानमा गरिएको सामुहिक सावधिक जीवन बीमा वाट समर्पण मूल्यको ९०% सम्म हुन आउने रकम सम्बन्धित कर्मचारीले कर्जा स्वरूप लिन सकिने व्यवस्था गरिएको छ ।
- २) कर्जा लिए वापत राष्ट्रिय बीमा संस्थानवाट सेवाशुल्क वापत रु.५००/- (एकपटक) कट्टा गरि कर्जा उपलब्ध गराइने छ र कर्जाको व्याजदर १० प्रतिशत प्रतिवर्षको हिसावले असार र पौष मसान्तमा बुझाउनु पर्नेछ अन्यथा बुझाउन बाँकी कर्जामा थप गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ३) एकपटक लिएको कर्जा चुक्ता नहुँदै थप कर्जा लिन चाहेमा पहिले लिएको कर्जा चुक्ता गरि पुनः नयाँ कर्जा लिन सकिने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ४) कर्जाको साँवा व्याज वापतको किस्ता रकम मिति २०७०/१०/१ देखि राष्ट्रिय बीमा संस्थानले निम्नानुसार जीवन बीमाको ABBS खातावाट बुझाउन सकिने व्यवस्था गरिएको छः
 - क) राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक : खाता नं. १०९००६६२२००१
 - ख) नेपाल बैंक लिमिटेड : खाता नं. २-११-७५०१०
 उक्त बैंक भौचरमा कार्यालयको नाम, कर्मचारीको नाम, बीमा लेख नं. GE-052 कोड गरी कर्जा नं. समेत अनिवार्य रुपमा उल्लेख गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ५) राष्ट्रिय बीमा संस्थानको खातामा मिति २०७०/१०/१ अघि कर्जाको साँवा/व्याज किस्ता दाखिला गरिएको अवस्थामा बीमा अवधि समाप्त (Policy Matured) हुने मितिको नोभेम्बर २३ अगावै सकल बैंक भौचर बीमा संस्थानको प्रधान कार्यालयमा ल्याई हिसाव मिलान गर्नु पर्नेछ, अन्यथा सो बाँकी साँवा व्याज रकम कट्टा भइ बाँकी रहेको रकम ने.वि.प्रा.मा प्राप्त हुनेछ । यसरी कट्टा भएको रकमको हिसाव मिलान गर्न राष्ट्रिय बीमा संस्थान वाध्यकारी नहुने व्यहोराको जानकारी समेत यस संस्थामा प्राप्त भएको व्यहोरा सम्बन्धित सबैमा जानकारी गराइन्छ ।

विद्युत चोरी अपराध हो

विद्युत चोरी नियन्त्रण ऐन २०५८बारे जानी राख्नु पर्ने कुराहरु:

१. कसुरको अनुसन्धान तथा बाधाविरोध गर्ने व्यक्तिलाई दुई हजार रुपैया सम्म जरिवाना गर्न सकिने ।
२. कसुर गरी हानीनोक्सानी भएमा सो वापतको रकम र सो बराबरको क्षतिपूर्ति रकम कसुरदारले तिर्नु पर्ने ।
३. ठहर भएको हानीनोक्सानी तथा क्षतिपूर्ति वापतको रकम ३५ दिनभित्र नबुझाउने उपर ३० दिनभित्र मुद्दा दायर गर्न सकिने ।
४. (क) अदालतवाट मुद्दाको कारवाही र किनार हुँदा कसुर गरेको ठहरिएमा हानीनोक्सानी वापतको बिगो र बिगो बमोजिमको क्षतिपूर्ति रकमको अतिरिक्त पाँचहजार रुपैयासम्म जरिवाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय हुन सक्ने ।
(ख) एक पटक कसुर गरेको ठहरीई सकेको व्यक्तिले पुनः कसुर गरेको ठहरिएमा प्रत्येक पटक हुनगएको हानीनोक्सानी वापतको बिगो क्षतिपूर्ति वापतको बिगो क्षतिपूर्ति वापत बिगोको दुई सय प्रतिशत रकम भराई कसुरदारलाई दस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा ६ महिना सम्म कैद वा दुवै हुने ।

कसुर सम्बन्धी सूचना दिने व्यक्तिलाई तोकिए बमोजिमको पुरस्कार दिईने तर त्यस्तो पुरस्कार वितरक र बितरकको कर्मचारी एवं निजको परिवारलाई नदिईने ।

नबिसौं विद्युत दुरुपयोग गर्नु अपराध हो ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण

नेपाल विद्युत प्राधिकरण

कर्मचारी कल्याण महाशाखा

२०७० श्रावण १ देखि पौष मसान्त सम्म नेपाल बिद्युत प्राधिकरणको कामको सन्दर्भमा दुर्घटनामा परि सामान्य दुर्घटना भई उपचार गराउने कर्मचारीहरुको विवरण :

सि.न.	तह	पद	कर्मचारीहरुको नाम थर	कार्यरत कार्यालय	दुर्घटना मिति	दुर्घटनाको कारण
१	२	हेल्पर	श्री खुवानसिंह महत्रा	तौलिहवा वितरण केन्द्र ।	२०७०/०४/२१	टास्फर्मरमा काम गर्ने क्रममा ११ के.भि.को करेण्ट लागेको ।
२	३	ई.सि.	श्री देवनन्दन महतो	महेन्द्रनगर सखुवा वितरण केन्द्र ।	२०७०/०५/०५	टान्फर्मरको ब्यारेल लगाउदा लडि दुर्घटनामा परेको ।
३	५.	सु.भा.	श्री धन बहादुर जि.सि.	तनहु वितरण केन्द्र ।	२०७०/०५/१७	कार्यालयको कामको शिलसिलामा मोटरसाईकल दुर्घटना ।
४	१	जु.हे.	श्री अशोक कुमार भुजेल	दुहवि वितरण केन्द्र ।	२०७०/०५/३०	कार्यालयको वायरिङ्ग मर्मत गर्ने क्रममा करेण्ट लागेको ।
५	२	हेल्पर	श्री विर बहादुर पुलामी	विराटनगर वितरण केन्द्र ।	२०७०/०६/०२	कार्यालयको कामको शिलसिलामा मोटरसाईकल दुर्घटना ।
६	२	हेल्पर	श्री गिरिजाशंकर बनिया	भैरहवा वितरण केन्द्र ।	२०७०/०७/१४	विद्युत लाईन मर्मत संभार गर्दा लडेर दुर्घटना ।
७	३	ई.सि.	श्री राम बहादुर तामांग	त्रिशुली जल विद्युत केन्द्र ।	२०७०/०७/२६	कार्यलयको कामको शिलसिलामा मोटरको कम्मिलंगमा परि हातमा ठूलो चोट लागेको ।
८	१	जु.हे.	श्री उदिस सहनी	जनकपुर वितरण केन्द्र ।	२०७०/०७/२१	कार्यलयको कामको शिलसिलामा विद्युत दुर्घटना ।
९	४	फो.मे.	श्री सिताराम कार्की	हेटौडा ग्रिड महाशाखा ।	२०७०/०७/२३	कार्यलयको कामको शिलसिलामा दुर्घटना ।
१०	४	फो.मे.	श्री जितेन्द्र चौधरी	भैरहवा वितरण केन्द्र ।	२०७०/०८/०४	कार्यलयको कामको शिलसिलामा दुर्घटना ।
११	२	हेल्पर	श्री राम बहादुर थापा	ईटहरी वितरण केन्द्र ।	२०७०/०८/०८	मोटरसाईकल दुर्घटना ।
१२	२	हेलपर	श्री चन्द्र प्रसाद रिजाल	बुटवल वितरण केन्द्र ।	२०७०/०८/१८	कार्यलयको कामको शिलसिलामा दुर्घटना ।
१३	२	हेल्पर	श्री चित्रदेव जोशी	डडेलधुरा वितरण केन्द्र ।	२०७०/०८/१९	कार्यलयको कामको शिलसिलामा करेण्ट लागि दुर्घटना ।
१४	२	हेल्पर	श्री वेन्जे तामाङ्ग	वितरण तथा ग्राहक सेवा ।	२०७०/०८/२५	मोटरसाईकल दुर्घटना ।

२०७० श्रावण १ देखि पौष मसान्त सम्म नेपाल बिद्युत प्राधिकरणको कामको सन्दर्भमा दुर्घटनामा परि मृत्यु भएका कर्मचारीहरुको विवरण :

सि.न.	तह	पद	कर्मचारीहरुको नाम थर	कार्यरत कार्यालय	दुर्घटना मिति	दुर्घटनाको कारण
१	२	हेल्पर	श्री काले मगर	कुलेश्वर वितरण केन्द्र ।	२०७०/०७/२४	विद्युत पोलमा चढि कार्य गर्दा करेण्ट लागि असामयिक निधन ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण सापटी सम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ अन्तर्गत कर्मचारीहरुलाई उपलब्ध हुने सापटी सम्बन्धी सामान्य जानकारी :

क्र.सं.	सापटी	सापटी लिनको लागि आवश्यक सेवाअवधि	सापटी रकम	असुलीकिस्ता	सापटी पटक
१	घरजग्गा खरिद वा घर निर्माण सापटी	५ वर्ष	३,००,०००।००	२००	१
२	दैवीप्रकोप सापटी	१ वर्ष	१,००,०००।००	१००	१
३	घर मर्मत सापटी	२ वर्ष	५०,०००।००	४०	३
४	समाजिकब्यवहार सापटी	२ वर्ष	२०,०००।००	२०	३
५	औषधोपचार सापटी	२ वर्ष (विनियम ९६(१) लाई नपर्ने)	१०,०००।००	२०	५

नेपाल विद्युत प्राधिकरण उपदान कोष ब्यवस्थापन तथा संचालन कार्यविधि, २०६५

यस कार्यविधि अनुसार कुनै पनि कर्मचारीले अनिवार्य अवकाश पाउनु अगाडी राजिनामा स्वीकृत गराई सेवाबाट अलग भएमा वा भविष्यमा प्राधिकरणको सेवाको निमित्त अयोग्य नठहर्ने गरी सेवाबाट हटाईएको अवस्थामा प्राधिकरणबाट थप भएको रकम र सो को ब्याजमध्ये देहाय अनुसारको दरले उपदान कोष रकम भूक्तानी पाउनेछ ।

क्र.सं.	सेवाअवधि	अवकाश प्राप्त ब्यक्तिले पाउने रकम	कैफियत
क)	५ देखि १०वर्ष	जम्मा भएको रकमको ५० प्रतिशत र सोको ब्याज	ने.वि.प्रा.को तर्फबाट जम्मा भएको
ख)	१० देखि १५ वर्ष	जम्मा भएको रकमको ७० प्रतिशत र सोको ब्याज	ने.वि.प्रा.को तर्फबाट जम्मा भएको
ग)	१५ देखि २० वर्ष	जम्मा भएको रकमको ९० प्रतिशत र सोको ब्याज	ने.वि.प्रा.को तर्फबाट जम्मा भएको
घ)	२०वर्ष वा सो भन्दा बढि	जम्मा भएको रकमको १०० प्रतिशत र सोको ब्याज	ने.वि.प्रा.को तर्फबाट जम्मा भएको

तर कर्मचारीले निजको तर्फबाट कट्टा गरेको १० प्रतिशत रकम र सो को ब्याज, कर्मचारी जुनसुकै किसिमबाट सेवाबाट अलगभएपनि १०० प्रतिशत नै भूक्तानी पाउनेछ ।

पारिवारिक औषधि उपचार बीमा दावीका लागी आवश्यक कागजातहरु:

- १) आवश्यक विवरण भरिएको बीमा दावीफाराम
- २) अस्पताल वा नर्सिङहोममा भर्ना हुँदाको भर्ना टिकट
- ३) अस्पताल वा नर्सिङहोम भर्ना भइ डिस्चार्ज भएको डिस्चार्ज समरी
- ४) सक्कल डिस्चार्ज वील
- ५) उपचारका सक्कल Prescription, Requisition र Reports
- ६) खर्चका अन्य सक्कलबीलहरु
- ७) Cardex (नं. ५ अन्तर्गतका कागजातहरु हराएको वा छुटेको अवस्थामा)
- ८) कर्मचारी संगको नाता प्रमाणपत्र (परिवारका अन्य सदस्यको हकमा)
- ९) उमेर खुलेको प्रमाणपत्र (छोरा/छोरीको हकमा)

कर्मचारी दुर्घटनामा परी औषधिउपचार गराएको अवस्थामा बीमादावीका लागी आवश्यक कागजातहरु :

- १) आवश्यक विवरण भरिएको बीमादावी फाराम
- २) औषधि उपचारका सम्पूर्ण सक्कल कागजात तथा वीलहरु
- ३) कार्यालयले तयार पारेको दुर्घटना प्रतिवेदन (कार्यालयको कामको शिलशिलामा दुर्घटनामा परेको अवस्थामा मात्र)
- ४) दुर्घटनाको प्रहरी प्रतिवेदन (कार्यालयको कामको शिलशिलामा दुर्घटनामा परेको अवस्थामा मात्र)

दुर्घटनाका कारण कर्मचारीको मृत्यु भएको अवस्थामा बीमा दावीका लागी आवश्यक कागजातहरु:

- १) आवश्यक विवरण भरिएको बीमादावी फाराम
- २) कार्यालयले तयार पारेको दुर्घटना प्रतिवेदन
- ३) शव परिक्षण प्रतिवेदन
- ४) दुर्घटनाको प्रहरी प्रतिवेदन
- ५) मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र
- ६) मृतकको नागरिकताको प्रतिलिपि
- ७) हकवाला संगको नाता प्रमाणपत्र

नेपाल विद्युत प्राधिकरण आर्थिक सहायता तथा सुविधा सम्बन्धी कार्यविधि, २०६६
अनुसार कर्मचारी (स्थायी, म्यादी, करार र ज्यालादारी) हरुलाई उपलब्ध हुने
आर्थिक सहायता तथा सुविधाहरु

क्र.सं.	आर्थिक सहायताहरु	उपलब्धहुने रकम	पटक	जम्मा
१	शैक्षिक अनुदान	१०,०००।००	१	१०,०००।००
२	काजकिरिया अनुदान	कर्मचारी स्वयंको मृत्यु भएमा १५,०००।००	२	१५,०००।०० वा १०,०००।००
		परिवारको अन्य सदस्यको मृत्यु भएमा		१०,०००।००
३	कडा रोगका लागि अनुदान २०,०००		१	२०,०००।००
४	दैविप्रकोप अनुदान	२०,०००।००	१	२०,०००

नेपाल विद्युत प्राधिकरण
विभागीय कारबाही शाखा

२०७० श्रावण १ गते देखि २०७० पौष मसान्त सम्मको विविध विवरण)

१. नसिहत पाउने कर्मचारीहरुको विवरण:

क्र.सं.	क.सं.नं.	पद	तह	नाम/थर	निर्णय मिति	कार्यालय	वैफियत
१	छज ११८६७	सहायक प्रबन्धक	८	श्री वीरेन्द्र कुमार भ्ना	२०७०।०४।२०	उत्पादन निर्माण महाशाखा	
२	छजभ १६६५	उप प्रबन्धक	९	श्री श्याम कुमार यादव	२०७०।०४।२०	तामाकोशी काठमाण्डौ १२० के.प्र.आ	
३	नचछजभ ७५१३	उप प्रबन्धक	९	श्री राजु के.सी	२०७०।०४।२३	२२० के.मि.प्र.ला.नि.विभाग	
४	नच ७९०४	सहायक इन्जिनियर	६	श्री सुर्य भक्त श्रेष्ठ	२०७०।०४।२३	इलेक्ट्रोमेकानिकल डि.महाशाखा	
५	छ ११५५	इन्जिनियर	७	श्री नन्द किशोर मण्डल	२०७०।०४।२३	वि.ग्रा.से	
६	छजभ ११६१८	उप प्रबन्धक	९	श्री तारानाथ शर्मा	२०७०।०४।२३	वि.ग्रा.से	
७	छज ११५३	सहायक प्रबन्धक	८	श्री लक्ष्मी नारायण मुखिया	२०७०।०५।१७	दुहवी ग्रीड शाखा	
८	छजभ ११६२७	उप-प्रबन्धक	९	श्री प्यार राणा	२०७०।०५।२३	महाराजगञ्ज वि.के	
९	छज ११५५	सहायक प्रबन्धक	८	मनोज कुमार यादव	२०७०।०५।३१	योजना तथा प्राविधिक से.विभाग	
१०	छजभ ११६३३	उप प्रबन्धक	९	श्री शतिश कुमार कर्ण	२०७०।०५।३१	विराटनगर क्षेत्र	
११	छजभ ११३८९	क्षेत्रिय प्रमुख	१०	श्री दिपकराज आचार्य	२०७०।०५।०४	विराटनगर क्षेत्र	
१२	धन ७१४	सुपरभाइजर	५	श्री बुद्धिध्वज खड्का	२०७०।०५।२१	महाराजगञ्ज वि.के	
१३	नचछ ७८८३	इन्जिनियर	७	श्री श्यामप्रसाद सेढाई	२०७०।०५।२१	महाराजगञ्ज वि.के	
१४	छज ११७३३	सहायक प्रबन्धक	८	श्री चन्दन कुमार घोष	२०७०।०५।२१	नेपाल भारत विद्युत प्र. तथा व्या. आयोजना	
१५	छज ११७७०	सहायक प्रबन्धक	८	श्री सन्तोष कुमार	२०७०।०५।२१	दमक वितरण केन्द्र	
१६	छज ११७३८	सहायक प्रबन्धक	८	श्री राजु श्रेष्ठ	२०७०।०५।२८	ठिमी वि.के.	
१७	नचछ ७९५	इन्जिनियर	७	श्री सुरेश कुमार घिमिरे	२०७०।०५।२८	लगनखेल वितरण केन्द्र	
१८	छ ११११९	इन्जिनियर	७	श्री प्रकाश राउत	२०७०।०५।२८	काठमाण्डौ उ. वि. प्रणाली सु. आयोजना	
१९	दघ ६२३७	स.ले.पा.	४	श्री लाल बहादुर खत्री	२०७०।०८।१७	भैरहवा वितरण केन्द्र	

२. सचेत गराइएका कर्मचारीहरुको विवरण:						
क्र.सं.	क.सं.नं.	पद	तह	नाम/थर	निर्णय मिति	कार्यालय
१	छज ११७५५	सहायक प्रबन्धक	८	श्री मनोज कुमार यादव	२०७०/०४/१४	महाराजगञ्ज वि.के
२	छज ११८७९	सहायक प्रबन्धक	८	श्री सुरेन्द्र कुमार शाह	२०७०/०४/१४	महाराजगञ्ज वि.के
३	छजभज ११५००	क्षेत्रिय प्रमुख	१०	श्री रामेश्वर प्रसाद कलवार	२०७०/०४/१४	काठमाण्डौ क्षेत्र
४	छ ११९७४	इन्जिनियर	७	श्री नन्द किशोर मण्डल	२०७०/०४/१४	महाराजगञ्ज वि.के
५	नचछ ७७७०	इन्जिनियर	७	श्री श्याम प्रकाश सिंह	२०७०/०५/३१	धनकुटा वि.के
६	छ ११९००	इन्जिनियर	७	श्री चुटुन कुमार श्रीवास्तव	२०७०/०५/३१	विद्युत व्यापार विभाग
३. स्वतः अवकाश प्राप्त कर्मचारीहरुको विवरण:						
क्र.सं.	क.सं.नं.	पद	तह	नाम/थर	निर्णय मिति	कार्यालय
१	न ८०५४	सु.भा	५	श्री लेखनाथ खडका	२०७०/०४/०३	ठिमी वि.के.
२	छ १७००२०	इन्जिनियर	७	श्री समीप घर्ती क्षेत्री	२०७०/०४/३२	हेटौडा-ढल्केवर-कुहवी ४०० के.भी. प्र.ला.आ.
४. राजिनामा दिने कर्मचारीहरुको विवरण:						
क्र.सं.	क.सं.नं.	पद	तह	नाम/थर	निर्णय मिति	कार्यालय
१	छ ११९४२	इन्जिनियर	७	श्री खगेन्द्र प्र. अवस्थी	२०७०/०२/१६	प्रणाली सञ्चालन विभाग ०७०/०४/२७ मा प्राप्त
२	ड ३५०००७	व.स.	५	श्री मोतीराम भुपाल	२०७०/०५/२४	वि.का.शा.
५. स्वतः निलम्बन हुने कर्मचारीहरुको विवरण:						
क्र.सं.	क.सं.नं.	पद	तह	नाम/थर	निर्णय मिति	कार्यालय
१	फवभम १२९७९	सह निर्देशक	१०	श्री हरिश बहादुर पाल	२०७०/०४/२०	अर्थ महाशाखा, उत्पादन
२	ड ८९०३	स्टोर किपर	५	श्री भरत रुपाखेली	२०७०/०४/२०	काठमाण्डौ उपत्यका वि.प्र.सु.आ
३	छज ११७१८	सहायक प्रबन्धक	८	श्री मदनराज चापागाई	२०७०/०४/२०	लगनखेल वि.के
४	छज ११७३१	सहायक प्रबन्धक	८	श्री सुरेन्द्र प्रसाद पनेरु	२०७०/०४/२०	जिन्सी व्यवस्थापन महाशाखा वि.ग्रा.से
५	छजभज ११५३०	प्रबन्धक	१०	श्री सुरेन्द्रराज जोशी	२०७०/०४/२०	वि.ग्रा.से
६	डपफ ८७४०	लेखा अधिकृत	७	श्री सुरेश कुमार कटुवाल	२०७०/०४/२०	वि.ग्रा.से
७	घड ३६१३	व.स.	५	श्री सरोज श्रेष्ठ	२०७०/०४/२०	केन्द्रिय स्टोर हेटौडा
८	नचछ ७९१६	इन्जिनियर	७	श्री नारायण प्रसाद चौधरी	२०७०/०४/२०	केन्द्रिय स्टोर हेटौडा
९	छजभज ११५८०	प्रबन्धक	१०	श्री सेन्धु यादव	२०७०/०४/२०	नेपालगञ्ज क्षेत्र
१०	डपफ ८७२७	लेखा अधिकृत	७	श्री सुशिल खनाल	२०७०/०४/२०	अर्थ महाशाखा वि.ग्रा.से
११	छ ११९३५	इन्जिनियर	७	श्री प्रज्वल पाण्डे	२०७०/०४/२०	लगनखेल वि.के
१२	छजभज ११३४८	प्रबन्धक	१०	श्री कैलाश प्रसाद अटल	२०७०/०४/२२	प्राविधिक सपोर्ट महाशाखा उत्पादन
१३	छजभज ११५३३	प्रबन्धक	१०	श्री शेखर कुमार दत्त	२०७०/०४/२२	तामाकोशी काठमाण्डौ ४००/२२० के.भि. प्र.ला.आ.
१४	पफवभ १२७७८	उप निर्देशक	९	श्री कृष्ण बहादुर के.सी	२०७०/०५/०४	प्रशारण,वि.तथा ग्रा.वि.आ
१५	छज ११८९८	सहायक प्रबन्धक	८	श्री प्रमोद रिजाल	२०७०/०५/०४	योजना तथा प्राविधिक से.वि
१६	छजभज ११३४३	प्रबन्धक	१०	श्री कृष्ण बहादुर थापा	२०७०/०५/०४	जिन्सी व्यवस्थापन महाशाखा

१७	छजभजट ११४६५	निर्देशक	११	श्री महेश प्रसाद आचार्य	२०७०।०५।०४	माथिल्लो सेति ज.वि.आ
१८	छजभजट ११३९५	निर्देशक	११	श्री देव शर्मा पौडेल	२०७०।०५।०४	ग्रिड सञ्चालन विभाग
१९	०	कार्यकारी निर्देशक		श्री रामेश्वर यादव	२०७०।०५।०७	नेपाल विद्युत प्राधिकरण
२०	फवभम १२९६४	सह निर्देशक	१०	श्री महेश कुमार कार्की	२०७०।०५।१६	बजेट तथा ट्रेजरी म.सा
२१	फवभमय १२९५२	निर्देशक	११	श्री अर्जुन कुमार चौहान	२०७०।०५।१६	सस्थागत वित्तिय विभाग
२२	छजभज ११५४६	प्रबन्धक	१०	श्री हरि बहादुर गःसी	२०७०।०५।१६	कालिगण्डकी ज.वि.प
२३	छ ११९०७	इन्जिनियर	७	श्री सुरज प्रसाद शाह	२०७०।०५।१६	धादिङ्ग वि.के
२४	नच ७९९७	सहायक इन्जिनियर	६	श्री राम विजुल मण्डल	२०७०।०५।१६	मस्याङ्गदी ज.वि.के
२५	छजभ ११६१०	उप प्रबन्धक	९	श्री मनोज बराल	२०७०।०५।१६	काठमाण्डौ उपत्यका वि.प्र.सु.आ.
२६	नचछ ७९३३	इन्जिनियर	७	श्री विनोद कुमार स्वर्णकार	२०७०।०५।१६	मस्याङ्गदी ज.वि.के
२७	छज ११७६७	सहायक प्रबन्धक	८	श्री निमेष कुमार पोखरेल	२०७०।०५।१६	सिमरा वि.के
२८	छजभ ११५६६	उप प्रबन्धक	९	श्री विद्युत पौडेल	२०७०।०५।२८	योजना तथा प्राविधिक से.वि
२९	फ ३७००२	प्रशासकीय अधिकृत	७	श्री लक्ष्मेश्वर राउत	२०७०।०६।१२	जनकपुर क्षे.का.

६. ५ वर्ष बढुवा रोक्का हुने कर्मचारीहरूको विवरणः

क्र.सं.	क.सं.नं.	पद	तह	नाम/थर	निर्णय मिति	कार्यालय	कैफियत
१	छज ११७३८	सहायक प्रबन्धक	८	श्री राजु श्रेष्ठ	२०७०।०७।२८	ठिमी वि.के.	२ ग्रेड

७. स्वीच्छिक अवकाश लिने कर्मचारीहरूको विवरणः

क्र.सं.	क.सं.नं.	पद	तह	नाम/थर	निर्णय मिति	कार्यालय	कैफियत
१	तथदग ४२८०	सि.मि.रि	४	श्री प्रेम प्रसाद रिमाल	२०७०।०४।११	रत्नपार्क वि.के	
२	घडप ३३०७	स.ले.अ	६	श्री कृष्ण कुमार के.सी	२०७०।०४।१६	कुलेश्वर वि.के	
३	नचछ ७९८६	इन्जिनियर	७	श्री विजय कुमार चौधरी	२०७०।०५।१५	आ.ले.प.विभाग	
४	डपफवभ ८५५९	उप-निर्देशक	९	श्री वेदलाल पराजुली	२०७०।०६।०८	वि.ग्रा.से. अर्थ महाशाखा	
५	घड ३७७२	लेखापाल	५	श्री चाँदनी कुँवर	२०७०।०७।११	धनगढी वि.के.	
६	डप ८६६३	स. क. अधिकृत	६	श्री उत्तम प्रसाद वाग्ले	२०७०।०८।१०	काभ्रे वि.के.	
७	खगघ १८७८	फोरमेन	४	श्री लेखनाथ चालिसे	२०७०।०९।०१	पोखरा क्षे.का.	
८	गघ २८६८	फोरमेन	४	श्री सोम प्रसाद दाहाल	२०७०।०९।०९	सामान्य सेवा शाखा	
९	नचछ ७९७	इन्जिनियर	७	श्री घनराज लोहनी	२०७०।०९।१६	थानकोट-चापागाउँ-भक्तपुर १३२ के.सी. प्र.ला.आ.	
१०	खगघ १९९७	फोरमेन	४	श्री हरिप्रसाद दुङ्गना	२०७०।०९।१८	धादिङ्ग वि.के	
११	खगघ १५७२	फोरमेन	४	श्री रामबहादुर श्रेष्ठ	२०७०।०९।१८	धादिङ्ग वि.के	
१२	गघन ३०९१	हे.इ.अ.	५	श्री प्रेम बहादुर आले	२०७०।०९।१८	भैरहवा वि.के.	

८. सेवाबाट बर्खास्त गरिएका कर्मचारीहरूको विवरणः

क्र.सं.	क.सं.नं.	पद	तह	नाम/थर	निर्णय मिति	कार्यालय	कैफियत
१	घडप ३१९४	स.प्र.अ.	६	श्री कृष्ण शरण शर्मा	२०७०।०५।१५	रत्नपार्क वि.के	

९. ग्रेड रोक्का गरिएका कर्मचारीहरूको विवरणः

क्र.सं.	क.सं.नं.	पद	तह	नाम/थर	निर्णय मिति	कार्यालय	कैफियत
१	गघ ३१६१	फोरमेन	४	श्री महेन्द्र प्रसाद केवट (साहानी)	२०७०।०६।०९	परासी वि.के.	

जानकारी

जानकारी

जानकारी

अवकाश (जूनसुकै अवकाश, राजिनामा तथा मृत्यु समेत) प्राप्त कर्मचारीहरू, सम्बन्धित कार्यालय तथा मृत्यु भएका कर्मचारीका हकवालाहरूले
रै रकम लिने/दिने सम्बन्धमा ध्यान दिनु पर्ने अति आवश्यक कुराहरू:-

कर्मचारी कार्यरत कार्यालयले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू:-

- कुनैपनि कर्मचारीले जूनसुकै अवकाश प्राप्त गरेमा वा मृत्यु भएमा समेत निज कर्मचारी कार्यरत कार्यालयले अवकाश पछि भर्नुपर्ने विवरण फाराम क.प्र.शा. (अ) फा.नं. १ पूर्ण रुपमा भरी (कुनै पनि दफाहरू खाली नछोडी) उक्त फाराम र कर्मचारी विद्युत उपयोग सुविधा रद्द गएको जानकारी समेत संलग्न राखी कार्यालयको पत्रसाथ सोभै ने.वि.प्रा. केन्द्रीय कार्यालय स्थित कर्मचारी प्रशासन अभिलेखमा पठाउनु पर्नेछ, अन्यत्र पठाउन आवश्यक छैन। उक्त फाराम कार्यालयहरूले सम्बन्धित अवकाश प्राप्त कर्मचारी वा मृतक कर्मचारीका हकवालाहरूलाई नै दिई पठाउने गरेको पाईएकोले धेरै ठाउँबाट एकै समयमा यस कार्यालयमा आईपुग्ने र हरहिसावको काम सिध्याई फाईल सदर हुन केही समय लाग्ने हुँदा उनीहरूले केही समय बढी बस्नुपर्ने र यसरी बस्दा विभिन्न समस्याहरू देखिएको हुँदा अब उप्रान्त उक्त फाराम आवश्यक कागजात सहित सम्बन्धित कार्यालयले हुलाक/कुरियर वा अन्य केन्द्रीय कार्यालयमा पुग्ने विश्वसनीय कर्मचारी/व्यक्ति मार्फत पठाई रै रकम दिने सम्बन्धी यस कार्यालयको पत्र प्राप्त भएपछि मात्र तल बुँदा नं. ३ मा उल्लेख भए बमोजिम गर्नुपर्नेछ।
- कर्मचारीको मृत्यु भएमा:-
 - मृत्यु भएका कर्मचारी कार्यरत कार्यालयले सम्बन्धित कर्मचारीका परिवारबाट मृत्यु दर्ता प्रमाण पत्र सहितको जानकारी प्राप्त गरी कर्मचारीसंग सम्बन्धित ठाउँहरू (जस्तै:- कर्मचारी अभिलेख, कर्मचारी कल्याण महाशाखा, विमा, कर्मचारी संचय कोष, नागरिक लगानी कोष आदि) मा मृत्युको जानकारी पठाउनु पर्नेछ।
 - माथि बुँदा नं. १ मा उल्लेखित फारामसाथ मृत्यु दर्ता प्रमाण पत्र, नाता प्रमाणित प्रमाण पत्र तथा हकवालाहरूको नेपाली नागरिकताको प्रमाण पत्रको प्रमाणित प्रतिलिपी हरू संलग्न राखी यस कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ साथै हकवालाहरू नाबालक भएको खण्डमा निजहरूको जन्म दर्ता प्रमाण पत्र वा उमेर खुलेको नाता प्रमाणित प्रमाण पत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि संलग्न गर्नुपर्नेछ।
 - कार्यालयको कामको सिलसिलामा खटिएको समयमा दुर्घटना भई मृत्यु भएको खण्डमा माथि बुँदा नं. २(ख) मा उल्लेखित कागजातको अलावा कार्यालयको कामको सिलसिलामा हुने दुर्घटनाको प्रतिवेदन फाराम, काममा खटाएको कागजात (पत्र/मेमो वा अन्य आदेश), पोष्टमार्टम रिपोर्ट, प्रहरी प्रतिवेदन, घटनास्थल मुचुल्का, लासजांच मुचुल्का तथा घटनासँग सम्बन्धित अन्य भए गरेका कारवाही सम्बन्धित सम्पूर्ण कागजातहरू संलग्न गर्नुपर्नेछ।

सम्बन्धित सबैले ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू :-

- माथि उल्लेखित कागजातहरू प्राप्त भएपछि यस कार्यालयबाट रै रकमको हिसाव किताब गरी फाईल पेश गरिन्छ र सो फाईल सदर भई प्राप्त भएपछि कर्मचारी अवकाश भएको कार्यालयबाट रै रकम दिने गरी निर्णयको प्रतिलिपी संलग्न राखी रै रकम दिन लेखी पठाईन्छ। सो को बोधार्थ सम्बन्धित कर्मचारीको घर ठेगानामा पनि पठाईन्छ।
 - यसरी उक्त रै रकमको पत्र प्राप्त भएपछि मासिक निवृत्तिभरण पाउने भए मात्र अवकाश प्राप्त कर्मचारीले स्वयं आफ्नो र निजको पति वा पत्नीको हालसालै खिचेको पासपोर्ट साईजको २/२ प्रति फोटो सहित यस कार्यालयमा सम्पर्क राख्न आउनुपर्नेछ तर उपदान पाउने भए यस शाखामा सम्पर्क राख्न आईरहनु पर्ने जरुरी छैन।
 - सावधिक जीवन बीमा वापतको रकमको लागि कर्मचारी कल्याण महाशाखाको फोन नं. ०१-४१५३०२३ अथवा आन्तरिक फोन नं. २००९ मा सम्पर्क राख्न सकिनेछ।

पुनश्च:- रै रकम सम्बन्धमा अन्य कुराहरू बुझ्नु परेमा यस कार्यालयको फोन नं. ०१-४०१-४१५३०८७ मा सम्पर्क राख्न सकिनेछ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण
कर्मचारी प्रशासन अभिलेख

Nepal Electricity Authority
List of Projects to be Developed by Independent Power Producers
F/Y 2070/071 Power Purchase Agreement (PPA) Concluded Projects

S.No.	Name of Company		Name of Project	Location (District)	Capacity (kW)
A. Projects In Operation					
1	1	Himal Power Ltd.	Khimti Khola	Dolkha	60,000
2	2	Bhotekoshi Power Company Ltd.	Bhotekoshi Khola	Sindhupalchok	45,000
3	3	Chilime Hydro Power Company Ltd.	Chilime	Rasuwa	22,000
4	4	National Hydro Power Company Ltd.	Indrawati - III	Sindhupalchowk	7,500
5	5	Butwal Power Company Ltd.	Jhimruk Khola	Pyuthan	12,000
6	6	Butwal Power Company Ltd.	Andhi Khola	Syangza	9,400
7	7	Syange Bidyut Company Limited	Syange Khola	Lamjung	183
8	8	Arun Valley Hydro Power Company Ltd.	Piluwa Khola	Sankhuwasava	3,000
9	9	Rairang Hydro Power Development Co. (P) Ltd.	Rairang Khola	Dhading	500
10	10	Sanima Hydro Power Company Ltd.	Sunkoshi Khola	Sindhupalchok	2,500
11	11	Alliance Power Nepal Pvt.Ltd.	Chaku Khola	Sindhupalchok	3,000
12	12	Khudi Hydro Power Ltd.	Khudi Khola	Lamjung	3,450
13	13	Unique Hydel Co. Pvt.Ltd.	Baramchi Khola	Sindhupalchowk	4,200
14	14	Thoppal Khola Hydro Power Co. Pvt. Ltd.	Thoppal Khola	Dhading	1,650
15	15	Gautam Buddha Hydropower (Pvt) Ltd	Sisne Khola	Palpa	750
16	16	Kathmandu Small Hydropower Systems Pvt. Ltd.	Sali Nadi	Kathmandu	232
17	17	Khoranga Khola Hydro Power Co. Ltd.	Pheme Khola	Panchtar	995
18	18	Unified Hydropower (P) Ltd.	Pati Khola	Parbat	996
19	19	Task Hydropower Company (P.) Ltd.	Seti-II	Kaski	979
20	20	Ridi Hydropower Development Co. (P.) Ltd.	Ridi Khola	Gulmi	2,400
21	21	Centre for Power Dev. And Services (P.) Ltd.	Upper Hadi Khola	Sindhupalchowk	991
22	22	Gandaki Hydro Power Co. Pvt. Ltd.	Mardi Khola	Kaski	4,800
23	23	Himal Dolkha Hydropower Company Ltd.	Mai Khola	Ilam	4,500
24	24	Baneshor Hydropower Pvt. Ltd.	Lower Piluwa	Sankhuwasabha	990
25	25	Barun Hydropower Development Co. (P.) Ltd.	Hewa Khola	Sankhuwasabha	4,455
26	26	Nyadi Group (P.) Ltd.	Siuri Khola	Lamjung	4,950
27	27	United Modi Hydropwer Pvt. Ltd.	Lower Modi I	Parbat	9,900
28	28	Bhagawati Hydropower Development Co. (P.) Ltd.	Bijayapur-1	Kaski	4,410
29	29	Kathmandu Upatyaka Khanepani Board	Solar	Kathmandu, Lalitpur	680.4
30	30	Synergy Power Development (P.) Ltd.	Sipring Khola	Dolkha	9,658
31	31	Aadishakti Power Dev. Company (P.) Ltd.	Tadi Khola (Thaprek)	Nuwakot	5,000
32	32	Laughing Buddha Power Nepal (P.) Ltd.	Middle Chaku	Sindhupalchowk	1,800
33	33	Nepal Hydro Developer Pvt..Ltd	Charanawati Khola	Dolakha	3,520
34	34	Laughing Buddha Power Nepal (P.) Ltd.	Lower Chaku Khola	Sindhupalchowk	1,765
35	35	Ankhu Khola Jal Bidhyut Co. (P.) Ltd.	Ankhu Khola - 1	Sindhupalchok	8,400
Sub Total (A)					240,554
B. Projects Under Construction					
36	1	Sunkoshi Hydro Power Co. Pvt. Ltd.	Lower Indrawati Khola	Sindhupalchok	4,500
37	2	Bhairabkunda Hydropower Pvt. Ltd.	Bhairab Kunda	Sindhupalchowk	3,000
38	3	Bojini Company Private Limited	Jiri Khola	Dolkha	2,200
39	4	Eastern Hydropower (P.) Ltd.	Pikhuwa Khola	Bhojpur	2,475
40	5	Sanima Hydro Power P.Ltd.	Mai Khola	Ilam	22,000
41	6	Upper Tamakoshi Hydropower Co. Ltd.	Upper Tamakoshi	HPPDolkha	456,000
42	7	Prime Hydropower Co. Pvt. Ltd.	Belkhu	Dhading	518
43	8	Mailung Khola Hydro Power Company (P.) Ltd.	Mailung Khola	Rasuwa	5,000
44	9	Electro-com and Research Centre Pvt.Ltd	Jhyadi Khola	Sindhupalchowk	2,000
45	10	Shivani Hydropower Company (P.) Ltd.	Phawa Khola	Taplejung	4,950

46	11	East Nepal Development Endeavour (P) Ltd	Upper Mai Khola	Ilam	9,980
47	12	Garjang Upatyaka Hydropower (P.) Ltd.	Chake Khola	Ramechhap	2,830
48	13	Madi Power Pvt. Ltd.	Upper Madi	Kaski	19,008
49	14	Radhi Bidyut Company Ltd.	Radhi Khola	Lamjung	4,400
50	15	Greenlife Energy Pvt.Ltd	Khani khola-1	Dolakha	25,000
51	16	Sanjen Hydropower Co.Limited	Upper Sanjen	Rasuwa	14,800
52	17	Middle Bhotekoshi Jalbidhyut Company	Middle Bhotekoshi	Sindhupalchowk	102,000
53	18	Chilime Hydro Power Company Ltd.	RasuwaGadi	Rasuwa	111,000
54	19	Water and Energy Co.Pvt.Ltd	Badi Gad	Baglung	6,600
55	20	Sanjen Hydropower Co.Limited	Sanjen	Rasuwa	42,500
56	21	Gelun Hydropower Co.Pvt.Ltd	Gelun	Sindhupalchowk	3,200
57	22	Pachathar Power Company Pvt. Ltd.	Hewa Khola A	Pachathar	14,900
58	23	Sinohydro-Sagarmatha Power Company (P.) Ltd Upper	Marsyangdi A	Lamjung	50,000
59	24	Joshi Hydropower Development Co. (P.) Ltd.	Upper Puwa Khola-1	Ilam	3,000
60	25	Hira Ratna Hydropower P.ltd	Tadi Khola	Nuwakot	5,000
61	26	Robust Energy Pvt. Ltd.	Mistri Khola	Myagdi	42,000
62	27	Dronanchal Hydropower Co.Pvt.Ltd	Dhunge-Jiri	Dolakha	600
63	28	Chyangdi Hydropower Privated Limited	Chhandi	Lamjung	1,700
64	29	Pashupati Energy Development Co. Pvt. Ltd.	Tungun-Thosne	Lalitpur	4,360
65	30	Pashupati Energy Development Co. Pvt. Ltd.	Khani Khola	Lalitpur	2,000
66	31	Manang Trade Link Pvt. Ltd.	Lower Modi	Parbat	20,000
67	32	Pashupati Environmental Eng. Power Co. Pvt. Ltd.	Chhote Khola	Gorkha	993
68	33	Ruru Hydropower Project (P) Ltd.	Upper Hugdi Khola	Gulmi	5,000
69	34	Universal Power Company (P) Ltd.	Lower Khare	Dolakha	8,260
70	35	Jumdi Hydropower Pvt. Ltd.	Jumdi Khola	Gulmi	1,750
71	36	Sayapatri Hydropower Privated Limited	Daram Khola A	Baglung	2,500
72	37	Dariyal Small Hydropower Pvt.Ltd	Upper Belkhu	Dhading	750
		Sub-Total (B)			1,012,574
C. PPA Concluded Projects (In Different Stage of Development)					
73	1	Annapurna Group Pvt. Ltd.	Madi-1 Khola	Kaski	10,000
74	2	TMB Energietechnik	Narayani Shankar B.	Rupandehi	600
75	3	Nama Buddha Hydropower (P) Ltd	Tinau Khola	Palpa	990
76	4	Gayatri Hydro Power (P.) Ltd.	Charanawati	Dolakha	980
77	5	Mansarowar Powers (P.) Ltd.	Golmagad	Doti	580
78	6	L. K. Power (P.) Ltd.	Dapcha-Roshi	Kavrepalanchowk	5,000
79	7	Universal Power Company (P) Ltd.	Ladku Khola	Kavrepalanchowk	700
80	8	Himalayan Hydropower Pvt. Ltd.	Namarjun Madi	Kaski	11,880
81	9	Welcome Energy Development Company (P.) Ltd.	Lower Balephi	Sindhupalchowk	18,514
82	10	Shreeup Hydropower Co. (P.) Ltd.	Seti Khola	Chitwan	465
83	11	Sikles Hydropower (P) Ltd.	Madkyu Khola	Kaski	9,968
84	12	Baishno Devi Hydro Power (P.) Ltd.	Lower Sunkoshi -III	Sindhupalchowk	9,900
85	13	Triyog Energy & Development Pvt. Ltd.	Middle Gaddigad	Doti	2,970
86	14	Barahi Hydropower Pvt.ltd	Theule Khola	Baglung	1,500
87	15	Api Power Company Pvt.Ltd	NauGad Gad Khola	Baitadi	8,500
88	16	Eklekunda Hydropower Co.Pvt.Ltd	Dorkhu Khola	Nuwakot	990
89	17	Energy Engineering Pvt.ltd	Upper Mailun A	Rasuwa	5,000
90	18	Teleye Samyak Company Pvt.Ltd	Dhansi Khola	Rolpa	955
91	19	Shiva Shree Hydropower Pvt.Ltd	Upper Chaku A	Sindhupalchowk	22,200
92	20	Swoyembhu Hydropower Pvt. Ltd	Upper charnawati	Dolakha	2,020
93	21	Balefi Jalbidhyut Com. Pvt. Ltd	Balefi	Sindhupalchowk	24,000
94	22	Himalayan Urja Bikas Co. Pvt. Ltd.	Upper Khimti	Dolkha	12,000
95	23	Mount Kailash Energy Pvt. Ltd.	Thapa Khola	Myagdi	11,200
96	24	Green Venture Pvt.Ltd.	Likhu-IV	Okhaldhunga, Ramechhap	52,400
97	25	Ingua Hydropower Company Pvt.Ltd	Upper Ingua Khola	Ilam	9,700

98	26	Daraudi Kalika Hydro Pvt. Ltd.	Daraudi Khola A	Gorkha	6,000
99	27	Molnia Power Ltd.	Upper Mailung	Rasuwa	14,300
100	28	Jywala Sajhedari Hydropower Company Pvt. Ltd.	Tame Khola	Dailekha	1,250
101	29	Mandakani Hydropower Privated Limited	Sardi Khola	Kaski	3,500
102	30	Dibeshwori Hydropower Company Limited	Saba Khola	Sankhubasha	3,300
103	31	Suryakunda Hydroelectric Pvt. Ltd.	Upper Tadi	Nuwakot	11,000
104	32	Mai Valley Hydropower Privated Limited	Upper Mai C	Ilam	5,100
105	33	Himalayan Power Partner Pvt. Ltd.	Dordi Khola	Lamjung	27,000
106	34	Sasa Engingeering Hydropower (P). Ltd	Khani Khola(Dolakha)	Dolakha	30,000
107	35	Arun Kabeli Power Ltd.	Kabeli B-1	Taplejung, Panchthar	25,000
108	36	Rising Hydropower Compnay Ltd.	Selang Khola	Sindhupalchowk	990
109	37	Upper Piluwa Khola Hydropower Co. Pvt. Ltd.	Upper Piluwa Khola	Sankhuwa Sabha	9,622
110	38	Kutheli Bukhari Small Hydropower (P).Ltd	Suspa Bukhari	Dolakha	350
111	39	Dupcheshowr Mahadev Hydro Co. (P) Ltd.	Middle Tadi	Nuwakot	5,325
112	40	Rshikesh Hydropower Pvt. Ltd.	Upper Jumdi	Gulmi	995
113	41	Liberty Hydropower Pvt. Ltd.	Upper Dordi A	Lamjung	22,000
114	42	Hydro Innovation Pvt. Ltd.	Tinekhu Khola	Dolakha	990
115	43	Salankhu Khola Hydropower Pvt. Ltd.	Salankhu Khola	Nuwakot	2,500
116	44	Moonlight Hydropower Pvt. Ltd.	Balefi A	Sindhupalchowk	10,600
117	45	Sanvi Energy pvt. Ltd.	Jogmai	Ilam	7,600
118	46	Sapsu Kalika Hydropower Co. Pvt. Ltd.	Miya Khola	Khotang	996
119	47	Middle Modi Hydropower Ltd.	Madhya Modi	Parbat	15,100
120	48	Reliable Hydropower Co. Pvt. Ltd.	Khorunga Khola	Terhathum	4,800
121	49	Rara Hydropower Co. Pvt. Ltd.	Upper Parajuli Khola	Dailekha	2,150
122	50	Lohore Hydropower Co. Pvt. Ltd.	Lohore Khola	Dailekha	4,200
123	51	Beni Hydropower Project Pvt. Ltd.	Upper Solu	Solukhumbu	18,000
124	52	Dudhkoshi Power Company Pvt. Ltd.	Rawa Khola	Khotang	6,500
125	53	Mandu Hydropower Company Pvt.Ltd	Bagmati Khola	Makabanpur	20,000
126	54	Sanima Mai Hydropower Ltd.	Mai Cascade	Ilam	7,000
127	55	Madhya Midim Jalbidhyut Company P. Ltd.	Middle Midim	Lamjung	3,100
128	56	Volcano Hydropower Pvt. Ltd.	Teliya Khola	Dhankuta	996
129	57	Union Hydropower Pvt Ltd.	Midim Karapu	Lamjung	3,000
130	58	Bidhyabasini Hydropower Development Co. Pvt.Ltd.	Rudi A	Lamjung, Kaski	6,800
131	59	Himal Dolkha Hydropower Company Ltd.	Mai sana Cascade	Ilam	8,000
132	60	Molung Hydropower Co. Pvt. Ltd.	Molung Khola	Okhaldhunga	7,000
133	61	Betrawoti Hydropower Company (P).Ltd	Phalankhu Khola	Rasuwa	13,700
134	62	Himalaya Urja Bikash Company (P).Ltd	Upper Khimti II	Ramechhap	7,000
135	63	Salmendevi Hydropower (P).Ltd	Kapadigad	Doti	3,300
136	64	Dovan Hydropower Company (P).Ltd	Junbesi Khola	Solukhumbu	5,200
137	65	Cemat Power Dev Company (P).Ltd	Ghalendi Khola	Myagdi	4,000
138	66	Bhugol Energy Dev Compay (P). Ltd	Dwari Khola	Dailekha	3,750
139	67	Tallo Midim Jalbidhut Company (P) Ltd.	Lower Midim	Lamjung	996
140	68	Rairang Hydro Power Development Co. (P) Ltd.	Iwa Khola	Taplejung	9,900
141	69	Apolo Hydropower Pvt. Ltd.	Buku Khola	Solukhumbu	6,000
142	70	Deurali Bahuudesiya Sahakari Sanstha Ltd.	Midim Khola	Lamjung	100
143	71	Tangchhara Hydro Pvt. Ltd.	Tangchhahara	Mustang	2,200
144	72	Abiral Hydropower Co. Pvt. Ltd.	Upper Khadam	Morang	990
145	73	Midim Hydropower Pvt. Ltd.	Midim Khola	Lamjung	3,400
146	74	Manakamana Engineering Hydropower Co. Pvt. L.	Ghatte Khola	Dolakha	5,000
147	75	Essel Clean Solu Hydropower (P).Ltd	Lower Solu	Solukhumbu	82,000
148	76	Conrorium Power Developer (P) Ltd	Khare Khola	Dolakha	24,100
149	77	Upper Solu Hydroelectric Company (P).Ltd	Solu Khola	Solukhumbu	23,500
150	78	Singati Hydro Energy (P) Ltd	Singati Khola	Dolakha	16,000
151	79	Maya Khola HP Co. P. Ltd.	Maya Khola	Sankhuwa Sabha	14,900
152	80	Idi Hydropower Co. P.ltd.	Idi Khola	Kaski	975
153	81	Puwa 1 Hydropower P.Ltd.	Puwa Khola -1	Ilam	4,000
Sub Total (C)					749,087
Grand Total (A+B+C)					2,002,215

नेपाल विद्युत प्राधिकरण प्रेस विज्ञप्ती

मिति : २०७०/९/२३

नेपाल विद्युत प्राधिकरणको माग र आपूर्तिको प्रक्षेपण अनुसार चालु १ को हिउँद र सुखायाममा पौष महिनामा १३ घण्टा, माघ र फागुन महिनामा १४ घण्टा, चैत्र महिनामा १३ घण्टा र वैशाख महिनामा १२ घण्टा सम्म दैनिक विद्युत कटौति हुने परिस्थिती रहेको थियो । यस सन्दर्भमा यही पौष २१ गते देखि लागू हुने गरी लहान देखि पूर्वको भागमा सातामा ६८ घण्टा, सुदूर पश्चिममा सातामा ४२ घण्टा र बाँकी भागमा सातामा ८० घण्टा विद्युत कटौती शुरु गरिएको छ । पूर्व र सुदूर पश्चिममा भारतबाट विद्युत आयात गरी आपूर्ति गरिएको हुँदा लोडसेडिङ्ग बाँकी भागभन्दा कम रहेको छ । यसका साथै विद्युत केन्द्रहरुको आसपासको क्षेत्रका १५ जिल्लामा समेत नगन्य मात्रामा लोडसेडिङ्ग हुने गरेको छ । आजको मितिमा साँझको विद्युतमाग ११७६ मे.वा.पुगेको छ भने नदीको बहावमा आधारित उत्पादन आयोजनाहरुबाट ३२० मे.वा., जलाशययुक्त कुलेखानी ज.वि.केन्द्रबाट ९२ मे.वा.भारतबाट आयात १९० मे.वा गरी ६०२ मे.वा. आपूर्ति रहेको छ । ऊर्जाको हिसावले दैनिक १ करोड ६० लाख यूनिट विद्युतमाग रहेकोमा सबै श्रोतहरुबाट गरी जम्मा १ करोड २० लाख यूनिट विद्युत आपूर्ति भैरहेको छ र नपुग ४० लाख यूनिट लोडसेडिङ्ग गरी व्यवस्थापन गरिएको छ ।

आउँदो माघ, फागुन, चैत्र र वैशाख महिनामा लोडसेडिङ्गलाई दैनिक १२ घण्टामा सिमित राख्ने रणनीति अन्तर्गत कुलेखानी जलाशयको जलस्तर आजका मिति सम्म पुरै १५३० मि. संचित रहेको छ भने ३० मे.वा. क्षमतामा डिजेल उत्पादन केन्द्रहरु संचालन गर्न Standby रहेका छन् । त्यस्तै भारतबाट थप ४० मे.वा. विद्युत आपूर्ति गर्न कटैया (भारत) देखि कुशाहा (नेपाल) सम्मको १३२ के.भि. प्रसारण लाइनमा तार फेर्ने काम नेपालतर्फको भागमा सकिएको छ भने भारततर्फ नयाँ 3M Conductor लग्न भन्सार प्रकृया पूरा गर्ने क्रममा रहेको छ । यसरी कुलेखानीको संचित पानी विद्युत उत्पादनमा उपयोग गरी, ३० मे.वा. डिजेल उत्पादन केन्द्र संचालन गरी तथा थप ४० मे.वा. भारतबाट आयात गरी लोडसेडिङ्गका लागि आउँदो समयमा दैनिक १२ घण्टामा नै सिमितगर्न प्रतिबद्ध छ ।

आ.व. ६५।६६ मा नै दैनिक १६ घण्टा लोडसेडिङ्ग भैसकेको अवस्थामा पछिल्लो तीन वर्ष लोडसेडिङ्ग दैनिक करिब १२ घण्टामा सीमित राख्न सकिएको छ । पछिल्लो चार वर्षमा लगभग १०० मे.वा.क्षमताका निजी जलविद्युत आयोजना निर्माण हुनका साथै भारतबाट आयात भैराखेको ११० मे.वा. लाई बृद्धि गरी २०० मे.वा. सम्म पुर्‍याउन सकिएको छ । भारतबाट आयात बृद्धि गर्नका लागि भारत सरकारद्वारा Short Term Action अन्तर्गत जयनगर, सितामडी, रक्सौल र बाल्मीकिनगरमा विद्यमान प्रसारण सुविधा भारत सरकारको खर्चमा सुदृढीकरण गरिदिएको छ । यसरी सुदृढीकरण गरिएको कारण ९० मे.वा.थप विद्युत आयात सम्भव भएको छ । यसका साथै Medium Term Action अन्तर्गत कटैया देखि कुशाहा र रक्सौल देखि परवानीपुर सम्म १३२ के.भि. का नयाँ प्रसारण लाइन निर्माणका लागि समेत भारत सरकारले बजेट विनियोजन गरी भारतकै परामर्शदातृ संस्था WAPCOS लाई Feasibility Report तयार गर्न जिम्मा दिइसकेको छ । WAPCOS ले प्रतिवेदन बुझाएपछि निर्माणको प्रकृया शुरु हुने छ । निर्माण सम्पन्न भएपछि थप १०० मे.वा.जति विद्युत आयात गर्न सकिनेछ ।

यसरी नेपालमा विद्यमान चरम विद्युत संकट निवारणका लागि भारत सरकारले आफ्नै खर्चमा शीघ्र सम्पन्न गर्न सकिने सुदृढीकरण कार्य संचालन गरी भारतमा पनि विद्युत संकट हुँदाहुँदै हाल २०० मे.वा. विद्युत उपलब्ध गराई राखेको छ । उक्त २०० मे.वा. विद्युत नभएमा लोडसेडिङ्ग अकल्पनिय हुने अवस्था छ ।

यसै बीच केही संचार माध्यमहरुमा भारतले कटैया देखि कुशाहाका लागि चाहिने तार लग्न नदिइ असहयोग गरेको लगायतका समाचार प्रकाशित/प्रसारित भएको हुँदा ने.वि.प्रा.को गम्भिर ध्यान आकर्षण भएको छ । तेश्रो देशमा उत्पादन भएको सामान भारतमा आयात गर्न भारतमा आयात सम्बन्धी विद्यमान कानून, विधि र प्रकृया अन्तर्गत नै गर्नु पर्ने हुँदा तेश्रो मुलुकमा उत्पादन भएको 3M कन्डक्टर नेपाल भै भारत प्रवेश गराउन उक्त विधि र प्रकृया पूरा गर्ने पर्ने हुन्छ र हाल सोहि क्रममा रहेको छ ।

नेपालको विद्युत संकटलाई कम गर्न भारत सरकार, काठमाडौँस्थित महामहिम भारतीय राजदुत र दुतावासका सम्बन्धित कर्मचारी, विहार सरकार र विहार स्टेट पावर होल्डीङ्ग कम्पनी, पी.टी.सी.इन्डिया लि.लगायतका संस्थाहरुबाट हार्दिकताका साथ सहयोग र सद्भाव सक्दो सम्भव सहयोग भैराखेकोमा ती सबैप्रति नेपाल विद्युत प्राधिकरण आम उपभोक्ताहरुको तर्फबाट हार्दिक आभार प्रकट गर्दछ र आगामी दिनहरुमा समेत यहि सहयोग र सद्भावको अपेक्षा राख्दछ । साथै यसप्रकार हार्दिक सहयोग प्राप्त भैराखेको अवस्थामा असहयोगका समाचार सम्प्रेषण भएको हुँदा ने.वि.प्रा. दुखित भएको छ ।

के तपाईंलाई थाहा छ ?

गुणस्तरीय **सि.एफ.एल. चिम**को प्रयोगबाट करिब ८०% विद्युत महशुल बचत हुन्छ ।

साधारण चिमको सट्टा सि.एफ.एल. चिम प्रयोग गर्दा हुने फाईदाहरु

सि.एफ.एलचिम	साधारण चिम	औषतवार्षिक बचत
५ वाट	२५ वाट	रु. २२०
९ वाट	४० वाट	रु. ३२०
११ वाट	६० वाट	रु. ५१५
२० वाट	१०० वाट	रु. ८४०

साधारण चिमभन्दा सि.एफ.एलचिम बढी टिकाउ हुन्छ ।

विद्युत बचत गर्नु विद्युतउत्पादनगर्नु सरह हो ।

गुणस्तरीय CFL प्रयोग गरौं । विद्युतमहशुल घटाऔं ।

वितरण तथा ग्राहक सेवा निर्देशनालय

नेपाल विद्युत प्राधिकरण

हाम्रो अनुरोध

२०७१ भाद्रमा प्रकाशन गरिने “विद्युत” अर्धवार्षिक पत्रिकाको वर्ष २५ अङ्क १, को लागि ३,००० शब्दमा नबढाई टाइपिङ्ग (नेपाली भाषामा भए “प्रिती” फण्टमा) गरी डिस्क, सिडी, पेनड्राइभ वा इमेल (इमेल: publicnea@gmail.com) मार्फत २०७१ जेष्ठ मसान्त भित्र ने.वि.प्रा., सामान्य सेवा विभाग, जनसम्पर्क तथा गुनासो व्यवस्थापन शाखामा आईपुग्ने गरी स्तरीय लेख, रचनाहरु उपलब्ध गराई दिनुहुन इच्छुक लेखक महानुभावहरुमा हार्दिक अनुरोध गरिन्छ ।

सामान्य सेवा विभाग

जनसम्पर्क तथा गुनासो व्यवस्थापन शाखा, ने.वि.प्रा.

फोन नं.४१५३०२१, फ्याक्स: ४१५३०२२

टिपोट :

